

VDEKJA E IVAN ILIÇIT

Leon N. Tolstoi

I

Në godinën e madhe të Gjykatës po gjykohej çështja Melvin. Në pushimin e seancës trupi gjykues dhe prokurori të mbledhur në kabinEtin e Ivan Jegoroviç Shebekut, e çuan fjalën te çështja Krasov, aq e bujshme asohere. Fiodor Vasilieviçi, i ndezur dhe i kreshpëruar, vërtetonte pamundësinë e gjykimit të çështjes, Ivan Jegoreviçi ngulte këmbë në të vetën, kurse Piotër Ivanoviçi, i cili, që në fillim nuk qe përzier në këtë debat, po i hidhte një sy "Vedomosti" ("Buletinit"), që sapo e sollën.

- Zotërinj! u tha. Paska vdekur Ivan Iliçi.

- Ç'thua, more?!

- Ja, lexojeni, - iu drejtua ky Fiodor Vasilieviçit dhe i zgjati "Buletinin", që ende mbante erë boje shtypi të freskët.

Rrethuar me një kuadrat të zi, thuhej: "Praskovia Fiodorovna Gollovina, me hidhërim të thellë, u njofton të afërmëve dhe miqve vdekjen e bashkëshortit të dashur, anëtarit të Gjykatës, Ivan Iliç Gollovinit, duke gdhirë katër shkurti i vitit 1882. Varrimi bëhet të premtën, në ora një pasdreke".

Ivan Iliçi ishte kolegu i zotërinjve të mbledhur aty dhe atë e donin të gjithë. Që prej disa javësh, kishte zënë shtratin dhe flitej se vuante nga një sëmundje e pashërueshme. Vendi i tij i punës ishte ende i pazënë, por mendohej se, po të vdiste, në atë detyrë mund të emërohej Aleksejevi, kurse vendin e punës së Aleksejevit mund ta zinte Vinikovi apo Shtabeli. Kështu që, me të dëgjuar lajmin e vdekjes së Ivan Iliçit, mendimi i parë që i feksi në kokë secilit prej zotërinjve të mbledhur në këtë kabinet, ishte: si do të ndikonte vdekja e Ivan Iliçit në lëvizjen apo ngritjen në përgjegjësi të atyre vetë, si pjesëtarë të trupit gjykues, por edhe të miqve të tyre.

"Me siguri, do të jem unë ai që do ta zërë vendin e Shtabelit apo të Vinikovit, - tha me vete Fiodor Vasilieviçi. - Ma kanë premtuar qëkur dhe, ngritja në përgjegjësi, do të më sjellë një shtesë prej 800 rublash, e rroga rrogë".

"Duhet bërë një lutje për transferimin e kunatit nga Kalluga këtu, - tha me vete Piotër Ivanoviçi. - Gruaja do të gëzohet shumë. Nuk do të ketë gojë që të ma qokë orë e çast se nuk bëj për njerëzit e saj".

- E dija, s'kishte për t'u ngritur, - tha me zë të lartë Piotër Ivanoviçi. - I shkreti!

- Po nga se vuante?

- Mjekët nuk arritën në një përfundim. Secili shprehu mendimin e vet. Kur e pashë për herë të fundit, m'u duk se do ta hidhte.

- Kurse unë, që nga festa e këtej, nuk i shkova më. U mata që t'i shkoja, por ja që nuk m'u bë mbarë.

- Po si, a la ndopak pasuri?

- E shoqja ka, por vogëlsirë është.

- Po, duhet vajtur. E ka larg shtëpinë.

- Larg nga ju. Se, nga ju, të gjithë larg e kanë shtëpinë.

- E di, s'ma fal këtë, që banoj matanë lumit, - ia ktheu Piotër Ivanoviçi, duke i buzëqeshur kithët Shebekut.

Folën pak për largësinë e vendeve të qytetit dhe pastaj shkuan në krye të detyrës.

Përveç mendimeve për lëvizjet dhe për ngritjet në përgjegjësi, që mund ta pasonin këtë vdekje, si dukuri, ajo ngjalli te të gjithë, e kjo ndodh kurdoherë, një ndjenjë gëzimi: vdiq ai e jo unë.

"Hë, ai vdiq, kurse unë jam gjallë," - shkante secili nëpër mend. Kurse njerëzit më të afërt, të ashtuquajturit miq të Ivan Iliçit, padashur, thanë me vete se do t'u duhej që të përmbushnin dhe disa detyrime, punë të mërzitshme ishin, por të pashmangshme: duhej që të shkonin në varrim dhe që aty, në përshpirtje tek e veja për ta ngushëlluar.

Shokët e tij më të afërt ishin Fiodor Vasilieviçi dhe Piotër Ivanoviçi.

Me Piotër Ivanoviçin ai kishte qenë shok që në Fakultetin e Drejtësisë, kështu që ky ndihej i detyruar ndaj Ivan Iliçit.

Si i bëri të ditur në drekë së shoqës lajmin e vdekjes së Ivan Iliçit dhe i shprehu mendimin për mundësinë e transferimit të vëllait të saj në rrethin e tyre, Piotër Ivanoviçi, pa u shtrirë që të pushonte, siç e kishte zakon, veshi frakun dhe u nis për te Ivan Iliçi.

Përpara shtëpisë së të ndjerit, qëndronte një karrocë me dy karrocierë. Poshtë, në paradhomë, pranë varësës së rrobave, ishte i mbështetur te muri kapaku i arkivolit me armaç, xhufka e gajtanë, i fërkuar me pudër. Dy zonja, veshur me të zeza, po zhvishnin peliçet. Njëra ishte motra e Ivan Iliçit, atë ai e njihte, kurse tjetra ishte një zonjë e panjohur. Shoku i Piotër Ivanoviçit, Shvarci, po zbriste shkallët. Tek e pa, e ndali hapin, dhe ia bëri me sy, si të donte t'i thoshte: "Nuk i bëri ashtu si duhet punët e veta ky Ivan Iliçi, ne të dy ndryshojmë kryekëput prej tij".

Fytyra e Shvarcit, me ato favoritet angleze, dhe figura e tij e hajthme, me frak, shprehnin, si ngaherë, një madhështi solemne, e cila nuk i shkonte aspak natyrës së tij lozonjare, mirëpo, në këtë rast, ato seç kishin një si kripë të veçantë. Të paktën, në ata çaste ky mendim i shkrepri në kokë Piotër Ivanoviçit.

Piotër Ivanoviçi u tërhoq, për t'i lënë zonjat që të kalonin dhe, pas tyre, i ngjiti me ngadalë shkallët. Shvarci nuk zbriti, vazhdoi të qëndronte aty ku ishte. Piotër Ivanoviçi e kuptoi arsyen: me sa dukej, donte që ta pyeste se ku do të luanin letra atë natë. Zonjat i ngjitën shkalla për të shkuar te vejusha, kurse Shvarci, me buzët e mbledhura, me pamje serioze, por me vështrimin lozonjar dhe me lëvizjen e vetullave, i tregoi nga e djathta, për në dhomën e të vdekurit.

Piotër Ivanoviçi hyri disi i hutar, siç ndodh ngaherë në kësi rastesh, ngaqë nuk e dinte se ç'duhej të bënte. Një gjë ai e dinte mire: kryqin nuk ishte keq që ta bënte. Por në duhej edhe të përkulej, nuk ishte i sigurt, prandaj zgjodhi mesin e artë: me të hyrë në dhomë, edhe bëri kryqin, edhe u përkul lehtë. Sakaq, aq sa ia lejoi lëvizja e duarve dhe e kokës, u përpoq që hidhte një vështrim dhomës. Dy djelmosha, njëri prej të cilëve gjimnazist, me sa dukej, nipërit, dolën nga dhoma duke bërë kryqin. Një plakë qëndronte pa lëvizur në këmbë, kurse një zonjë me vetullat çuditërisht të ngritura lart diç po i pëshpëriste. Një dhjak, me veshjen e zezë të gjatë deri te këmbët, tërë gjallëri dhe vendosmëri lexonte me zë të lartë pjesë nga lutësori, me një shprehje që përjashtonte çdo kundërshtim. Muzhiku bufetist Gerasimi, tek kalonte përpara Piotër Ivanovçit, me ca hapa të lehtë, shpërndau nëpër dysHEME një pluhur. Kur e pa, Piotër Ivanoviçi ndjeu menjëherë kutërbimin e lehtë të kufomës që po prishej.

Në vizitën e fundit që i kishte bërë Ivan Iliçit, Piotër Ivanoviçi e kishte parë këtë muzhik në kabinetin e të ndjerit, i rrinte te koka të sëmurit dhe Ivan Iliçi atë e donte shumë. Piotër Ivanoviçi një e dy dhe bënte kryqin e përkulej lehtë në drejtim të arkivolit, të dhjakut dhe të ikonave që ishin në qoshe të dhomës. Pas pak, atëherë kur lëvizja e dorës që bënte kryqin iu duk se po zgjaste ca si shumë, e ndërpreu atë dhe ia nguli shikimin të vdekurit.

I vdekuri dergjej, ashtu siç dergjen gjithmonë të vdekurit: truplëshuar, si të gjitha kufomat, i zhytur me krahët e këmbët e ngrira në shtrojen e arkivolit, me kokën mbështetur përgjithmonë në jastëk, duke bërë që të dukej, siç ndodh kurdoherë me të vdekurit, balli dyllë i verdhë me tëmthat pak të futura dhe me hundën të dalë, që dukej se do t'ia shtypte buzën e sipërme. Kishte ndryshuar shumë, ishte dobësuar dukshëm që prej kohës kur e kishte parë Piotër Ivanoviçi, por ashtu si të gjithë të vdekurve, fytyra i dukej më e bukur, kryesorja, më me peshë se

e të gjallit. Të dukej sikur thoshte se ajo që ai duhej të bënte, ishte bërë dhe ashtu si duhej. Përveç kësaj, i shprehte dhe një si qortim, një vërejtje që u hiqte të gjallëve. Kjo heqje vërejtjeje, Piotër Ivanoviçit iu duk krejt pavend, të paktën, me personin e tij, ajo nuk kishte të bënte. Se përse nuk i erdhi mirë dhe Piotër Ivanoviçi shpejtoi të bënte kryqin, por iu duk se e bëri me shumë nxitim, jo sipas rregullave të rnrësjelljes, bëri «prapa ktheu», dhe eci drejt derës. Shvarci po e priste në dhomën e mesit, qëndronte me këmbët të hapura dhe duke rrotulluar cilindrin që e mbante me të dyja duart prapa shpinës. Pamja e figurës lozonjare, të pastër dhe elegante, e Shvarcit, e freskoi. Piotër Ivanoviçi e kuptoi se Shvarci qëndronte mbi të gjitha këto që sapo i kishin parë sytë, ai nuk ishte nga ata që u jepen kollaj mbresave ndrydhëse. Pamja që kishte, sikur thoshte: incidenti i përshpirtjes së Ivan Iliçit nuk mund të shërbente aspak si shkak i mjaftueshërn për ta prishur rendin e zakonshëm të mbledhjes, domethënë nuk mund t'i pengonte që, sonte në darkë, të hapnin paketën e re të letrave të bixhozit, ndërkohë që shërbëtori ndizte të katër qirinjtë në tryezë; pra, nuk kishte asnjë arsye që kjo që ndodhi t'i pengonte që ta kalonin këndshëm edhe mbrëmjen e sontme. Dhe nuk la pa ia thënë me pëshpërimë Piotër Ivanoviçit tek po i kalonte pranë, i propozoi që të mblidheshin te Fiodor Vasilieviçi. Po ja që nuk ishte e shkruar që Piotër Ivanoviçi të luante letra atë mbrëmje. Praskovia Fiodorovna, një grua shtatvogël dhe e shëndoshë, e cila, me gjithë përpjekjet që bënte për t'u dobësuar, vazhdonte të trashej në supe dhe poshtë, e veshur me të zeza, me kokën të mbuluar me vel dantellash dhe me vetullat të ngritura lart, në një mënyrë po aq të çuditshme sa dhe ajo zonja që qëndronte përkundruall arkivolit, doli nga dhoma e saj bashkë me disa zonja të tjera, i shoqëroi këto deri te dera e dhomës së të vdekurit dhe u tha:

- Tani do të falet përshpirtja. Hyni!

Shvarci, pasi u përkul pa iu drejtuar kujt, ndali, pa lënë që të kuptohej në e pranoi apo e kundërshtoi atë që u tha. Praskovia Fiodorovna, me ta njohur Piotër Ivanoviçin, psherëtiu, iu afrua, ia mori dorën në të vetat dhe i tha:

- E di që ishit një mik për kokë i Ivan Iliçit... - dhe e pa duke qëndruar në pritje të reagimit të tij, ashtu siç e kërkonin fjalët e thëna.

Piotër Ivanoviçi e dinte se, ashtu si duhej bërë atje kryqi, këtu duhej shtrënguar dora, duhej psherëtirë dhe duhej thënë: "Të më besoni!" Dhe ai ashtu bëri. Sakaq, e ndjeu që i doli tamam si dëshironte ai që t'i dilte: u mallëngjye, ashtu si sapo ishte mallëngjyer ajo.

- Ejani pak, sa nuk ka filluar. Më duhet t'ju them dy fjalë, - i pëshpëriti vejusha. - Ma jepni dorën!

Piotër Ivanoviçi ia dha dorën dhe ata shkuan në dhomat e brendshme. Kur po kalonin pranë Shvarcit, ky ia shkeli syrin, duke i shprehur hidhërimin që ndiente. "ja dhe bixhozi! Po mos kini keq, gjejmë dhe ndonjë tjetër. Në u lirofshi, do të jeni i pesti," - ja se ç'po i thoshte ai vështrim lodrues i Shvarcit.

Piotër Ivanoviçi psherëtiu edhe më thellë, edhe më pikëllueshër dhe Praskovia Fiodorovna ia shtrëngoi dorën, në shenjë mirënjohjeje. Hynë në sallonin e saj, të veshur me kreton bojërozë e të ndriçuar zbehtë prej Ilarnbës së vetme. Iu afruan tryezës, që të uleshin. Ajo u ul në divan, kurse Piotër Ivanoviçi u ul në një pufe të ulët e me sustat e prishura, ku nuk rrihej rehat, sepse ngriheshin e uleshin, në varësi të peshës trupore që ushtrohej. Praskovia Fiodorovna deshi t'i thoshte që të ulej në një ndenjësë tjetër, por i tha vetes se kjo nuk i shkonte aspak gjendjes së saj, ndaj s'e bëri. Kur po ulej në pufe, Piotër Ivanoviçit iu kujtua, që Ivan Iliçi ishte këshilluar me të për rregullimin sa më të mirë të sallonit, e kishte pyetur për kretonin trëndafil, të zbukuruar me gjethe të gjelbra. Kur po ulej në divan, duke kaluar përbri tryezës (salloni që i mbushur me rraqe dhe me mobilie), vejushës i ngecën

dantellat e zeza të mantelit të zi te cepi i tryezës. Piotër Ivanoviçi u ngrit që ta çngecte, pufeja e çliruar nga pesha e trupit të tij kërkëlliti ankueshëm, duke e shtyrë lart. Vejusha u orvat që ta çngecte vetë dantelën, kështu që Piotër Ivanoviçi u ul përsëri, duke e shtypur pufen rebele. Por vejusha nuk po e hiqte dot, kështu që Piotër Ivanoviçi i dha përsëri përjetë trupit dhe sërishmi u rebelua e kërkëlliti pufeja. Si mori fund e gjithë kjo, vejusha nxori shaminë e pastër prej batisti dhe filloi të qante. Piotër Ivanoviçin e sëkëlldisi kjo që ndodhi me dantellën dhe lufta për mposhtjen e pufes, kështu që ndenji vetullngrysur. Situatën e nderë që u krijua, e shkrehu Sokollovi, bufetieri i Ivan Iliçit, i cili erdhi që t'i bënte të ditur vejushës se vendi i varrit në varreza, që kishte porositur Praskovia Fiodorovna, bënte dyqind rubla. Ajo e ndërpreu të qarët dhe, me pamjen e viktimës, ia hodhi sytë Piotër Ivanoviçit, i tha frëngjisht se sa të dërrmuar që e ndiente veten. Piotër Ivanoviçi bëri një shenjë të heshtur që shprehte besimin e tij të patundur në këtë që po i thoshte, ndryshe nuk kishte si të ishte.

- Ndizeni një cigare, ju lutem, - i foli me një zë të shuar, që i shprehte zemërmadhsi dhe u mor me Sokollovin për çështjen e çmimit. Duke pirë duhan, Piotër Ivanoviçi vuri re që ajo po i kërkonte të dinte hollësi për çdo gjë që kishte të bënte me çmimin e tokës dhe, në fund, e porositi si të vepronte. I dha edhe porosi për psaltët. Sokollovi doli.

- I bëj vetë që të gjitha, tha duke iu drejtuar Piotër Ivanoviçit dhe duke shtyrë me krah në anën tjetër të tryezës albumet, i afroi dhe tavllën e vazhdoi: - Nuk dua që të shtirem e t'ju them se, nga hidhërimi, nuk mund të merrem dot me punët praktike. Dhe merrem jo sepse më ngushëllon... ama mendjen ma largon, se përkujdesi është për të. Dhe ajo përsëri e nxori shaminë dhe u bë gati që të shkruhej në lot, por, papritur, sikur e mori në dorë veten, e shkundi trishtimin dhe nisi të fliste me një ton të qetë: - Kam një punë me ju.

Piotër Ivanoviçi iu përkul, por pa i lënë sustat e pufes që të harbonin.

- Ditët e fundit ai vuajti shumë.

- Vuajti shumë? e pyeti Piotër Ivanoviçi.

- Ah! Tmerrësisht! Dhe jo në minutat e fundit, por orë të tëra nuk pushoi së bërëtituri. Tri ditë e tri net ulëriti pa e ndryshuar zërin. S'durohej. Klithmat dëgjoheshin edhe tri dhoma më tej. Ah! Zemra ma di se ç'hoqa!

- Po si, a ishte në vete? - e pyeti Piotër Ivanoviçi.

- Po, - i pëshpëriti ajo. - Deri në minutën e fundit. U nda me një çerek ore parpara se të jepte shpirt. Na kërkoi që ta largonim Vollodien.

Mendimi për picirrën që paska parë me sytë e tij njeriu, të cilin e kishte njohur nga afër, në fillim nxënës gazmor, pastaj koleg në të njëjtën punë, me gjithë pështirosjen që po e mbyste nga shtirja e kësaj gruaje, i kalli tmerrin. I doli përpara syve balli, hunda e dalë që dukej se do t'ia shtypte buzën e sipërme dhe ndjeu llahtar për veten e tij. "Tri ditë e tri net vuajtje të padurueshme dhe mandej vdekja. Ja, e njëjta gjë mund të ndodhë edhe me mua, tani, këtë rminutë," mendoi dhe i ngriu gjaku në deje. Por, aty për aty, pa e kuptuar as vetë sesi, i erdhi në ndihmë mendirni i zakonshëm, që kjo i kishte ndodhur Ivan Iliçit e jo atij vetë, atij kjo nuk duhet që t'i ndodhë, jo, nuk mund t'i ndodhë. Tek mendonte kësisoj, vetërn se po e lëshonte veten e kjo nuk duhej bërë. E pse të mos ndiqte shembullin e atij lozonjarit qyfyrexhi, Shvarcit? Dhe, pasi e gjykoj kështu çështjen, Piotër Ivanoviçi sikur u qetua, sakaq u interesua të dinte hollësi për orët e fundit të Ivan Iliçit, sikur ajo që i kishte ndodhur shokut, të ishte thjesht një aventurë, e cila nuk kishte të bënte me atë vetë.

Pas fjalëve vërtet të lemerishme, pas hollësive vërtet ngjethëse për vuajtjet fizike që kishte hequr Ivan Iliçi (dhe hollësitë Piotër

Ivanoviçi i mësoi përmes atij efekti që ato kishin shkatuar mbi nervat e Praskovia Fiodorovnës), vejusha, me sa dukej, e pa të udhës që të dilte te çështja për të cilën e kishte hequr mënjanë.

- Ah, Piotër Ivanoviç, sa e rëndë, sa tmerrësisht e rëndë që është... - pëshpëriti dhe ia shkrepiti të qarit përsëri.

Piotër Ivanoviçi psherëtiu dhe priti sa të shfrynte hundët. Pasi kjo i shfryu, i tha:

- Ju besoj... Dhe ajo përsëri filloi të fliste, e çoi fjalën te më kryesorja: si të bënte që, me rastin e vdekjes së burrit, të merrte të holla nga shteti. Bëri sikur ishte duke i kërkuar një këshillë për çështjen e pensionit, por ai e nuhati. që ajo ishte në dijeni të gjithçkaje, madje dinte dhe hollësi, dinte dhe ato që ai vetë nuk i dinte. E pyeti se ç'mund të përfitonte nga arka e shtetit, por donte të dinte në ishte e mundur që të zhvaste sa më shumë. Piotër Ivanoviçi e vrau mendjen për të gjetur ndonjë mënyrë, por, si qëndroi për një kohë i menduar, nga mirësjellja, vetëm e qortoi qeverinë për kopracinë që tregonte, i tha se, me sa dinte, më shumë nuk qe e mundur. Atëherë ajo psherëtiu dhe zuri të mendohej si ta hiqte qafe vizitorin. Ky e kuptoi, e shoi cigaren, u ngrit, i shtrëngoi dorën dhe doli.

Në dhomën e bukës, me orën, së cilës i gëzohej pamasë Ivan Iliçi, që e kishte blerë me aq qejf në dyqanin me komision, Piotër Ivanoviçi takoi priftin dhe disa të njohur, që kishin ardhur në përshpirtje, pa dhe zonjushën bukuroshe, të bijën e Ivan Iliçit. Ishte krejt në të zeza. Shtati i hajthmë dhe i derdhur i dukej edhe më i hijshëm. Dukej e zyrtë, si e zernëruar dhe shihte e vendosur. Iu përkul mezidukshëm Piotër Ivanoviçit dhe e kqyri sikur ky të ishte fajtor për diçka. Prapa vajzës, po me atë shprehje prej njeriu të fyer, qëndronte djaloshi i pasur, të cilin Piotër Ivanoviçi e njihte, ishte hetues dhe qenë lidhur me fejesë, kështu kishte dëgjuar. Iu përkul me një shprehje pikëllimi në tërë qenien dhe doli që të shkonte në dhomën e të vdekurit,

por nën shkallë i zunë sytë gjimnazistin që i ngjante shumë Ivan Iliçit. Ishte i biri. Piotër Ivanoviçi atë e kishte parë në mësimet e drejtësisë. Sytë i kishte të përlotur, por edhe si të papastër, siç i kanë djelmoshat e moshave trenbcihjetë - katërmbëdhjetëvjeçare. Me ta vënë re Piotër Ivanoviçin, rrudhi turicikat dhe i dha fytyrës një pamje të rreptë, por edhe prej të turpëruari. Piotër Ivanoviçi e përshëndet-i me tundje të kokës dhe hyri në dhomën e të vdekurit. Filloi falja e përshpirtjes: girinjtë, rënkimet, temjani, lotët, ngashërimet. Piotër Ivanoviçi qëndroi fytyrëngrysur, duke parë majat e këpucëve të veta. Nuk i çoi as edhe një herë sytë drejt të vdekurit, deri në fund nuk e lëshoi veten dhe ishte nga të parët që doli nga dhoma. Në paradhomë nuk kishte njeri. Gerasimi, muzhiku bufetier, doli nga dhoma e të ndjerit, i trazoi vullshëm me duart e tij të forta të gjitha qyrqet, për të gjetur atë të Piotër Ivanoviçit dhe ia mbajti që ta vishte.

- E, vëllaçko Gerasim? i foli Piotër Ivanoviçi sa për të thënë diçka. - Të vjen keq?

- Kështu urdhëroi Zoti. Asaj udhe do të shkojmë të gjithë. Fjalët i tha me të zgërdhirë, duke zbuluar dhëmbët e plotë dhe të bardhë të muzhikut dhe si njeri në valë të punës që qe, e hapi vullshëm portën, i bëri zë karrocierit, e uli Piotër Ivanoviçin në karrocë dhe u kthye me vrap andej nga kishte dalë, i vetëdijshtëm që e prisnin punët.

Piotër Ivanoviçi, me kënaqësi dihati ajrin e pastër pas erës së temjanit, të kufomës dhe të fenolit.

- Për ku urdhëroni që t'ju shpie? - e pyeti karrocieri.

- Nuk është vonë. Më shpini te Fiodor Vasilieviçi. Dhe Piotër Ivanoviçi shkoi. I gjeti në fundin e valës së parë të lojës, kështu që mund të ulej me ta e të luante si lojtari i pestë.

II

Historia e së kaluarës së Ivan Iliçit ishte nga më të thjeshtat e më të zakonshmet, por edhe nga më të tmerrshmet.

Vdiq në moshën dyzet e pesë vjeç, kur punonte në detyrën e anëtarit të trupit gjykues. Ishte i biri i një nëpunësi, i cili kishte bërë në ministri dhe në zyra të tjera të ndryshme atë lloj karriere, që i katandis njerëzit në atë farë feje, kur, ndonëse duket ashiqare se nuk janë më në gjendje që t'i kryejnë detyrimet e zyrtarit me përgjegjësi, për arsye të viteve të gjata të shërbimit dhe të gradës që mbajnë, nuk mund të pushohen nga puna, ndaj i emërojnë në vende pune të sajua, fiktivë dhe marrin gjashtë deri dhjetë mijë rubla rrogë vjetore, me të cilat jetojnë deri në pleqërinë e thellë.

Këtë fat pati dhe këshilltari i fshehtë, nëpunësi i panevojshëm i zyrave të sajua, Ilia Efimoviç Gollovini.

Kishte tre djem. Ivan Iliçi ishte i dyti. Më i madhi bëri po atë karrierë si i ati, vetëm se shërbeu në një ministri tjetër. Tani po i afrohej moshës, kur rrogat merreshin për inerci. Djali i tretë doli dështak: kudo që kishte qenë, nuk kishte bërë dot prokopi, tani punonte në hekurudhë. As i ati, as vëllezërit e veçanërisht gratë e tyre, jo vetëm që nuk donin ta takonin, por nuk donin as të dinin në ishte gjallë apo kishte vdekur. Detyroheshin ta shihnin vetëm atëherë, kur nuk kishin nga t'ia mbanin. Motra qe martuar me baronin Gref, një nëpunës petërburgas si dhe vjehrri. Ivan Iliçi ishte *le phenix de la famille*¹ siç thoshin. Nuk ishte aq i flohtë, i kujdesshëm dhe i përpiktë sa ishte i madhi, por as i prapë sa i vogli nuk ishte. Qëndronte ndërmjet të dyve: i zgjuar, i gjallë, i këndshëm dhe i edukuar. Ndoqi, së bashku me vëllanë e vogël, Fakultetin e Drejtësisë, por i vogli nuk e mbaroi, ngaqë e përjashtuan kur ishte në vitin e pestë, kurse Ivan Iliçi e mbaroi atë me sukses. Edhe

¹ *Krenaria e familjes (frëngj.)*

student, kishte qenë ashtu siç vazhdoi të ishte pastaj gjithë jetën, njeri i aftë, tip gazmor dhe qejfpaprishur, i dashur me të gjithë, por tepër korrekt, njeri që e kryente me përpikrneri atë, që e quante si detyrën e vet. Me fjalën detyrë, Ivan Iliçi kuptonte atë që i ngarkonin personat me poste të larta. Nuk u përkiste sahaalëpirësve, as kur qe djalë e as më vonë kur u rrit, por që së vogli e tërhiqnin, siç tërheq drita mizën, njerëzit e veshur me pushtet në shoqëri. Ua kishte përvetësuar mënyrat e sjelljes, ua dinte pikpamiet që kishin për jetën, me ca si këta i pëlqente të lidhej me miqësi. Hazdisjet fëmijërore dhe dertet rinore 'kaluan. pa lënë gjurmë në karakterin e tij. Se vërtet që, kur ishte adoleshent, qe dhënë pas epsheve dhe sqimës, kurse në vitet e fakultetit, kishte anuar nga liberalizmat, por i kishte bërë kurdoherë brenda caqesh të caktuara, të cilat me saktësi të pagabueshme ia diktonin ndjenjat.

Në Fakultetin e Drejtësisë kishte kryer dhe veprime që i ishin dukur si të fëlliqur, madje aq shumë, saqë e neveritnin dhe atë vetë atëherë, por më pas, kur kishte vënë re që veprime të atilla i kryenin edhe persona me pozitë të lartë në shoqëri e nuk konsideroheshin si veprime të ulët, Ivan Iliçi jo se i shpalli si të mira, por thjesht i la në harresë, edhe kur i sillte ndër mend, nuk e prishte terezinë.

Kur mbaroi studimet dhe mori nga i ati paratë që duheshin për të blerë uniformën, Ivan Iliçi preu një palë rroba te Sharmeri, vari në qostekun e vet një medalion me mbishkrimin: *respice finem*², u përshëndet me princin dhe me profesorët, shtroi një drekë për shokët me të afërt te Dononi dhe, me valixhen e re, të modës, në dorë, ku kishte futur ndërresat, rrobat e reja, takëmin e rojës dhe të tualetit, si dhe një mbulesë të leshtë për të mbështjellë këmbët, që të gjitha të blera në dyqane të mira, u nis për në provincë me detyrën e nëpunësit me porosi të posaçme të guvernatorit, vend pune që ia kishte gjetur i ati.

² *Parashiko fundin (lat.)*

Në provincë Ivan Iliçi u rregullua si s'kishte vazhdoi të bënte jetën e këndshme të fakultetit. Shërbente, bënte karrierë, por nuk linte t'i rrëshqisnin dhe argëtimet pa teprime, në të rrallë, me porosi të shefave, kryente shërbime në komunat përreth, mbahej me dinjitet, si me më të mëdhenjtë se vetja, dhe me më të vegjëlit, kryesorja, sillej me një ndershmëri që nuk dinte se ç'është korrumpimi, për çka nuk kishte pse të mos krenohej, detyrat i kryente me përpikëri, sidomos ato që kishin të bënin me sektin fetar të raskolnikëve.

Në çështje detyre ai nuk të falte, ndonëse ishte njomëzak dhe ia kishte qejfi hazdisjen dhe hargalisjen, e shihnin kurdoherë të rreptë në krye të punëve, të vetëpërmbajtur dhe rigoroz ndaj rregullave zyrtare. Kurse në shoqëri tregohej hokatar dhe shakaxhi mendjehollë, kurdoherë dashamirë ndaj tjetrit dhe i sjellshëm, një *bon enfant*³, siç e thërrisnin ledhatueshëm shefat dhe bashkëshortet e tyre, të cilëve u bënte vizita në shtëpi.

Pati dhe një dashuriçkë me një zonjë, e cila iu var vetë në qafë juristit elegant; mbante lidhje dashurie dhe me një rrobaqepëse, i kishte qëlluar që të shtrohej në gosti me ca fligeladjutantë që vinin nga qyteti, u bënte dhe vizita pas darkave shtëpive që ndodheshin në atë rrugën e largët, bënte dhe veprime për t'ua fituar zemrën shefave dhe grave të tyre, por që të gjitha këto bashkëshoqëroheshin prej një toni aq të stërholluar mirësjelljeje, saqë nuk mund të shiheshin si shfaqje lapërdhie. Se, që të gjitha, lehtësisht mund të renditeshin në atë rubrikën, e cila në frëngjisht përkufizohet me fjalët: *il faut que jeunesse se passe*⁴. Gjithçka bëhej me duar të pastra, me këmishë të larë, me fialë e shprehje frëngjisht dhe, kryesorja, bëhej vetëm në shoqërinë e lartë. Pra bëhej nën hijen e personave me peshë.

³ *Djalë i mirë (frëngj.)*

⁴ *Rinia do bëjë të vetën (i riu si veriu) (frëngj.)*

Ivan Iliçi shërbeu në provincë pesë vjet. Pas kësaj u transferua. Shërbeu në zyra nga më të ndryshmet, aty ku kishte nevojë për njerëz të rinj.

Dhe Ivan Iliçi ishte njëri prej këtyre njerëzve të rinj.

I ofruan detyrën e hetuesit, e pranoi, ndonëse vendi i punës ishte në një guvernë tjetër dhe do t'i duhej që t'i ndërpriste marrëdhëniet e konsoliduara dhe të krijonte të reja. E përcollën miqtë, vunë të holla dhe i blenë dhuratë një kuti cigaresh prej argjendi. Dhe ai u nis për në vendin e ri të punës.

Si hetues, Ivan Iliçi e ndjeu veten *comme il faut*⁵, i zoti për t'i ndarë detyrimet e shërbimit nga jeta private, e kjo ndillte respektin e të gjithëve, njëlloj siç i kishte ndodhur tek shërbente si nëpunës me detyra të posaçme. Ndërsa detyra e hetuesit, për të, paraqiste më shumë interes dhe e tërhiqte më shumë. Në detyrën e mëparshme atij i ledhatohej sedra, tek kalonte me hap të shpenguar, i veshur me uniformën që e kishte prerë te Sharmeri, përpara nevojtarëve, që qëndronin në radhë me zemër të ngrirë, për të hyrë te shefi, si dhe përpara zyrtarëve, që e kishin zili tek ulej te shefi në kabinet për të pirë çaj dhe për të shijuar një cigare në shoqërinë e tij, por ato që vareshin drejtpërdrejt prej tij dhe ai ua kishte në dorë fatin, ishin pak. Këta ishin vetëm komandantët e policisë dhe pjesëtarët e sektit fetar të raskolnikëve, por edhe këta vetëm në ata raste, kur dërgohej ndonjë porosi e posaçme. Atij i pëlqente që të tregojë kurdoherë i njerëzishëm, sillej thujse shoqërisht me ata që vareshin prej tij, i pëlqente që t'u linte të kuptonin se ja, ai, një person i fuqishëm, clë mund t'i shtypte, sillej thjesht si shok me ta. Dhe duhet thënë se njerëz të tillë atëherë kishte pak. Kurse tani hetuesi Ivan Iliçi po e ndiente se që të gjithë, pa asnjë përjashtim, edhe ata që mbaheshin rëndë dhe tregoheshin të vetëkënaqur, pra, që të gjithë pa përjashtim, ai i kishte në dorë, mjaftonte që të shkruante në atë fijen e

⁵ *Ashtu si duhet (frëngj.)*

letrës me stemën e shtetit, ca fjalë të duhura dhe, edhe atë më të fryrin e më fodullin e shoqëronin për tek ai, si të akuzuar apo si dëshmitar, kurse ky, në nuk donte që ta rrasnin brenda, do të qëndronte gatitu përpara tij, do t'u përgjigjej, pa e bërë dy, pyetjeve që do t'i parashtronte. Ivan Iliçi nuk e shpërdoroi kurrë këtë pushtet që e zotëronte, përkundrazi, përpiquej që ta zbuste shprehjen e tij, ama vetëdija e këtij pushteti dhe mundësia që zotëronte për ta zbutur ushtrimin e tij, paraqisnin për të interes të madh dhe atij po i pëlqente shumë detyra e re. Në vetë shërbimin dhe pikërisht në hetimet, Ivan Iliçi shumë shpejt arriti që ta përvetësonte marifetin e mënjanimit nga vetja të rrethanave që nuk lidheshin me detyrën, mundi ta vishte çdo çështje, sado e ndërlikuar që i paraqitej, me një të tillë rrobë, që ajo vetë, së jashtmi, të pasqyrohej në letër dhe prej saj të përjashtohej kryekëput çdo farë ndikimi vetjak, kryesorja, të ruhej formaliteti i kërkuar. Një trajtim si ky i çështjeve hetimore ishte një gjë e re. Ivan Iliçi, ndër të parët, e zbatoi në praktikë statutin e miratuar në vitin 1864.

Kur shkoi në qytetin e ri me detyrën e hetuesit, Ivan Iliçi bëri njohje të reja dhe zuri miqësi të reja, ai, si të thuash, u përtëri dhe vetë, përpunoi një sjellje të re. Mbajti njëfarë largësie me pushtetarët e gubernës, duke c nxjerrë bukur mirë në pah dinjitetin vetjak, kurse për komunikim të përditshëm, zgjodhi miq në qarqet gjyqësore dhe të fisnikërisë vendase, ata më të shquarit dhe më të pasurit, zuri të mbahej paksa i pakënaqur nga qeverisja që i bëhej vendit, hodhi në qarkullim dhe qëndrime e sjellje prej liberali të moderuar dhe prej qytetari të civilizuar. Pa e ndryshuar aspak paraqitjen e vet elegante, në këtë detyrë të re, Ivan Iliçi nuk ia shkoi më briskun mjekrës, por e la që t'i rritej lirisht, ashtu si ia donte qejfi.

Në këtë qytet të ri, jetën po e kalonte si s'kishte më mirë: shoqëria e atyre që i kundërviheshin gubernatorit ishte e përzernërt dhe këndellëse, rrogën ai këtu e kishte më të madhe, jetës që nisi të bënte ia

shtoi lezetin dhe loja me letra, bixhozi, ia ngazëllente shpirtin. I binte shpejt në të letrës së duhur, vepronte saktë dhe kurdoherë ndahej me fitim.

Pas dy vjetësh shërbimi në qytetin e ri, Ivan Iliçi u njoh me bashkëshorten e ardhshme, me Praskovia Fiodorovna që ishte vajza më tërheqëse, më e zgjuar dhe më e shquar e rrethit, ku vërtitej Ivan Iliçi. Ndër dëfrimet për t'u çlodhur pas punës kapitëse të hetuesit, Ivan Iliçi zgjodhi lodrimin zbavitës prej çapkëni të shkujdesur me Praskovia Fiodorovnën.

Kur kishte qenë nëpunës me detyra të posaçme, kishte marrë pjesë në vallëzirme, por tani që punonte hetues, Ivan Iliçi ngrihej për të vallëzuar vetëm në formë përjashtimi. Dhe vinte në këtë argëtim një kuptim të ri. Thoshte me vete: "Ndonëse jam një zyrtar i rangut të pestë, me këtë detyrë që kam, në duhet vallëzuar, këtë di ta bëj më mirë se gjithkush tjetër". Në të rrallë e ftonte Praskovia Fiodorovnën që të vallëzonin, zgjidhte kohën e fundit të mbrëmjeve dhe, kryesisht, gjatë këtyre vallëzimeve ia fitoi zemrën. Ajo e dashuroi. Ivan Iliçi nuk kishte ndonjë mendim të ciartë e të përcaktuar për martesën, por, kur e pa që vasha u dashurua pas tij, i bëri vetes pyetjen: "Vërtet, e pse të mos martohem?"

Vasha Praskovia Fiodorovna vinte nga derë e mirë, i rridhte në deje gjak fisnikësh, kishte dhe paraqitje të mirë, papo dhe një pasuri të vogël e kishte të regjistruar në emrin e saj. Ivan Iliçi mund të pretendonte për një gjetje edhe më të mirë, por edhe ky rast që i doli përpara, nuk iu duk i keq. Vetë ai kishte rrogë të mirë, tha me vete se, po aq të ardhura do të kishin dhe nga pasuria e saj. Ishte nga një familje e mirë, ishte vajzë e dashur, simpatike, sjelljen e kishte të paqortueshme. Të thuash se u martua sepse e dashuroi të fejuarën, sepse gjeti tek ajo mbështetjen e pikëpamjeve të veta për jetën, do të ishte po aq e padrejtë, sa dhe po të thoshe se u martua, ngaqë njerëzit e shoqërisë

së lartë, ku vërtitej, ia miratuan dhe e shtynë që ta bënte këtë martesë. Ivan Iliçi u martua duke i bashkuar në një që të dyja këto argumente: bëri atë që i pëlqeu, zgjodhi për shoqe jete një vajzë për kokën e vajzës dhe, në të njëjtën kohë, bëri atë që njerëzit me pozitë e quanin më të drejtë.

Dhe Ivan Iliçi u martua.

Ceremonia e martesës, kohët e para të jetës bashkëshortore, me ledhatimet bashkëshortore, me mobiliet e reja, me takëmet dhe serviret e reja, me ndërresat e reja, deri në kohën e shtazanisë, kaluan shumë mirë, aq sa Ivan Iliçi nisi të mendonte që martesja jo vetëm nuk e ndryshoka natyrën që ka jeta e lehtë, e këndshme, e gëzuar dhe kurdoherë e mirësjellshme, e miratuar nga shoqëria, që, sipas mendimit të tij, ishte pikërisht ajo mënyrë jetese që i parashtrohej si më e mira njeriut, por edhe më të ngazëllimtë e më të plotë. Po ja që, në muajt e parë të shtazanisë nxori kryet një dukuri e re, e befte, e pakëndshme, e rëndë dhe aspak e pëlqyeshme, të cilën ai nuk e priste dhe nuk kishte si ta hiqte qafe.

E shoqja, pa kurrfarë arsyeje, siç i dukej Ivan Iliçit, *de gaité de coeur*⁶, siç shprehej ai, filloi t'ia prishte lezetin dhe rregullin jetës: pa asnjë shkak bëhej xheloze, i kërkonte që të merrej më shumë me të, i qepej kot më së koti dhe ia plaste shpirtin me grindje e zënka.

Në fillim Ivan Iliçi shkoi me shpresën se do të mund të shpëtonte nga sherret, duke vënë në përdorim marifetet e jetës së lehtë, që jo një herë e kishin nxjerrë të palagur nga situata të ngjashme, provoi që të mos i kushtonte kurrfarë vëmendjeje humorit të keq të së shoqes, vazhdoi jetën e mëparshme: flonte miqtë për të luajtur tek ai me letra, i shumoi vajtjet në klub dhe vizitat te shokët. Tek e pikasi marifetin, e shoqja iu përvesh aq rëndë, duke mos ia kursyer as banalitetin e as brutalitetin, mandej skena si këto i përsëriti me këmbëngulje dhe egërsi

⁶ Me qëllim, për qejf (frëngj.)

sa herë që nuk ia plotësonte kërkesat, e shante pilë më pilë, me synimin që ta vinte përfund, domethënë ta detyronte që të rrinte me të në shtëpi dhe ta ndante me të pikëllirin, saqë Ivan Iliçi e pushtoi tmerri. E kuptoi se jeta bashkëshortore, të paktën në rastin e tij me të shoqen, nuk ua hapte kurdoherë rrugën kënaqësive dhe mbarësive, përkundrazi, më shpesh ua përdhoste jetën bashkëshortëve, prandaj duhej bërë çmos që të mos e lejonte prishjen e asaj, që për të ishte e rregullt. Dhe Ivan Iliçi zuri të vriste mendjen si të bënte. Kishte punën, atë Praskovia Hodorovna nuk mund ta kundërshtonte, dhe Ivan Iliçi, duke nxjerrë si shkak detyrimet e shërbimit, filloi të luftonte me të shoqen, për ta ruajtur pavarësinë që e çmonte aq shumë.

Pas lindjes së fëmijës, i dolën telashe të reja: me ushqyerjen, me mirërritjen, me sëmundjet e vërteta dhe të rreme, si të fëmijës, ashtu dhe të së shoqes. I kërkohej që të bënte diçka, kurse ai gjë prej gjëje nuk dinte. Iu bë e pashmangshme nevoja e ruajtjes së vetes jashtë familjes.

Sa më gjernjare bëhej e shoqja, sa më kërkuese bëhej ndaj tij, aq më shumë Ivan Iliçi e kalonte pikën e rëndesës së jetës në punë. Zuri ta donte edhe më shumë detyrën dhe u bë më shumë ambicioz nga çkishte qenë.

Shumë shpejt, jo më larg vitit të parë të martesës, Ivan Iliçi u bind se jeta bashkëshortore, duke patur disa të mira, në thelbin e saj paragitej tejet e koklavitur dhe e vështirë, ndaj saj, për kryer si duhej detyrimet familjare, dornethënë që të bëje jetë të pëlqyeshme dhe të miratuar në opinionin shoqëror, duhej të përpunoje qëndrime të përcaktuar, qartë, ashtu si dhe ndaj shërbimit.

Dhe ai i përpunoi këto qëndrime. Kërkoj nga jeta familjare komoditetet më të domosdoshëm: gatimin, mirëmbajtjen e shtëpisë, detyrimet bashkëshortore dhe, kryesorja, paraqitjen në sytë e botës, sepse kjo kishte të bënte me opinionin shoqëror. Në të tjerat, do t'i kërkonte ëndjet vetjake jashtë familjes, po t'i gjente edhe në familje, do

të tregohej shumë mirënjohës, në rast se do të ndeshte kundërshtim e do të vazhdonin grindjet, atëherë do të largohej dhe do të mbyllej në atë botën e tij të punës, e cila i jepte kënaqësi të mirëfilltë.

Ivanin Iliçin e çmonin si nëpunës dhe pas tre vjetësh e emëruan zëvendëskryeprokuroor. Detyra e re, përgjegjësitë e shtuara, kompetenca për të thirrur para trupit gjykues dhe, edhe për të rrasur brenda, fjalimet publike, sukseset nga më të ndryshmet që e shoqëruan gjatë shërbimit në detyrën e re, ia forcuan edhe më ndjenjën e përgjegjësisë dhe ia shtuan dozat e zellit.

U lindën fëmijë. Gruaja sa vinte e bëhej më gërnjare e zemërake, por marrëdhëniet rigoroze që ai vendosi në jetën e familjes e bënëin thuajse të padepërtueshëm ndaj grindjeve që nuk kishin të mbaruar.

Pas shtatë vjet punësie në qytet, Ivan Iliçin e transferuan, po me detyrën e prokuroorit, në një guvernë tjetër. Shkuan. Para nuk kishin shumë dhe gruas nuk i pëlqeu vendi. Rroga ishte vërtet më e madhe, por jeta këtu ishte më e shtrenjtë. U vdiqën dy fëmijë. Nga kjo familja u zhyt në një pikëllim të dukshëm, jeta u bë më e mërzitshme.

Për të gjitha fatkeqësitë e ndodhura në vendbanimin e ri, Praskovia Fiodorovna fajësonte të shoqin. Shumica e temave të bisedimeve të tyre, sidomos ato që kishin të bënin me mirëritjen dhe me miredukimin e fëmijëve, rëndoheshin nga probleme dhe, nga bisedimi, kalohej shpejt në grindje, në acarime. U mbeteshin periudha të rralla dashurie, dhe ato të shkurtra. Ngjanin me ca ishuj të vegjël, ku ata ndalonin vetëm për pak kohë, por shpejt zhyteshin në atë detin e armiqësisë së fshehtë, që shprehej si tjetërsim i njërit nga tjetri. Në një kohë tjetër, tjetërsimi do ta mbushte me hidhërim Ivan Iliçin, sepse do të mendonte se një dukuri e tillë nuk duhej të ndodhte, por tani ai e shihte gjithë këtë si një gjendje krejt normale, madje e quante se kishte qenë synimi që i kishte vënë vetes lidhur me qëndrimin që duhej mbajtur ndaj familjes. Donte me çdo kusht që të çlirohej sa më shumë

nga pakënaqësitë e së shoqes që nuk kishin të numëruar, t'i jepte gjendjes pamjen e situatave të padëmshme, t'i mbante për ngjarje krejt të zakonshme. Dhe ia doli mbanë: arriti që të rrinte gjithë më pak në shtëpi, dhe atëherë kur detyrohej që të rrinte, bënte çmos që të mos ishin vetëm, të kishte dhe të tjerë. Kuptimin e jetës ai e lidhi me shërbimin, ishte ky që e përpinte me gjithsej. Vetëdija e pushtetit që ushtronte, mundësia që kishte për të marrë në qafë cilindo që të donte, mbajtja më të madh, që shfaqej edhe në pamjen e tij të jashtme, kur hynte në sallën e gjyqit dhe takonte vartësit, bravura që manifestonte në sy të eprorëve dhe të vartësve dhe, kryesorja, mjeshtëria dhe profesionalizmi i lartë që tregonte në trajtimin e çështjeve gjyqësore dhe këtë ai e ndiente fort mirë, Ivan Iliçin e gëzonin pa masë, por po aq edhe bisedimet me shefat, drekat dhe darkat, loja me letra po ashtu ia mbushnin jetën. Kështu që, në përgjithësi, jeta e Ivan Iliçit po kalonte ashtu si e quante ai që duhej të kalonte: e këndshme dhe e hijshme.

Kështu i ngrysi të shtatë vjetët. Vajza e madhe ishte gjashtëmbëdhjetë vjeçe, u vdiq dhe një fëmijë, por kishte dhe djalin gjimnazist. Për shkakun e tij, grindeshin shpesh: Ivan Iliçi donte që djali të vazhdonte për drejtësi, kurse Praskovia Fiodorovna nga inati për të, e kundërshtonte. Vajza mësonte në shtëpi me mësues privatë, shkonte mirë në mësim, edhe djali nuk mbetej prapa.

III

Kështu rrodhi jeta e Ivan Iliçit gjatë shtatëmbëdhjetë vjet martese. Mbahej i vjetër në detyrë, nuk i pranoi disa lëvizje paralele që i propozuan, ngaqë priste një vend pune më të dëshiruar dhe më të merituar, kur, papritur, ndodhi një ngjarje, e cila ia prishi qetësinë e

jetës. Ivan Iliçi priste të emërohej në detyrën e kryeprokurorit në qytetin universitar, por Hopeja u tregua më i shpejtë e më i shkathët: atë vend e zuri ai. Ivan Iliçit iu ngritën nervat, e qortoi shokun dhe u përfol me shefin, pas kësaj këta i qëndronin ftohtë, në emërimin e radhës përsëri e lanë mënjanë.

Ishte viti 1880, më i rëndi i jetës së Ivan Iliçit. Rroga nuk po u dilte, me të nuk po i përballonin dot nevojat në rritje, të gjithë e kishin harruar dhe, ajo që atij, në marrëdhëniet me të tjerët i dukej si padrejtësi e madhe, ata e quanin një punë të zakonshme. As i ati nuk e quajti të udhës që t'i vinte në ndihmë. E pa veten të braktisur, sepse e quanin që rroga prej 3500 rublash që merrte, ishte më se normale për ta ndier veten njeri të lumtur. Vetëm ai e dinte se, me padrejtësitë që i ishin bërë, me gërnjat dhe meritë e pandashme të së shoqes, së cilës nuk i mbyllej kurrë goja, por dhe me borxhet që kishte nisur të merrte, duke jetuar një jetë jashtë mundësive, pra, vetëm ai e dinte që gjendja, në të cilën ndodhej, nuk ishte aspak normale.

Në verën e po këtij viti, për ta lehtësuar sadopak gjendjen e rëndë ekonomike, mori lejen e zakonshme dhe vajti të jetonte me gruan dhe fëmijët në fshat, te vëllai i Praskovia Fiodorovnës.

Në fshat, pa punë, Ivan Iliçi për herë të parë e ndjeu rëzimin brejtësë dhe kapitësë, një mërzë të padurueshme dhe u bind plotësisht se kështu nuk jetohej, duheshin marrë me doemos disa masa vendimtare.

Si kaloi një natë të tërë pa gjumë jashtë në tarracë, Ivan Iliçi e ndau mendjen të nisëj për në Petërburg. Duhej çalltisur për veten, për më tepër që do të ishte dhe një ndëshkim për ata, që nuk kishin ditur ta çmonin: do të kërkonte që ta transferonin në një ministri tjetër.

Të nesërmen, me gjithë kundërshtimin e së shoqes dhe të kumatit, mori rrugën për në Peterburg. Dhe kishte një pikësynim të vetëm: të emërohej në një detyrë, e cila do t'i jepte një rrogë prej 5000 rublash. Pak rëndësi kishte për të se në cilën ministri do të punonte apo

në ç'administratë, në bankë, në hekurudhë, në ndonjë institut të perandoreshës Maria, madje e pse jo, edhe në doganë, por mjaft që të siguronte rrogën 5000 rubla dhe të largohej nga ministria, ku nuk kishin ditur që ta çmonin.

Dhe udhëtimi u kurorëzua me një sukses të mrekullueshëm dhe të papritur. Në Kursk, në vagonin e klasit të parë u ul në kupenë e tij F.S. Ilini, një i njohur i vjetër. Ky i foli për telegramin që kishte marrë guvernatori i Kurskut, ku thuhej se ato ditë në ministri do të kishte ndryshime në organikë: në vendin e Piotër Ivanoviçit, do të emërohej Ivan Semionoviçi.

Ndryshimi, përveç rëndësisë që kishte për Rusinë, kishte një rëndësi të madhe edhe për Ivan Iliçin, sepse ngritja në përgjegjësi e Piotër Petroviçit dhe, me sa dukej, edhe ajo e shokut të tij Zahar Ivanoviçit, do të ishte e favorshme edhe për Ivan Iliçin: Zahar Ivanoviçi ishte mik për kokë i tij.

Lajmi u vërtetua dhe në Moskë. Kur arriti në Petërburg, Ivan Iliçi e gjeti Zahar Ivanoviçin dhe mori prej tij premtimin për një vend në ministrinë ku kishte punuar dikur, në Ministrinë e Drejtësisë.

Një javë pas kësaj, Ivan Iliçi i dërgoi së shoqes këtë telegram: "*Zahari zë vendin e Milerit emërohem shpejti*".

Falë këtij ndërrimi zyrtarësh, Ivan Iliçi mundi të zinte në ministrinë ku kishte punuar gjithë jetën, një vend pune që qëndronte dy gradë më lart se ai i shokëve, me 5000 rubla rrogën dhe me 3500 rubla të ardhura nga dietat e shërbimeve. Gjithë mllef i ndaj armiqve të dikurshëm dhe ndaj ministrisë u harrua dhe Ivan Iliçi po e ndiente veten në qiellin e shtatë.

U kthye në fshat i ngazëllyer dhe i kënaqur, siç nuk kishte qenë prej kohësh. Edhe Praskovia Fiodorovnës tani po i qeshte fytyra, kurse ndërmjet tyre u vendos armëpushimi. Ivan Iliçi u tregoi sa shumë e kishin nderuar atje në Petërburg që të gjithë miqtë e tij, nuk dinin se ku

të futeshin nga turpi armiqtë, kur i rastiste që t'i takonte, nuk ia fshihnin zilinë që ndienin për punën e re, ku ishte emëruar, u tregoi se sa shumë e donin të gjithë në Petërburg.

Praskovia Fiodorovna e dëgjonte, shtirej sikur e besonte dhe nuk e kundërshtonte, vetëm se në mendjen e saj bënte plane si do ta rregullonte jetën në qytetin e madh, ku do të shpërnguleshin. Dhe Ivan Iliçi me kënaqësi po vinte re se planet e saj ishin si të tijat, se ato përputheshin dhe se jeta e tij e kalamendur do të niste të rridhte gazmore dhe e hijshme, do të ishte jetë e vërtetë.

Ivan iliçi qëndroi vetëm pak kohë. Më 10 shtator duhej të paraqitej në detyrën e re, i duhej njëfarë kohe për t'u sistemuar në vendin e ri të punës, papo duheshin transportuar dhe plaçkat, duhej të porosiste orendi të reja, shkurt fjalët, të rregullohej ashtu siç kishte bërë mendje, por, thujse po ashtu siç e kishte vendosur edhe Praskovia Fiodorovna në mendjen e saj.

Dhe tani që punët po u shkonin mbarë, kur së bashku me gruan kishin qëlluar në shenjë, por dhe ngaqë pak jetonin bashkë, po shkonin shumë mirë, ja, si atëherë në vitet e para pas martesës. Bëri mendje që ta merrte familjen me vete, por këmbëngulja e motrës dhe e dhëndrit, që po tregoheshin papritmas aq të dashur me Ivan Iliçin dhe me familjen e tij, bëri që ai të nisej vetëm.

U nis dhe ngazëllimi, që i eci si në drejtim të punës, ashtu dhe në mirëkuptimin me të shoqen (të mirat forconin njëra-tjetrën), nuk iu largua për asnjë çast. Gjeti një apartament shumë të mirë, pikërisht të atinë, që e kishin ëndërruar burrë e grua. Kishte një dhomë të madhe, me tavan të lartë, që shkonte shumë si sallon pritjeje, kishte dhe një dhomë për ta bërë kabinet pune, dhomë për gruan dhe vajzën, dhomë studimi për djalin dhe që të gjitha si të ishin ndërtuar me porosi për ta. Ivan Iliçi iu përvesh punëve për ta pajisur sa më mirë: vetë e zgjodhi tapicerinë, mendoj për mobilet, i parapëlqeu të stilit të vjetër, të stilit

*come il faut*⁷, bleu qilimat dhe gjithë ç'duhej. Mendimet sa vinin e i piqeshin dhe po arrinin atë ideal, që e kishte ëndërruar prej kohësh. Kur e kishte mbaruar gjysmën e punës, me gëzim vuri re se arritja po e kalonte parashikimin. I doli përpara syve stili aq elegant dhe jo vulgar që do të mbizotëronte kudo, kur të kishte përfunduar gjithçka. Para se ta zinte gjumi, nanuritej me mendimin se ç'pamje do të kishte salloni. Nuk ishte në përfundim, i shihte me sytë e mendjes oxhakun, pasqyrën e madhe, etazherët, karriget elegante, dollapët me qelqurinat dhe farfurinë, me zbukurimet e varura në mure dhe statujëzat e bronza, të vëna me shije. Gjithçka do të ishte në vendin e duhur. E gëzonte pa masë mendimi sa shumë do ta habiste Pashën dhe Lizanjkën, që po ashtu merrnin vesh nga këto punë dhe s'u mungonte shija. Me siguri, që do të befatoseshin. Sidomos i eci me blerjen lirë të plaçkës së vjetër. I jepnin mjedisit paraqitje fisnike. Në letrat që u dërgonte, ua paraqiste punët enkas më keq nga ç'ishin, e bënte me qëllim që të mbeteshin pa mend kur t'i shihnin. E tërhoqi aq shumë selitja e vatrës familjare, sa që detyrës së re, të cilën e donte me shpirt, kohët e para i kushtoi më pak vëmendje nga ç'duhej. Gjatë mbledhjeve, kishte çaste kur mendja i fluturonte gjetiu: mendonte se çfarë kornizash t'u vinte perdeve, të drejta apo dyshe. Merrej kaq shumë me këto, sa shpesh shkonte e vinte nga dhoma në dhomë, ndërronte vendin e mobilieve dhe varte vetë perdet. Një herë hipi në shkallë për t'i treguar tapicierit se si duhej vendosur sixhadja, e humbi ekuilibrin dhe u rrëzua, por si truplidhur dhe i shkathët që ishte, nuk u vra shumë, vetëm shembi pak ijen te doreza e dritares. Vendi i vrarë i dhembi, por i shkoi shpejt. Gjithë këtë kohë e ndiente veten shumë të gëzuar dhe plot shëndet. Së shoqes i shkruante: "Më duket vetja pesëmbëdhjetë vjet më i ri.". Mendonte se këtyre punëve do t'u jepte fund në shtator, por ato vazhduan deri nga

⁷ *Ashtu siç duhet (frëngj.)*

mesi i tetorit. Zgjati ca, por doli bukur dhe nuk e thoshte vetëm ai, e thoshin të gjithë ata që e shihnin.

Po ta gjykoje hollë, u ndodhi ajo që u ndodh atyre që nuk janë shumë të pasur, por që duan t'u ngjajnë të pasurve e prandaj duken si tjetri. Kishte edhe damask, edhe abanoz, edhe lule gjithfarëshe, edhe qilima e sixhade, edhe bronz e porcelan, të errët e të shkelqyer, pra, kishte çdo gjë që e kanë njerëzit e sërës së lartë, u blenë me qëllim që t'u ngjanin njerëzve të sërës së lartë. Edhe ai kishte jo pak nga ato, që u ngjajnë atyre që kanë të tjerët dhe që nuk ta tërhiqnin vëmendjen, po ja që atij i dukeshin si të përveçme. Si i takoi të shtëpisë në stacionin e trenit, Ivan Iliçi i solli në apartamentin e bërë gati dhe të ndriçuar për bukuri, lakeu me kravatë të bardhë u hapi portën dhe i futi në paradhomen e zbukuruar me lule, pastaj ata hynë në sallon, në kabinet dhe grate, tërë kohën, lëshonin klithma mahnitëse, ai po e ndiente veten shumë të lumtur, tek u shkonte pas, mend shkrihej nga fjala e tyre të mira që ia ledhatonin sedrën, shndrinte fytyra nga hareja. Po atë mbrëmje, kur po pinin çaj, Praskovia Fiodorovna e pyeti, ndër të tjera, si qe rrëzuar ashtu. Ivan Iliçi u skërmit sikletshëm dhe u tregoi se si kishte shkarë nga shkalla dhe e kishte bërë të trembej tapicierin.

- E po, nuk jam më kot sportist, de, - u tha. - Një tjetër do të kishte mbetur top në vend, kurse unë vetëm se u shemba pak, ja këtu. Kur e prek, më dhemb, por e ndiej që po më kalon. Vetëm se e kam pak të mavijosur vendin.

Nisën jetën në apartamentin e ri ku, ashtu siç ndodh ngaherë, sa u mësuan me të gjitha të mirat që i kishin, e ndien se u mungonte një dhomë, po edhe sikur t'i shtoheshin rrogës nja pesëqind rubla, që e ndienin se u mungonin, mirë do ishte, atëherë po, do të ishte vërtet shumë mirë. Po u dukej se kohë më të bukur se ajo, kur ende kishte punë që prisnin të bëheshin, kur duhej të porositnin ndonjë plaçkë apo të dilnin që ta blinin, nuk kishin për të gjetur. Bënin ç'bënin dhe u

ndërronin vendin mobilieve, here tjetër ndreqnin ndonjë gjë, që u dukej se nuk qe ashtu si duhej. Edhe pse jo në çdo gjë u puqeshin mendimet, që të dy ndiheshin të kënaqur, sepse kishin ende shumë punë për të bërë dhe nuk u mbetej kohë që të merrreshin me grindje e me përfolje. Kur nuk kishin se çfarë të rregullonin më, zunë të ndienin një si mërzi, po u dukej se diçka u mungonte, por shpejtuan që të bënin miqësi të reja dhe zbrazëtia po u fashitej, jeta po u mbushej.

Ivan Iliçi, që e kalonte mëngjesin në gjyq, kthehej në shtëpi në drekë, kohët e para dukej që ishte në qejf, ndonëse qe merak pas apartamentit. (Edhe njolla më e vogël në mbulesën e tryezës, kordoni i këputur i perdes, atë e zemëronin sa s'thuhej: ishte munduar shumë për ta patur sa më të mirë shtëpinë dhe s'këllidisej tek vinte re qoftë dhe ndonjë cen.) Por, në përgjithësi, jeta, siç besonte ai, po kalonte ashtu siç duhej: e lehtë, e këndshme dhe e pëlqyeshrme. Ngrihej në orën nëntë, pinte kafënë, lexonte gazetën, pastaj vishte uniformën dhe shkonte në gjyq. Atje duhej të përkulte zverkun dhe të vinte zgjedhën e punës, si kau i përmendës. Tanimë ishte mësuar me këtë regjim. E prisnin ankues, merrte të dhëna për punët e zyrës, merrej me seancat publike dhe me punët e administratës. Në çdo rast, duhej të tregohej i zoti dhe të mënjanonte banalitetet, që kurdoherë ua vënë mëkërbëzën mbarëvajtjes së punëve të shërbimit: nuk duhej hyrë me njerëzit në asnjë lloj marrëveshjeje tjetër, përveç atyre që kishin të bënin me punën, arsyeja e marrëdhënieve me njerëzit duhej të ishte vetëm në lidhje me proceset gjyqësore. Për shernbull, vjen dikush dhe kërkon të dijë diçka, Ivan Iliçi, si person jozyrtar, nuk mund të hynte dot në asnjë marrëdhënie me këtë njeri, por, në pastë ndonjë punë me të si person zyrtar që ishte, punë e cila është e shprehur në letrën zyrtare, me stemë dhe me firmë e vulë, atëherë ndryshonte çdo gjë, Ivan Iliçi bënte gjithçka që ishte në kompetencat e tij, dhe bënte kujdes që të tregohej dhe ngrohtësia e duhur njerëzore, mirësjellja e nevojshme. Me të marrë

fund veprimtaria zyrtare, merrte fund dhe çdo lloj marrëdhënieje tjetër. Këtë zotësi të veçimit të anës zyrtare të lidhjes me njerëzit, pa e ngatërruar atë me jetën e tij private, Ivan Iliçi e kishte aq të shfaqur, saqë ishte i paqortueshëm. Këtë e arriti falë praktikës së gjatë dhe talentit vetjak. Dhe e bënte aq mirë, si një virtuoz i vërtetë, saqë ndonjëherë ia lejonte vetes, si duke bërë shaka, që t'i përziente këto lloj marrëdhëniesh, ato njerëzore me ato zyrtare. Dhe ia lejonte vetes, sepse e ndiente që ishte aq i fortë, sa ta ndante, kur të donte, njërën prej tjetrës. Në pushime pinte duhan, çaj, bisedonte pak për politikë, pak për çështje të përgjithshme, pak për lojën me letra dhe më shumë për emërimet. Dhe ashtu i kapitur, por i mbushur me ndjenjën e virtuozit, që e ka ekzekutuar mrekullisht mirë pjesën që i takon si violinë e parë e orkestrës, kthehej në shtëpi. Qëllonte të mos gjente aty as gruan dhe as vajzën ose të ishin të zna me ndonjë mikeshën e tyre, që u kishte ardhur për vizitë, kurse djali të ishte në gjimnaz apo të bënte mësim me ndonjë mësues privat. Gjithçka shkonte rreth rreth. Pasdreke, po të mos u vinin mishi, Ivan Iliçi ulej me librin përpara, lexonte sidomos ata libra, për të cilët flitej më shpesh, kurse në mbrëmje ulej të punonte, domethënë lexonte shkresat, konsultonte ligjet, krahasonte dëshmitë dhe lëndën e konformonte me ligjet. Kjo punë atë as e mërzi, por as e gëzonte. Mërzitej kur puna nuk e lejonte që të luante me letra, ndryshe, më mirë shkresat, ato ishin më mirë se ndenja vetëm apo me gruan. I jepte kënaqësi shtrimi i drekave të vogla, në të cilat ftonte zotërinjtë e shoqërisë së lartë me zonjat e tyre. Ky kohëkalim u ngjante kohëkalimeve të zakonshme për këta zotërinj të lartë, ashtu si salloni i tij i ngjante salloneve të tyre.

Një herë organizuan një mbrëmje vallëziri, kërcyen. Ivan Iliçi u ndie ngadhnjyes, gjithçka kaloi mirë, vetëm se nuk u shmang dot shërbimi me të shoqen për shkakun e tortave dhe bomboneve: Praskovia Fiodorovna kishte patur një plan të saj, Ivan Iliçi nguli këmbë që të

bliheshin te një pastiçer i shtrenjtë. Porositi shumë torta. Sherri plasi se ato mbetën të papërdorura dhe pastiçerit i duheshin paguar dyzet e pesë rubla. U bë hataja, Praskovia Fiodorovna në zemërim e sipër e quajti: "Budalla! Tutkun!" Ai kapi kokën me duar i lemeritur dhe, si i lojtur, i përmendi divorcin. Kurse mbrëmja kishte qenë gazmore. Shoqëri më të mirë nuk gjeje dot dhe Ivan Iliçi kishte kërcyer me princshën Trufonova, me motrën e asaj, që njihej si themeluesja e institucionit të bujshëm "Ma hiq hidhrimin". Se gëzimet zyrtare ishin gëzime amorpropi, gëzimet në shoclëri ishin gëzime sqime, kurse gëzime të rnrirëfillta Ivan Iliçi provonte kur luante me letra. E pohonte me gojën e tij se pas gjithçkaje, pas gjithfarë ngjarjesh të pagëzimshme që i ndodhnin, gëzimi që i ndizej si qiri përpara gjithë të tjerëve, ishte ai që ndiente kur ulej me lojtarë të mirë, me partnerë që nuk bërtisnin gjatë lojës, duhej që patjetër të ishin katër (se kur qenë pesë, se si shtrëngohej, ndonëse me të shtirë thoshte se i pëlqente) dhe të bëje lojë të mençur e serioze (sepse të ecën letra), pastaj ulesh të hash darkë dhe të kthesh një gotë verë. Ndërsa gjumi pas letrave, sidomos kur fiumi ishte i vogël (i madhi ishte i pakëndshëm), e zinte menjëherë dhe flinte mirë.

Këtë jetë bënin. Rrethi i shoqërisë ku vërtiteshin, përbëhej nga njerëzit më të mirë, kishte me pozitë të lartë, kishte dhe djem të rinj.

Përsa i përket zgjedhjes së miqve, burri, gruaja dhe vajza kishin të njëjtat pikëpamje dhe, pa e bërë me fjalë mes tyre, mundoheshin që t'i hiqnin qafe ca miq e kushërinj "qelbanikër", siç i quanin, që u suleshin me gjithfarë lajkatimesh në dhomën e pritjes, me pjata japoneze në mure. Shumë shpejt këta miq "qelbanikë" u zhdukën, dhe Gollovinëve u vinin vetëm njerëz të shoqërisë së lartë. Të rinjtë i bënin korte Lizanjkës, më i zellshëm dukej Petrishçevi, i biri i Dmitri Ivanoviç Petrishçevit, trashëgimtari i vetëm i pasurisë së këtij, me detyrën e hetuesit gjyqësor, kështu që Ivan Iliçi e bisedoi me Praskovia

Fiodorovnën: mos duhej lënë Lizenjka që të bënin një shëtitje me trojkë apo që të shkonin në ndonjë shfaqje. Dhe punët po u shkonin vaj, çdo gjë ishte në vendin e vet, më mirë prishej.

IV

Me shëndet ishin të gjithë mirë. Se nuk mund ta quaje sëmundje atë që Ivan Iliçi qahej ndonjëherë se ndjente një si allkomë në gojë dhe i mbante në anën e majtë të barkut.

Por kështu i ndodhi që kjo e mbajtur zuri t'i shtoej, vërtet që nuk thoshte dot se kishte dhembje, ama një sëmbim i vazhdueshëm ia prishte humorin. Dhe kjo gjendje e bezdisshme e ndjellakeqe, sa po vinte e po i rritej, aq sa filloi t'ia helmonte jetën e qetë, të lehtë dhe të këndshme, që ishte mësuar të bënte në gjirin e familjes. Ç'rregulloi dhe statukuonë e vendosur në familjen burri me gruan filluan të grindeshin, jeta e lehtë dhe e këndshme sikur u troshit e me zor po mbahej në këmbë harmonia dhe mirësjellja aq të dëshiruara. Skenat e pakëndshme u bënë të shpeshta dhe ata ishujt e qetësisë, ku burri me gruan mund të rrinin pa shpërthyer, u bënë më të pakët.

Dhe Praskovia Fiodorovna tani, jo pa arsye, thoshte se i shoqi kishte një karakter të rëndë. Siç e kishte zakon që t'i zmadhonte gjërat, përsëriste se i shoqi kështu kishte qenë kurdoherë, njeri me karakter të tmerrshëm dhe se, po të mos kishte qëlluar ajo, jo njeri, por qengj, nuk do ta duronte dot një burrë të tillë dhe jo pak, por njëzet vjet. Ç'është e vërteta, grindjet tani i fillonte ai. Kur shtrohej dreka, ç'nuk bënte që të ngecte: jo supa ishte si e shpëlarë, jo një enë ishte e skërmitur, jo gjella nuk qe ashtu si duhej, jo djali mbështeste bërrylin në tryezë tek hante, jo

vajza nuk i kishte në rregull flokët. Dhe fajtoje për të gjitha këto bënte Praskovia Fiodorovnen. Në fillim kjo e kundërshtonte dhe e lëshonte gojën duke i thënë edhe fjalë të pahijshme, por Ivan Iliçi nja dy herë u xhindos aq ligësht pas fjalëve të saj, sa ajo e kuptoi që irritimi i vinte nga sëmundja, edhe neveria për gatimet nga kjo i vinte, u mundua që ta përmbante veten, nuk e kundërshtonte, vetëm hante drekë shpejt e shpejt dhe ngrihej e ikte. Këtë nënshtrim ndaj burrit ajo ia regjistroi vetes si meritë të madhe. Iu mbush mendja që i shoqi ishte njeri nopran, që nuk i bëheshin të mirat, se me karakterin e tij ia kishte nxirë jetën dhe i erdhi keq për veten. Sa më shumë që i dhimsej vetja, aq më e fortë i bëhej urrejtja për të. E heshtur, filloi t'i uronte vdekjen, që të shpëtonte prej tij, por edhe nuk e dëshironte në të njëjtën kohë, sepse atëherë nuk do ta kishin rrogën që merrte, nga kjo i kërcenin edhe më keq kacabunjtë. E quajti veten tmerrësisht fatkeqe, që as vdekja e tij nuk do ta shpëtonte dot, i vuri si detyrë vetes që të tregohej sa më e vetëpërmbajtur, mirëpo zemërimi, që ajo e ndrydhte përbrenda, ia ngrinte edhe më keq nervat.

Pas një grindjeje, ku Ivan Iliçi e tregoi veten katërcipërisht të padrejtë, në shpjegim e sipër, i tha se po tregohej aq grindavec, ngaqë ishte i sëmurë; ajo ia ktheu se po të ishte i sëmurë, duhej të mjekohej dhe e këshilloi që të vinte të vizitohej te një mjek që ishte më i dëgjuari.

Shkoi. Doli ashtu si e priste, i ndodhi ajo që u ndodh të gjithëve. Edhe pritja, edhe krekosja prej shtiraniku e mjekut, të cilën ai e njihnte fort mirë, sepse e manifestonte vetë në gjyqet që bëheshin, edhe trokëllitjet me gishtat në kurriz e në gjoks, edhe të dëgjuarit me vesh, edhe pyetjet që kërkonin përgjigje të sakta, por që dihej që më parë se ishin të kota, edhe pamja hijerëndë e mjekut, e zgjedhur enkas për të ndjellë respekt dhe që dukej sikur donte të thoshte: "Në rënçi në dorën tonë, dimë ne se ç'do t'ju punojrnë," i folën shumë. E kuptoi që mjeku, duke u sjellë ndryshe me njërin e ndryshe me tjetrin, dilte në të njëjtën

qafë. Gjithçka ishte si në gjyq. Atë pamje që merrte ai në gjyq përpara atyre që gjykonte, atë pamje kishte marrë ndaj tij dhe mjeku.

Po i thoshte: kjo dhe kjo tregojnë se fshihni aty brenda këtë dhe këtë; por në mos u vërtetoftë kjo edhe kjo nga analizat e asaj edhe të kësaj, atëherë duhet menduar se mund të keni këtë ose atë. Në mendofshim se keni atë ose këtë, domethënë... e më the të thashë. Për Ivan Iliçin rëndësi kishte vetëm t'i thoshte: i kish apo nuk e kesh në rrezik shëndetin. Kurse mjeku, këtë pyetje nuk e gjeti aspak me vend. Për mjekun, kjo pyetje ishte e kotë, ajo as që duhej marrë në shqyrtim; për të mjaftonte vetëm peshimi i mundësive, sqarimi i hamendjeve për sëmundjen e veshkave, për katarin kronik, për sëmundjen e zorrës së verbër. Nuk shtrohej çështja e jetës së Ivan Iliçit, bëhej fjalë për zgjidhjen e problemit se cili prej organeve ishte sëmurë, veshka apo zorra e verbër. Dhe këtë problem, në sytë e Ivan Iliçit, mjeku e zgjidhi shkëlqyeshëm në favor të zorrës së verbër por me një rezervë: analiza e urinës mund të jepte prova të reja dhe atëherë duhej filluar prapë nga e para. Sa shurnë që ngjanin të gjitha këto me ato që kishte bërë me mijëra herë Ivan Iliçi me të pandehurit që gjykonte, po ashtu shkëlqyeshëm. Po aq shkëlqyeshëm e bëri dhe atë *rezumenë* e tij mjeku, duke e parë hijerëndë Ivan Iliçin. që sipër syzeve të lëshuar, në majë të hundës, madje e bëri me një si ngazëllim. Nga *rezumeja* e mjekut, Ivan Iliçi nxori këtë përfundim: i kishte keq punët, kurse atij, mjekut, aq i bënte. Po, punët ishin keq. Dhe ky përfundim i ra plumb në zemër, duke i ndjellë një keqardhje të thellë për veten dhe një mëri të madhe për këtë mjek, që po tregohej aq moskokëçarës ndaj një çështjeje me rëndësi jetike për të.

Nuk e la që t'i dilte jashtë ajo që mendoi, vetëm u ngrit, i vuri të hollat mbi tryezë dhe tha me psherëtimë:

- Ne të sëmurët, siç duket, ju bëjmë shpesh pyetje pa vend. Më thoni: është apo nuk është sëmundje e rrezikshme kjo imja?...

Mjeku e vështroi rreptë vetëm me një sy që sipër syzave, sikur t'i thoshte: i akuzuar, po të mos u përmbaheni përgjigjeve që duhet të jepni brenda caqeve të pyetjeve që ju bëhen, do të detyrohem të jap urdhër t'ju nxjerrin nga salla.

- Ju thashë atë që mendoj se duhet të bëni, - i tha mjeku. - Të tjerat do t'i tregojnë analizat.

Dhe iu përkul në shenjë përshëndetjeje.

Ivan Iliçi doli ngadalë, u ul i mërzitur në sajë dhe vajti në shtëpi. Udhës, pa pushuar, sillte ndër mend ato që i kishte thënë mjeku, përpiquej që fjalët e ngatërruara dhe jo të garta shkencore t'i kthente në një gjuhë të thjeshtë dhe të gjente aty përgjigjen e pyetjes sflitëse: keq i kam punët apo mund të mbahem? Dhe atij po i dukej se fjalët që i kishte thënë mjeku, kishin një kuptim të vetëm: i kishte shumë keq punët me shëndetin. Gjithçka që i shihnin sytë rreth e rrotull, po i dukej e trishtuar. Karrocierët i kishte mbytur trishtimi, shtëpitë qenë zhytur në trishtim, kalimtara, dyqanet, ishin të trishtuara. Kurse dhembja, pikëllimndjellëse, thëthitëse e dalldisëse, nuk po i pushonte as për një çast, po i dukej sikur, pas atyre fjalëve të paqarta të mjekut, ajo kishte marrë një kuptim tjetër, ishte bërë më serioze. Dhe Ivan iliçi ia vuri veshin me një ndjenjë të re, aq kapitëse.

Erdhi në shtëpi dhe filloi t'i tregonte gruas. Kjo po e dëgjonte, por, në mesin e tregimit, hyri vajza me kapelë në kokë: se ku do të shkonin të dyja. Ndenji si mbi gjëmbe për të dëgjuar këtë mërziti, por nuk pati durim. As e ëma nuk pati durim që ta dëgjonte deri në fund.

- Bukur fort! Gëzohem shumë! – i tha gruaja. Tani hap sytë, bëj kujdes, piji në rregull ilaçet. Ma jep mua recetën, po çoj Gerasimin në farmaci.

Dhe shkoi që të vishej.

Ivan Iliçi me zor mbushej me frymë, në kohën yë ajo ishte në dhomë dhe psherëtiu thellë i lehtësuar, kur ajo doli që andej.

- E po, s'ke ç'bën, - nëpërdhëmbi. - Kushedi, nuk kam gjë...

Filloi t'i pinte ilaçet dhe t'u përmbahej porosive të mjekut, të cilat ndryshonin pas çdo analize të urinës. Por, gjatë analizave dhe pas porosive që iu dhanë se ç'duhej të bënte, ndodhi një ngatërresë. Te mjeku ai nuk mund të shkonte më, sepse doli që nuk kishte vepruar ashtu si e kishte porositur ky. Ose i kishte harruar porositë, ose e kishte gënjyer, ose i kishte fshehur diçka.

Sidoqoftë, Ivan Iliçi iu përmbajt me përpikëri porosive të mjekut dhe, kohët e para, gjeti njëfarë ngushëllimi.

I respektoi porositë për higjienën trupore dhe për marrjen e ilaçeve, ndiqte me kujdes ecurinë e sëmundjes, ndikimin e dhembjes mbi organizëm. I shkonte mendja edhe te sëmundjet e të tjerëve, te problemet që këta kishin me shëndetin. Kur flisnin në prani të tij për të sëmurët, për të vdekurit, për të shëruarit, sidomos për ato lloj sëmundjesh që ngjasonin me të tijën, duke u përpjekur që ta mbyste tronditjen, mbante vesh, mandej pyeste dhe, ato që dëgjonte, i vinte në punë për të shëruar sëmundjen që kishte.

Dhembja nuk po i pakësohej, por Ivan Iliçi përpiquej ta bindte veten se ndihej mirë. Dhe arrinte që ta gënjente veten për aq kohë, sa nuk ndiente ndonjë shqetësim të thekshëm. Por, me t'i ndodhur ndonjë diçka e papëlqyer, me të shoqen apo me çështjet e punës, të mos i ecte në letra apo kushedi çfarë tjetër, dhe sëmundja ia tregonte kthetrat. Më parë i duronte pa ndonjë sforcim mossukseset, i thoshte vetes se kishte kohë që ta ndreqte të keqen e ta mposhte të ligën, që t'i buzëqeshte përsëri sukcesi, madje t'i ndodhte dhe bumi. Kurse tani i thoshte vetes: kam filluar të bëhem më mirë, ilaçet po e bëjnë punën e tyre, mirëpo kjo e keqe që më ndodhi, ç'duhej? Dhe i hipnin xhindet. Zemërohej me të gjithë: me vetë fatkeqësinë, me njerëzit që i binin më qafë dhe ia plasnin shpirtin dhe e ndiente sa shumë e dërrmonte zemërimi, por nuk dinte nga t'ia mbante. Logjika ta thotë se duhej t'i thërriste mendjes e ta

kuptonte që ky zemërim, ndaj rrethanave dhe njerëzve, vetëm ia keqësonte të ligën, që e kishte të strukur përbrenda vetes, prandaj nuk duhej t'u jepte rëndësi telasheve të rastit, kurse ai arsyetonte krejt ndryshe. Thoshte se kishte nevojë për qetësi, përpiqej t'i dilte përpara çdo lloj prishësi të saj, mirëpo, edhe prishja më e vogël, atë e tërbonte. Gjendja në të cilën ndodhej iu keqësua pas marrjes me leximin e librave mjekësorë dhe pas këshillimeve me mjekët. Atëherë zuri t'i dukej se shëndeti po i shkonte poshtë e më poshtë, madje, me një shpejtësi marramendëse. E krahasonte gjendjen e vet të mëparshme me të sotmen dhe nuk shihte ndonjë përmirësim. Nuk kishte nga ia mbante, përsëri shkonte dhe këshillohej me mjekët.

Atë muaj shkoi tek një mjek tjetër i njohur. Edhe ky mjek i dëgjuar i tha, thuajse të njëjtat gjëra, por duke ia parashtruar pak më ndryshe pyetjet. Ivan Iliçit këshillimi me të ia shtoi edhe më keq dyshimet e frikën. Një shok i shokut të tij, që ishte një mjek shumë i mirë, ia përcaktoi krejt ndryshe sëmundjen dhe, ndonëse i dha fjalën se do ta shëronte, me pyetjet që i bëri dhe me hamendjet që parashtrroi, e ngatërroi mosmëkeq Ivan Iliçin dhe ia shtoi dyshimin. Homeopati, nga ana e vet, e përcaktoi pak më ndryshe sëmundjen, i dha edhe barnat e duhura dhe Ivan fshehurazi nga të gjithë, kishte një javë që po vazhdonte t'i pinte. Por i ndërpreu, sepse nuk po ndiente ndonjë lehtësim. Po e humbiste besimin te kurimi, ndjeu ta mbyste pikëllimi. Një ditë, një zonjë, e njohura e tij, i tha se ishin dorë me një shërimet me ikona. Ivan Iliçi po e dëgjonte me vëmendje dhe vuri re që po e besonte atë që po i thoshte, e besoi si një të vërtetë të faktuar. Kjo e trembi. "Mos qenkam matufepsur në këtë farë feje? e qortoi veten. - Gjepura! Këto janë përralla! Më është bërë mendja havale. Kur të zgjedh një mjek, duhet që t'i përmbahem deri në fund kurës që më cakton ai. Pastaj, me të parë e me të bërë. I duhet dhënë fund gjithë kësaj. Do ta largoj mendjen nga sëmundja dhe deri në verë do të ndjek

këtë mjekim. Pastaj shohim e bëjmë. Mjaft më me këto luhatjet!..." Një fjalë goje ishte, por hajt ta bëje! Dhembja në ijë nuk po i pushonte, madje sikur i qe forcuar, i qe bërë e vazhdueshme, allkoma në gojë po i kallte datën, goja i mbante erë të keqe, oreksi dhe fuqitë sikur po i pakësoheshin dita- ditës. Nuk duhej ta gënjente veten: po i ndodhte një gjë e tmerrshme, e re dhe shumë e rëndë, aq e rëndë, sa nuk kishte patur gjë tjetër në jetën e tij të derisotme. Dhe ishte në dijeni të gjendjes i vetëm, të tjerët atë nuk e kuptonin ose nuk donin që ta kuptonin, mendonin se gjithçka shkonte si më parë. Kjo atë e mundonte edhe më shumë. Sidomos gruaja dhe vajza nuk mblidheshin fare në shtëpi, u vinte plasje tek e shihnin të mërzhitur dhe u kërkonte qiqra në hell. Ndonëse mundoheshin të mos i binin në sy, ai e shihte se u qe bërë barrë, e kishte të qartë mendimin e së shoqes për sëmundjen dhe ajo vazhdonte t'i përmbahej mendimit të hershëm, pavarësisht nga ato që thoshte dhe bënte ai. E pati dëgjuar me veshët e tij tek u thoshte miqve:

- E dini? Ivan Iliçi nuk pranon që të kurohet, siç bën tërë bota. Sot pi barin me pika dhe mban dietë e bie të flejë në kohë, nesër, papritmas, harron t'i pijë ha bli të skuqur (që mjeku ia ka ndaluar), dhe ulet të luajë bixhoz deri në orën një të natës.

- Kur kështu? ia kthen Ivan Iliçi zemërplatur. - Ndodhi vetëm një herë te Piotër Ivanoviçi.

- Edhe mbrëmë te Shebeku.

- Po të mos shkoja, njëlloj nuk do të mbyllja dot sy nga dhembja...

- Duket ajo, me këtë sjelljen tënde, nuk ke për t'u shëruar kurrë dhe veç ne na mundon.

Mendimi që kishte Praskovia Fiodorovna për sëmundjen e të shoqit, mendim të cilin ua shprehte të tjerëve ashtu si dhe vetë atij, ishte se fajin për ato që po i ndodhnin e kishte vetë Ivan Iliçi, ishte një telash

i ri që po i nxirrte së shoqes. E kuptonte që e thoshte pa të keq, por nga kjo nuk e ndiente veten më lehtë.

Në gjyq, Ivan Iliçi vinte re ose kujtonte që vinte re, po këtë qëndrim të çuditshëm të njerëzve ndaj tij: herë i dukej se e shihnin si njeri që për së shpejti do ta lironte vendin që mbante, herë shokët si me shaka ia qoknin se i qe bërë mendja havale, sikur sëmundja e tmerrshme që kishte përbrenda, që e thithte dhe i ngjante pikëllim, të qe objekti më i këndshëm për shaka. Sidomos Shvarci me nojmat dhe lodrimin plot gjallëri, që e kishte në gjak, i ndërmentde Ivan Iliçit veten këtu e dhjetë vjet të shkuar, prandaj ia cyste keqas nervat.

I vinin shokët për të bërë një dorë letra, zinin vendet, hapnin pakon me letra të reja, i shkartinin, i ndanin, i bashkoheshin letrat maç që ta gëzonin syrin dhe jo pak, por shtatë në një vend. Partneri që rrinte përkarshi, shpall lojë pa xhola dhe ia mbështet letrat maç duke hedhur dy në tryezë. E ç'duhej më tepër? Të gufon shpirti, të vjen të fluturosh nga gëzimi, gati bllofi. Kurse Ivan Iliçi, befas ndien allkomën e pështirë në gojë dhe gjithçka i neveritet, as në mend nuk i shkon që t'i gëzohet bllofit. Ia hedh sytë Mihail Mihailloviçit, partnerit, ky i përplas letrat me pamje ngadhënjyesi, e mposht tundimin që ta mbledhë ai vetë kuarjen, ia afron Ivan Iliçit, që të mos mundohet e të zgjasë krahun. "Pa shih, pandeh se jam aq i dobësuar, saqë as krahun nuk e zgjas dot," - thotë me vete Ivan Iliçi dhe e harron kushtin e lojës pa xhola, del gabim dhe e humbet lojën e tmerrshme është se e vë re se sa keq që i vjen Mihail Mihailloviçit, kurse atij vetë kaq i bën. Dhe mornicat e rrëqethjes ia përshkojnë trupin.

Të gjithë e shohin sa shumë që e mundon loja dhe i thonë: "Po deshe, e lëmë. Duhet të pushosh". Të pushonte? Jo, ai nuk është aspak i lodhur, është gati të luajë deri në fund. Të gjithë rrinë të zymtë dhe të heshtur. Ivan Iliçin e bren marazi, se shkaktari i këtij humori është ai, por nuk është i zoti që t'ua davarisë. Ata hanë darkë dhe pastaj Ivan Iliçi

mbetet vetëmpërvetëm me vetëdijën se jeta i është helmuar dhe po ua helmon edhe të tjerëve dhe ky helm, në vend që të pakësohet, po depërton gjithnjë e më thellë në qenien e tij.

Dhe me këtë vetëdije e me këtë dhembje fizike, madje edhe me frikën e madhe që e ka vënë përfund, i duhej të binte në shtrat, kurse gjumi mezi e zinte nga dhembja. Kurse në mëngjes, duhej të ngrihej, të vishej, të shkonte në gjyq, të fliste, të shkruante, ndërsa, po të mos shkonte në zyrë, do t'i duhej të ngujohet në shtëpi njëzet e katër orë, prej të cilave çdonjëra ishte torturë. Dhe këtë jetë në buzë të greminës që i detyruar që ta bënte i vetëm, pa asnjë njeri përbri, që ta kuptonte dhe t'i vinte keq për të.

V

Kështu kaluan edhe dy muaj. Para Vitit të Ri, erdhi për të bujtur kunati. Ivan Iliçi ishte në gjyq, Praskovia Fiodorovna kishte dalë për të bërë pazarin. Kur i zoti i shtëpisë hyri në kabinet, gjeti aty kunatin, një burrë në vaktit, tip sanguini, i qeshur dhe i çelur, që po nxirrte vetë rrobat nga valixhja. Me të dëgjuar hapa, ngriti kokën dhe e pa heshtur kunatin. Vështrimi i dha shumë të kuptonte Ivan Miku hapi gojën për të shprehur habinë, por s'e bëri, u përmbajt. Mirëpo shprehja e habitës që i kishte ngrirë në fytyrë, ua vuri vulën që të gjithave.

- Mos paskam ndryshuar?

- Po... Ke ndryshuar.

Ivan Iliçi e çoi fjalën te pamja e vet e jashtme, për ta kandisur kunatin që t'i hapej, por ky parapëlqeu të heshtë. Erdhi Praskovia Fiodorovna dhe kunati vajti tek ajo. Ivan Iliçi e mbylli me kyç derën e kabinetit dhe filloi të shihej në pasqyrë, një herë drejt, pastaj anash. Mori në dorë fotografinë ku kishte dalë me të shoqen dhe zuri ta

krahasonte veten me atë të fotografisë, duke u parë në pasqyrë. Ndryshimi ishte i madh. Pastaj e përveshi parakrahun deri te bërryli, e pa mirë e mirë, e uli mëngën dhe u lëshua fuqiprerë në kanape pikë e vrer.

"Jo kështu, jo," - i tha vetes dhe brofi, iu afrua tryezës, hapi dosjen, filloi të lexonte shkresat, por nuk po përqendrohej dot. E hapi derën e kabinetit dhe bëri disa hapa drejt sallonit. Dera e sallonit ishte e mbyllur. Iu afrua në majë të gishtave dhe mbajti vesh.

- Sikur po i zmadhon gjërat, dëgjoji t'i thoshte Praskovia Fiodorovna të vëllait.

- Pse po i zmadhokam? Nuk e sheh që është katandisur gjysmë njeriu? Shihi sytë. Në ta nuk ka dritë. Po nga se vuan?

- Askush nuk e di. Nikollajevi (ky ishte mjeku tjetër) tha diçka, por unë s'e di. Leshçeticki (ky ishte mjeku i dëgjuar) pohoi të kundërtën...

Ivan Iliçi u largua nga dera, shkoi në dhomën e vet, u shtri dhe u zhyt në mendime: "Veshka, veshka e shkarë". Rrëkëlleu në mendje gjithë ç'i kishin thënë doktorët për veshkën e shkarë, vuri në punë imagjinatën dhe u përpoq që ta kapte atë veshkë, ta vinte në vendin ku duhej të ishte, kaq pak duhej bërë, sipas mendimit të tij. "Jo, s'duhet qëndruar duarkryq. Po shkoj deri te Piotër Ivanoviçi". (Ishte miku i tij që e kishte mik mjekun). I ra ziles, dha urdhër që të bënëin gati pajtonin, por duke dalë, dëgjoji ta thërrisnin:

- Për ku kështu, *Jean*?

Ishte e shoqja. Zëri i shprehte trishtim, por edhe një mirësi të pazakonshme.

Kjo ngjyresë mirësie e zërit të saj, një gjë e jashtëzakonshme, ia cingërisi edhe më nervat Ivan Iliçit. E vështroi i ngrysur.

- Më duhet të shkoj deri te Piotër Ivanoviçi. Vajti, të dy bashkë shkuan te mjeku. E gjetën aty, biseduan gjatë.

Duke shqyrtuar hollësitë anatomike dhe fiziologjike që, sipas mendimit të mjekut, po ndodhnin në organizmin e tij, Ivan Iliçi i kuptoi të gjitha.

Kishte diçka, diçka të vogël, në veshkën e majtë. Mund të riparohej. Se, duke e forcuar energjinë e një organi dhe duke e dobësuar atë të organit tjetër, ndodh përthithja dhe gjithçka zë vendin e vet. U vonua për drekë, hëngri vetëm, tërë kohën bisedoi me gjallëri dhe nuk po i ngrihej, por bëri si bëri dhe, më në fund, shkoi në kabinet që të punonte. Lexoi disa procese, punoi një copë herë, por nuk po i hieq nga mendja ajo diçkaja brengëlënëse, e cila kishte mbetur e pasqaruar, por që ishte e një rëndësie të madhe. Dhe kur mbylli dosjet, gjithçka iu kthjellua: ajo diçkaja lidhej me zorrën e verbër. Por nuk ia vuri veshin, shkoi në sallonin e pritjes për të pirë çajin me njerzit e shtëpisë. U kishin ardhur miq, flisnin me zë të lartë, i binin pianos, këndonin, ishte në mes tyre dhe dhëndërushi aq i dëshiruar, hetuesi pasanik. Ivan Iliçi e kaloi mbrëmjen, sipas fjalëve të Praskovia Fiodorovnës, "më i ngazëllyer se të gjithë", por ai nuk e kishte harruar as dhe një çast se e kishte lënë mënjanë atë mendimin shumë të rëndësishëm, mendimin për zorrën e verbër. Në orën njëmbëdhjetë u nda me miqtë dhe shkoi në dhomën e gjumit. Që pas sëmundjes, flinte vetëm në dhomën e vogël ngjitur me kabinetin. Hyri brenda, u zhvesh dhe mori në dorë romanin e Zolait, por nuk nisi ta lexonte. Ra në mendime. Në imagjinatë zuri fanitej ai riparimi aq i dëshiruar i zorrës së verbër. Ajo i përthithej, flakej tej, i rivendosej veprimtaria, normale. "Po, kështu është, tha me vete. Vetëm se duhet ndihmuar natyra". Iu kujtua ilaçi, u ngrit, e piu, u shtri në shpinë dhe e ndjeu se sa bukur që po vepronte ilaçi, si po ia zhdukte dhembjen. "Duhet marrë në rregull dhe duhen shmangur ndikimet dëmsjellëse. Ja, sikur po e ndiej më mirë veten, shumë mirë". Preku me gishta ijën, nuk i dhambi. "Ja, nuk po më dhemb. Vërtet, jam më mirë, shumë më mirë". E shoi qiririn dhe u kthye në brinjë... Zorra e

verbër po i shërohej, po i kthehej normalitetit. Kur papritur, ndjeu atë të mbajturën e vjetër, atë dhembjen e zgjatur, pikëllimndjellëse, aq mirë të njohur, sëmbimin e shurdhët, të ngulët, të qetë dhe serioz. Në gojë ndjeu alikomën e urryer. I theri zemra e i turbullua koka. "O Perëndi! O Perëndi! - nëpërdhëmbi. - Përsëri! Dhe nuk ka për të më pushuar kurrë!" Papritur, çështja iu paraqit nga një anë krejt e ndryshme. "Zorra e verbër! Veshka! – i tha vetes. - Po këtu nuk është fjala as për zorrën e verbër e as për veshkën! Bëhet fjalë për jetën dhe... vdekjen! Ja, jeta është dhe po ikën! Kurse unë nuk e ndal dot! Po. E pse u dashka gënjyer vetja? A nuk e shohin që të gjithë, përveç meje, se unë po vdes, se kjo është punë javësh, ditësh, ja, ndoshta tani. Kjo dritë që, kurse pas një çasti të vetëm bie errësira! Tani jam këtu, kurse pastaj do të jem atje! Po ku?" Iu mbush trupi me mornica, iu ftohën gjymtyrët dhe i ndali frymëmarrja. Dëgjonte vetërn të rrahurat e zemrës.

"Unë nuk do të jem, por çfarë do të ketë? Asgjë nuk do të ketë! E ku do të jem, vallë, kur të mos jem më këtu? Mos po më kanoset vdekja? Jo, nuk dua!" I dha përpjetë trupit, donte që të ndizte qiririn, e kërkoi me duart që i dridheshin, i ra padashje me dorë qiririt, e rrëzoi bashkë me pjatën dhe përsëri u lëshua fuqiprerë në shtrat. "E pse? A nuk është njëlloj?" – i tha vetes duke parë me sytë të shqyer errëirën. - Vdekja! Po, vdekja! Kurse ata atje nuk dinë asgjë dhe për asgjë nuk duan të dinë, nuk dëshirojnë që të dinë. Shohin qejfin e tyre. (Dëgjonte kukurisma dhe këngë që vinin nga larg.) Atyre aq u bën, ama, për të vdekur edhe ata do të vdesin. Leshkot. Unë më parë, ata më pas. Të gjithëve na pret exheli. E ç'është gjithë ai gëzim! Kafshët!" E mbyti dalldia nga ligësia që i teptisi. Nuk po e duronte dot rënë. E pamundur duket, po ja që të gjithë e kanë shkruar këtë fat skëterre, vdekjen. U ngrit.

"Jo, diç nuk shkon. I duhet vënë gishti kokës. Duhet menduar gjërat nga e para". Dhe ashtu bëri. "Po, m'u bë sepse ajo shembja e ijës

kur rashë nga shkallët. Po, ndjeva dhembje në ijë. Po, i fillova ecejaket nëpër mjekë. Po, mërzia dhe kapitja m'u bënë të pandashme. Përsëri mjekët. Nga dita në ditë, po i afrohesha greminës. Fuqitë m'u pakësuan. Iu afrova honit, jam fare pranë. U ronita, sytë po më erren. Po më troket vdekja, kurse unë mendoj për zorrën e verbër. E vras mendjen si ta shëroj zorrën e verbër, kurse mua po më troket në derë vdekja. Të jetë vërtet vdekja?" U lemeris mosmëkeq, po i zihej fryma, zgjati krahun, zuri të kërkonte shkrepësen, e mbështeti bërrylin në komodinë, ajo po e pengonte, po i shkatonte dhembje, u inatos me të, i dha të shtymën, komodina u përmbys. Nga dëshpërimi, duke turfulluar e gulçuar, u lëshua në kurriz dhe qëndroi në pritje të vdekjes.

Ishte koha kur po largoheshin miqtë. Praskovia Fiodorovna doli që t'i përcillte. E dëgjoji zhurmën e komodinës që u rrëzua dhe hyri.

- Ç'pate?

- Asgjë. E rrëzova padashur.

Ajo doli dhe i solli një qiri të ndezur. Ai rrinte shtrirë dhe merrte frymë shpesh e me mundim, si ndonjë që ka bërë vrap të fortë, ia nguli sytë asaj.

- Ç'ke kështu, *Jean*?

- Asgjë. E rr...zo...va, ja. "E ç't'i tregoj? Nuk do të më kuptojë," - tha me vete.

Ashtu ishte, ajo asgjë nuk kuptoi. Vetëm i ndezi qiririn dhe doli me nxitim: duhej ta përcillte mikun e shtrenjtë, dhëndërushin e dëshiruar.

Kur u kthye, e gjeti të shtrirë në kurriz, me sytë qepur tavanit.

- Ç'ke kështu? Mos je më keq?

- Po.

Ajo tundi kokën dhe u ul.

- E di si them unë, *Jean*? Dërgojmë të thërresim Leshçetickin.

Të thërrisje në shtëpi mjekun e dëgjuar, donte të thoshte të mos i kurseje paratë. Ai u skërmit hidhur dhe tha:

- Jo.

Ajo ndenji dhe pak, pastaj u ngrit dhe e puthi në ballë.

Ndjeu një urrejtje të dalë nga shpirti për të, në çastin kur u përkul dhe e puthi në ballë, por e përmbajti veten që të mos e shtynte.

- Natën e mirë! Do Zoti e të zë gjumi shpejt.

- Po.

VI

Ivan Iliçi e shihte se po vdiste dhe e kishte pushtuar ankthi.

Thellë në shpirt, e dinte që po vdiste, por jo vetëm nuk qe mësuar me këtë mendim, por as nuk e kuptonte dot.

Shernbulli i silogjizrnit, që e kishte mësuar në ligjikën e Kizeveterit: "Kaji është njeri, njerëzit janë të vdekshëm, prandaj dhe Kaji është i vdekshëm," i dukej i drejtë vetëm në lidhje me Kajin, por aspak për veten e tij. Se ai ishte Kajinjeri, njeri në përgjithësi, ajo që thuhej ishte krejt e drejtë, por ai nuk ishte Kaji dhe as njeri në përgjithësi, ai kurdoherë ka qenë krejt, po krejt i veçantë nga të gjitha qeniet e tjera; ishte Vanja i nënës, i babait, i dhe i Vollodies, me lodrat, me karrocierin, me dadon, më pas me Katenjkën, me të gjitha gëzimet, entuziazmin e fëmijërisë, të miturisë dhe të rinisë. Se mos kishte lidhje me Kajin ajo era e atij topit rripa- rripa prej lëkure, që e donte aq shumë në vogëli Vanja! Po dorën nënës ashtu ia puthte Kaji, si Vanja? Po pse a fërfërinte për Kajin ashtu ai fustani prej mëndafshi si fërfërinte për atë, Vanjën? Po pse a kishte dashuruar ndonjëherë Kaji, ashtu siç kishte

dashuruar ai, Vanja? Po mbledhjet dhe seancat gjyqësore a i mbante dot Kaji ashtu si i mbante ai, Ivan Iliçi?

Kaji po, ai është saktësisht i vdekshëm, ai me të drejtë do të vdesë, sa për atë vetë, për Vanjën, për Ivan Iliçin, ndryshonte puna. Ai ishte krejt ndryshe me të gjitha ndjenjat dhe mendimet. Nuk ishte e mundur që ai të vdiste. Kjo do të ishte diçka shumë e tmerrshme.

Atij kështu i dukej.

"Sikur dhe unë të isha njëloj i vdekshëm, ashtu si Kaji, do ta kisha ditur, do të ma kishte thënë zëri im i brendshëm, por me mua kjo nuk ndodhi; unë dhe të gjithë shokët e mi e kuptojmë që me ne nuk do të ndodhë aspak ashtu, si me Kajin. Dhe ja ç'na doli! thoshte me vete. - Nuk është e mundur! S'është e mundur! Po ja që qenka! E si kështu? Si duhet kuptuar e gjithë kjo?"

Ivan iliçi nuk po i jepte dot dum. Bënte çmos që ta largonte nga vetja këtë mendim, si cë rremë, si jo të drejtë, si të sëmurë, orvatej që ta zëvendësonte me mendime të tjera, të drejta, të shëndetshme. Por dilte që ky i tiji nuk ishte thjesht mendim, ai ishte një realitet dhe i vinte i përsëritur, i qëndronte pandashëm përpara syve.

U bënte thirrje mendimeve të tjera që t'i vinin në ndihmë, në mënyrë që zëvendësonin këtë që i qe bërë rrodhe, shkonte me shpresën që të mbështetej në to. Përpiquej që t'i kthehej rrjedhës së mëpërshme të mendimeve dhe të preokupimeve, që dikur ia mënjanonin dhe ia sikterisnin mendimin për vdekjen. Por, o çudi! Ato që më parë ia terratisnin, ia fshinin dhe ia asgjësonin vetëdijen e vdekjes, tani nuk po e bënë dot më. Kohët e fundit, Ivan Iliçi bënte shumë përpjekje që t'i rimëkëmbte ato ndjenja, që dikur ia terratisnin mendimet për vdekjen. Thoshte me vete: "Do t'i shtrohem punës, se unë me të kam jetuar dhe po jetoj". Çohej në mëngjes dhe shkonte në gjyq, duke u përpjekur që të largonte nga vetja çdo dyshim, aty jepte e merrte me shokët, pastaj ulej duke i hedhur një shikim si të hutuar dhe të përhumbur turmës që kishte

zënë vend në sallë dhe, duke u mbështetur me të dy bërrylat e krahëve të dobësuar në dorezat e kolltukut prej dru lisi, si zakonisht, e eponde paksa trupin për nga shoku që kishte përbri, lëvizte pak nga vendi dosjen që kishte përpara, i pëshpëriste disa fjalë, mandej rehatohej më mirë dhe shqiptonte fjalët që hapnin çështjen. Por papritur, në mes të punës, ndiente sëmbimin e njohur në ijë, i cili pa e çarë kokën për ecurinë e çështjes, bënte punën e vet përthithëse, pikëllimndjellëse. Ivan Iliçit i ngecte fryma, mundohej të mos e kishte mendjen te dhembja, kurse ajo bënte punën e *vet*, vinte dhe qëndronte përpara tij, e shihte drejt në sy, kurse ai bëhej kallkan, i erreshin sytë, dhe përsëri i drejtohej vetes me pyetjen: "Si kështu? Të jetë e vërtetë? Një e vërtetë e vetme? E patundshme?" Dhe shokët e vartësit vinin re me habi dhe hidhërim se si ky gjykatës i shkëlqyer dhe aq mendjemprehtë, me përvojë të madhe, ngatërrohej e bënte gabime. Rrëqethej, përpiqej ta mblidhte veten, por me zor e shtynte gjykimin e çështjes deri në fund. Kthehej në shtëpi mendjeprishur, e ndiente gjallë që punët e gjyqit nuk do të mund t'ia fshihnin atë, që ai kërkonte të fshihte: nuk do ta hiqte dot qafe *atë*; përkundrazi, ishte *ajo* që po e tërhiqte nga vetja gjithë më tepër, i kërkonte jo të bënte ndonjë punë, por ta shihte *atë* dhe vetëm *atë* drejt në sy, ta shihte dhe duke mos mundur të bënte dot punë tjetër, të hiqte të zitë e ullirit.

Për të shpëtuar nga kjo gjendje, Ivan Iliçi zuri të kërkonte ngushëllime të tjera, të gjente një korracë mbrojtëse, diçka e arriti, dhe për pak kohë ajo e shpëtoi, por *atë* nuk mundi që ta shpartallonte, *ajo* sikur u bë e tejdukshme, sikur depërtonte nëpër gjithçka dhe asgjë nuk e mënjanonte dot *atë*.

Qëllonte, kohët e fundit, që të hynte në sallonin e pritjes, të cilin e kishte selitur dhe zbukuruar me duart e tij, në sallonin ku qe rrëzuar nga shkallët dhe për të cilin, siç mendonte me hidhërim e me tallje, "kishte bërë fli jetën", sepse e dinte që sëmundja aty e kishte zanafilën,

tek ajo shembje e ijës. Një herë i vajtën sytë te një e gërvishtur në tryezën e mesit, qe bërë prej një objekti të fortë. E kuptoi se e kishte shkaktuar albumi me kapakët e forcuar me pllaka bronzi, të kthyer në cepa. E mori në dorë albumin e bërë me dashuri dhe i erdhi inat për pakujdesinë e së bijës dhe të të njohurve të saj, që e kishin keqpërdorur albumin dhe ia kishin përthyer cepat. E rregulloi me shumë kujdes dhe e la në vendin e vet.

Pastaj i erdhi në mendje që të gjithë këtë *établissement*⁸ të albumeve ta shpinte në qoshen tjetër të sallonit, te lulet. Thirri lakeun. Erdhi dhe e shoqja me të bijën, që të shihnin ç'donte të bënte. E kundërshtuan, u hëngrën me fjalë, ai u mërzit, por gjithçka shkoi mirë, sepse gjatë kësaj kohe e hoqi mendjen prej *asaj*. *Ajo* nuk nxori krye.

Mirëpo, kur po shtynte tryezën me albumet, e shoqja i tha: "Lëri të tjerët që ta bëjnë, do të vritesh përsëri". Qe e mjaftueshme që ajo të depërtonte përmes *asaj* korace, që ai u përpoq të vinte, ai e pa *atë*. E pra, kishte shkuar me shpresën se do të qëndronte e fshehur, kurse *ajo* vetëm qe tulatur dhe përgjonte atje në ijë. Njëlloj zuri ta sëmbonte, t'i shkaktonte atë dhembjen pikëllimndjellëse, kështu që ai nuk kishte si ta harronte, *ajo* me siguri që e përgjonte që prapa luleve. E përse të gjitha këto?

"Vërtet. Ja, te kjo perdja këtu, në nxitim e sipër, e humba jetën si në një sulm! Kështu të jetë? Ç'tmerr dhe ç'narrëzi! Nuk mund të jetë kështu! Nuk mund të jetë, por është!"

U kthye në kabinet, u shtri në kanape dhe mbeti përsëri vetëm për vetëm me *atë*. Kokë më kokë me *atë*. Dhe s'kishte ç't'i bënte. Vetëm ta shihte dhe të fërgëllonte nga të ftohtët.

⁸ *Vendosje (frëngj.)*

VII

Se ç'i ndodhi Ivan Iliçit në muajin e tretë të sëmundjes, nuk e thua dot, sepse gjithçka u bë hap pas hapi dhe pa u vunë re, por u bë ajo që edhe e shoqja, edhe e bija, edhe i biri, edhe shërbëtorët, edhe të njohurit, edhe mjekët dhe, më kryesorja, ai vetë tanimë e dinin se i gjithë interesi që tregonin të tjerët ishte të mësonin sa shpejt do të vinte fundi, kur do të ishte dita që do ta lironte vendin e punës, do t'i çlironte të gjallët nga bezdia dhe angaria, që u shkaktonte prania e tij dhe vetë ai të shpëtonte një herë e përgjithmonë nga vuajtjet.

Gjumi erdhi e iu pakësua, u detyruan t'i jepnin opium dhe t'i bënë morfinë. Por ndonjë lehtësim nga kjo ai nuk po ndiente. Gjendja e përhubjes dhe e topitjes në atë gjysmëdremitjeje që e pllakoste në fillim, sikur e lehtësoi disi, për arsye se ishte një gjë e re për organizmin, por nuk kaloi shumë dhe ajo gjendje u bë po aq, në mos edhe më e mundueshme, se vetë dhembja.

Për të gatuanin veç, sipas porosisë së mjekut, por të gjitha ushqimet ishin nga më të pashijshmet dhe më të neveritshmet që mund të ekzistonin.

Edhe për të dalë jashtë, i blenë një oturak të veçantë, sa herë që bënte nevojën, torturohej sa më s'bëhej. E lemeriste vetë jashtëciitja, turpi që e bënte në ata kushte, era e keqe, kryesorja, se ishte i detyruar cië ta bënte në praninë e të tjerëve.

Po ja që në këtë punë aq shumë të papëlgyer Ivan Iliçi ndjeu dhe oturakun ia hiqte muzhiku bufetist Gerasimi, prania e të cilit ia gëzonte shpirtin. Gerasimi ishte burrë në vaktit, mbahej shumë pastër, dukej shumë i freskët, ishte ngjallur duke ngrënë e pirë sa deshte në kuzhinën e të zotit. E shihje kurdoherë të cieshur, qejfprapishur me askënd, fytyrëçelur. Kohët e para pamja e këtij burri të paqortueshëm, të veshur si rusët, që bënte një punë aq të neveritshme, e turbullonte Ivan Iliçin.

Një herë, si u ngrit nga oturaku, nuk pati fuqi as për të ngritur pantallonat, u lëshua në kolltukun e butë dhe i patakur zuri të vështronte mishrat e squllura si lapra.

Në dhomë hyri Gerasimi me çape të lehta e të forta, duke shkelur me çizmet e mëdha dhe duke përhapur aromën e këndshme të rrëshirës së pishës, me të cilën kishte lyer çizmet. Bashkë me të, hyri në atë dhomë dhe fresku e ajrit dimëror. Kishte veshur përparëse të re prej mushamaje, nën të i dukej këmisha e pastër prej basmeje, me mëngët përthyer deri lart, që lejonin t'i dukeshin krahët e mbushur dhe muskulozë dhe, pa ia shtirë sytë Ivan Iliçit, (me sa dukej, druhej se mos e fyente të sëmurin me gëzimin plot jetë e shëndet që i buiste nga të gjitha poret e fytyrës) iu afrua oturakut.

- Gerasim, - i foli me zë të shuar Ivan Iliçi.

Gerasimi u drodh, si duket u frikësua mos kishte bërë ndonjë veprim që nuk duhej bërë dhe me një lëvizje të shpejtë, i ktheu të sëmurit fytyrën tërë shend e verë, të ngazëllyer, të thjeshtë dhe të brishtë, të cilën kishte filluar ta mbulonte pushi i mjekrës.

- Ç'urdhëroni?

- Them se të vjen ndot nga kjo. Të më falësh. Ja që nuk mundem.

- Ju ruajtë Zoti! - Dhe Gerasimit i shndritën sytë dhe iu skërmitën dhëmbët e bardhë, të rinj. - E pse të më vika ndot? Ju jeni i sëmurë.

Dhe me ca lëvizje të shkathëta dhe të shpejta, bëri ç'duhej bërë, doli me çape të lehtë. Dhe, pas pesë minutash, me po atë ecje të lehtë, u kthye.

E gjeti Ivan Iliçin ulur në po atë kolltuk.

- Gerasim, - i tha zotëria, kur pa që ky e vuri oturakun e larë në vendin e duhur. - Të lutem, më ndihmo pak! Eja këtu! - Gerasimi iu

afrua. - Më ngri pak! Vetë unë nuk ngrihem dot, kurse Dmitrin e kam dërguar me një punë.

Gerasimi iu afrua. E pushtoi me krahët e fuciishëm, ashtu si ecte lehtë, me po atë lehtësi e ngriti, ia veshi pantallonat dhe deshi që ta ulte aty ku ishte, por Ivan Iliçi e luti që ta shtrinte në divan. Gerasimi, pa sforcimin më të vogël, e ngriti peshë dhe e çoi te divani, aty e uli.

- Të falemnderit! Me sa lehtësi që e bëre, ë... Sa mirë.

Gerasimi vuri buzën në gaz dhe donte të dilte, por Ivan Iliçi po e ndiente aq mirë veten në shoqërinë e tij, saqë nuk deshi ta linte që të ikte.

- Ma afro, të lutem, atë karrige. Jo aty, ma vër poshtë këmbëve. E ndiej më mirë veten, kur i mbaj këmbët lart.

Gerasimi bëri si i thanë, edhe këmbët ia vuri lart. Këtij iu duk vetja më i lehtësuar.

- E ndiej veten më mirë, kur i kam këmbët lart, - përsëriti Ivan Iliçi. - Ma vër poshtë këmbëve atë jastëkun që është atje.

Gerasimi ia plotësoi dëshirën: ia ngriti me kujdes këmbët dhe e vuri nën to jastëkun, ia mbështeti me avash në jastëk. Ivan Iliçi e ndjeu veten edhe më mirë pas kësaj, por sidomos i pëlqeu ajo kohë, kur Gerasimi ia mbajti në krahët e tij këmbët për t'i vënë poshtë jastëkun. Mirëpo, pas pak vuri re se lehtësimi i kaloi.

- Gerasim, tha. -Mos ke gjë punë?

- Jo, zotëri, - ia ktheu Gerasimi, që tani e dinte si duhej folur me zotërinjtë e qytetit.

- Të pyes mos të ka mbetur ndonjë punë pa u bërë?

- I kam bërë të gjitha. Vetëm drutë duhen çarë për nesër.

- A mund të m'i mbash këmbët pak lart?

- Si jo. Gerasimi ia kapi me kujdes këmbët dhe ia ngriti aq lart, sa i donte zotëria. Ivan Iliçit iu duk se në këtë gjendje i kishin pushuar dhembjet.

- Po drutë?

- Mos u bëni merak, zotëria juaj. Edhe atë punë do ta bëjmë.

Ivan Iliçi e urdhëroi Gerasimin që të ulej, t'ia mbante në prehër këmbët dhe zuri të kuvendonte me të. Dhe vetë po çuditej që kështu po e ndiente veten më mirë.

Që nga kjo kohë, Ivan Iliçi e thërriste ngaherë Gerasimin dhe i thoshte që t'ia mbante këmbët në supe dhe i pëlqente që të kuvendonte me të. Gerasimi e bënte këtë punë me lehtësi dhe me qejf, thjesht dhe me dashamirësi, e kjo e mallëngjente Ivan Iliçin. Shëndeti, fuqia, gjallëria e jetës, sa herë që i vinte re te të tjerët, e fyenin, vetëm fuqia dhe gjallëria e jetës së Gerasimit nuk e hidhëronin, përkundrazi, e qetësonin.

Mundim më të madh i shkaktonte gënjeshtria, se përse, që të gjithë e pranonin si pa të keq gënjeshtren që ai vërtet ishte sëmure, por jo se ishte duke vdekur, se mjaftonte vetëm që të rrinte shtrirë, të qetësohej dhe të mjekohej, e paskëtaj gjithçka do të ishte si s'kishte më mirë. Kurse ai e dinte se çdo gjë që të bëhej, asnjë përfitim nuk do të kihej, se përveç vuajtjeve më sflitëse dhe mandej vdekjes, atë nuk e priste gjë tjetër. Ivan Iliçin e mundonte kjo gënjeshtër, e mundonte fakti që ata nuk donin ta pranonin atë, që të gjithë e dinin dhe që e dinte dhe ai vet; donin ta gënjenin dhe ta detyronin që ai ta besonte. Dhe kjo gënjeshtër qarkullonte në prag të vdekjes së tij. Ishte një gënjeshtër që synonte ta fashiste këtë akt të tmerrshëm e aq solemn, kërkonin që ta zbrisnin në nivelin e vizitave të rëndomta që ata bënin, të blerjes së perdeve të reja, të gatimit të blinit për darkë... Dhe çudi. Sa herë që i kapte me presh në dorë, duke u marrë me ato shakatë e tyre prej dredharakësh të neveritshëm, vetëm buzët ia mbanin që t'ua përplaste në fytyrë e t'u thoshte: mos gënjeni, edhe ju e dini të vërtetën, edhe unë e di. Por asnjëherë nuk i mjaftoi guximi që t'ua thoshte. Akti i tmerrshëm i vdekjes së tij qe banalizuar, duke u barazuar me një telash të rëndomtë

dhe rastësor, por edhe të pahijshëm (të ngjashëm me atë qëndrim që mbahet ndaj njeriut, i duke hyrë në dhomën e pritjes, përhap nga vetja erë të keqe). Sa për atë, ai "mirësjelljes" i kishte shërbyer tërë jetën. E shihte që nuk i vinte keq kujt për të, sepse askush nuk dëshironte makar ta kuptonte gjendjen në të cilën ndodhej. I vetmi njeri që e kuptonte, ishte Gerasimi, vetëm atij i vinte keq për të. Prandaj dhe veten e ndiente mirë vetëm me Gerasimin. I gufonte shpirti nga ngazëllimi kur, ndonjëherë, Gerasimi tërë natën ia mbante lart këmbët dhe nuk pranonte që të shkonte të flinte, duke u shprehur: "Ju mos u shqetsoni për mua, Ivan Iliç, kam kohë të fle". Vetëm Gerasimi nuk gënjente, dukej qartë se vetëm ai e kuptonte si qëndronte puna dhe nuk e quante të nevojshme që ta fshihte, thjesht i vinte keq për të sëmurin, që ronitej e venitej ditaditës. Një ditë ia tha copë, kur Ivan Iliçi donte që ta largonte:

- Të gjithë do të vdesim. E pse të mos bëj punë?

Dhe me këto fjalë, ai shprehu mendimin e njeriut, të cilit nuk i rëndej shërbimi, sepse i shërbente një njeriu, i cili tanimë e kishte marrë të tatëpjetën dhe shkonte me shpresën se do të gjendej një njeri që do t'i shërbente, kur t'i vinte dhe atij koha.

Përveç gënjeshtërisë apo si rrjedhojë e saj, për Ivan Iliçin ishte i mundirshëm edhe fakti se atij askush nuk ia qante hallin, ashtu siç do të dëshironte ai që t'ia qanin. Dhe dëshira e tij, një dëshirë e madhe (ndonëse i skuqej faqja nga turpi që e ushqente këtë dëshirë), ishte që, pas dhembjeve të forta, dikush ta mëshironte, ashtu si mëshirojmë fëmijën. Ndiente nevojë për ledhatime, për pekule dhe për lot keqardhjeje, që ta merrnin me të mirë si fëmijën. E dinte që ishte person me peshë, që mbante mjekër të thinjur, e dinte që kjo që dëshironte ishte punë që s'bëhej, po ja që shpirti ia donte. Në marrëdhëniet e tij me Gerasimin, kishte diçka që i afrohej kësaj, prandaj dhe ngushëllohej. I vinte për të qarë, ia kishte ënda që ta përkëdhelnin, që të qanin bashkë me të. Ndodhte që t'i vinte për vizitë anëtarë i trupit gjykues Shebeku,

por ky, në vend që t'i qante hallin dhe ta merrte me të mirë, i jcpete vetes një pamje serioze, të rreptë, të njeriut hijerëndë dhe, nga forca e zakonit, i shprehte mendimin që kishte për vendimin e Gjykatës së Lartë dhe e zgjaste, e bënte tërkuzë. Dhe tërë kjo gënjeshtër që e rrethonte dhe që gjendej edhe brenda tij, ia nxinte dhe zymtonte mosmëkeq jetën në këto ditë të fundit, të mbetura.

VIII

Gdhiu mëngjesi. Dhe ishte mëngjes, sepse Gerasimi ishte larguar dhe kishte ardhur Piotër lakeu. Ky i shoi qirinjtë, e hapi njërën perde dhe filloi të rregullonte dhomën pa bërë zhurmë. Mëngjes ishte, mbrëmje ishte, në ishte e premtë apo e dielë, Ivan Iliçit aq i bënte, sepse përsëritej po e njëjta gjë: dhembja sëmbuese, pikëllimndjellëse bënte të sajën, vazhdonte që ta mundonte dhe nuk e linte rehat as dhe një minutë, vetëdija se jeta po i ikte pa shpresë kthimi, vazhdonte ta shponte si turjelë, vdekja e tmerrshme, aq shumë e urryer, sa vinte dhe i afrohej dhe kjo ishte e vërteta e vetme reale, ndërkohë që përreth vazhdonte të qarkullonte e njëjta gënjeshtër. Por jeta ende nuk i ishte shuar, e ç'rëndësi kishin ditët, javët dhe orët e ditës?

- T'jua sjellim çajin?

"Respekton rregullin e vendosur, do që zotërinjtë mëngjeseve të pinë çaj," - tha me vete Ivan Iliçi. Ndërsa me zë të lartë, iu përgjigj:

- Jo.

- Mos doni të kaloni në divan?

"Do që të sjellë në din dhomën, kurse unë e pengoj: jam papastërtia vetë, jam çrregullirni vetë," shkoi nëpër mend Ivan Iliçi. Ndërsa me zë të lartë shqiptoi:

- Jo, më lër rehat.

Shërbëtori u mor me punët e dhomës edhe një kohë. Ivan Iliçi zgjati në drejtim të tij krahun. Piotri iu afrua, i gatshëm si ngaherë.

- Ç'urdhëroni?

- Orën.

Piotri e mori orën që ishte në komodinë dhe ia dha.

- Tetë e gjysmë. Po ata u ngritën?

- Jo ende. Vasili Ivanoviçi, i biri, shkoi në gjimnaz, kurse Praskovia Fiodorovna më urdhëroi ta zgjoja, po të keni nevojë. Urdhëroni?

- Jo. Mos e zgjo. "Po sikur të pija një gotë çaj?" tha me vete. - Po mirë... më sill çajin, - i tha. Piotri mori që të dilte. Ivan Iliçi ndjeu frikë të mbetej vetëm. "Si të bëj që ta mbaj? Po, do pi ilaçin". - Piotër, më jep ilaçin. "Kushedi, mbase më bën mirë". E mori lugën dhe e piu. "Jo, s'do të më bëjë gjë. Gjepura janë, gënjeshtër, - tha me vete, sapo ndjeu shijen e keqe në gojë. - Jo, nuk kam si e besoj. Ah, sikur të më pushonte, qoftë dhe një minutë, kjo e shkretë dhembje!" Psherëtiu dhe rënkoi thellë. Piotri u kthye. - Shko! Ma sill çajin!

Piotri doli. Kur mbeti vetëm, Ivan Iliçi u dha liri rënkimeve jo aq nga dhembja, sado sfilitëse që ajo ishte për të, se sa nga mërzia. "Gjithmonë e njëjta gjë po më përsëritet, ditët dhe netët nuk kanë të mbaruar. Të vinte makar një orë e më përpara. Cila të vinte? Vdekja, errësira. Jo, jo. Gjithçka tjetër është më e mirë se vdekja!" Kur hyri Piotri me çajin në tabaka, Ivan Iliçi e pa i përhumbur dhe i hutuar, pa e kuptuar se kush ishte dhe çfarë donte. Piotri u ndie i zënë ngusht nga ky shikim. Turbullimi i lakeut e solli në vete.

- Po, tha. E solle çajin. Mirë, lëre aty! Vetëm më parë më ndihmo të lahem dhe të vesh një këmishë të pastër. Dhe Ivan Iliçi filloi të lahej. I lau duart më nge, pastaj dhëmbët, fytyrën, u kreh duke u parë në pasqyrë. E tmerroi ai që po e shihte nga pasqyra, sidomos i kallën datën flokët e ngjitur pas ballit të zbehtë.

Kur Piotri do t'ia ndërronte këmishën, e ndjeu që do të tmerrohej edhe më nga pamja e trupit, kështu që u përpoq të mos e shihte. Ja dhe kjo punë kishte mbaruar. Veshi rrobëdhomën, i mbështolli këmbët me batanije dhe u ul në kolltuk, për të pirë çajin. Për disa çaste, e ndjeu veten të freskuar, por, kur gjerbi çajin, përsëri ndjeu në gojë shijen e allkornës së pështirë, përsëri zuri ta ndiente dhembjen pikëllimndjellëse në ijë. Çajin e gëlltiste me të sforcuar, pastaj i shtriu këmbët dhe u shtri. I tha Piotrit që të dilte.

Po ajo punë. Herë i shkëlqente përpara syve një pikë shprese, herë kreshpërohej dhe dallgëzohej deti i tërbuar i dëshpërimit. Dhe tërë kohën s'iu nda dhembja, pikëllimi dhe zemra e plasur. Po e mbyste mërzia duke cienë vetëm, ndjeu një dëshirë të papërmbajtur për të thirrur ndokënd, por që më parë e dinte se do ta ndiente veten më keq në sytë e të tjerëve. "Sikur të merrja përsëri morfinë dhe të harrohesha. Do t'i them mjekut që të më caktojë edhe ndonjë ilaç tjetër. Kështu nuk është e mundur! Jo, nuk shtyhet kështu!"- mendoi.

Kaloi një orë, një tjetër. Ra zilja e portës. Do të jetë mjeku. Po, ai është, mjeku. Ky hyri duke buzëqeshur, plor gjallëri, buçko, ndërsa shprehja që i dha fytyrës, sikur thoshte: "E ç'është kjo frikë? Tani do t'i vëmë në vijë që të gjitha!". Mjeku e dinte që kjo paraqitje në këtë mjedis nuk ishte e hijshme, po ja që kështu e kishte zakon dhe prej tij nuk hiqej dot dorë, njëlloj si ai që vesh frakun në mëngjes dhe shkon për të bërë vizita.

Mjeku, i vetëkënaqur, i fërkoj gjatë duart pa ia shqitur sytë të sëmurit.

- Mërdhiva. Bën shumë ftohtë. Më lini që të ngrohem pak, shqiptoi me një të tillë shprehje, sikur i lutej të priste pak sa të ngrohej, pa pastaj dinte ai si e vinte në vend çdo gjë.

- Hë, si?

Ivan Iliçi e ndien se mjekut ia ka fort ënda që ta pyesë: "Pa hë, si janë punët?" por dhe vëtë ai e kupton që nuk duhet folur në këtë mënyrë, prandaj ndërron mendje dhe e pyet: "Si e kaluat natën?"

I sëmuri i ngriti sytë dhe e pa në mënyrë pyetëse: "Si nuk të vjen turp nga vetja që gënjen?" Po ja që mjeku nuk donte ta kuptonte pyetjen që i bëhej.

Atëherë Ivan Iliçi i thotë:

- Keq. Tmerr e shkuar tmerrit. Dhembja nuk po më kalon, nuk do të tarakset. Më jepni ndonjë ilaç.

- Ju të sëmuret kështu thoni ngaherë. E po, tani më duket se u ngroha. E përpikta Praskovia Fiodorovna nuk do të qe kundër që të fillonim. Kështu pra. Bukur.

Dhe mjeku i shtrëngoi dorën të sëmurit.

Mjeku e fshiu sakaq shprehjen e lozonjarit nga fytyra buçkane, i la mënjane gjestet e shpenguara, i dha fytyrës parnje serioze dhe iu përvesh punës: i mati pulsën, temperaturën dhe i trokiti me gishta në gjoks pastaj në shpinë, e dëgjoji me vesh.

Ivan Iliçi e di fort mirë, nuk ka as dyshimin më të vogël, se të gjitha këto janë gjepura, janë gënjeshtër me bisht, por, kur mjeku u ul në gjunjë, u nder sipër tij dhe e mbështeti njërin vesh herë më lart dhe herë më poshtë nëpër kraharor, duke i dhënë fytyrës shprehje nga më të çuditshmet, por kuptimplote, Ivan Iliçi nuk kundërshton, ashtu si nuk i kundërshtonte edhe fjalimet e avokatëve, duke e ditur fare mirë se ata gënjenin, e dinte dhe arsyen përse gënjenin.

Mjeku po vazhdonte ta vizitonte, kur në derë u dëgjua fëshfëritja e fustanit të mëndafshtë të Praskovia Fiodorovnës, u dëgjua dhe qortimi i saj, që i drejtohej Piotrit, sepse ky nuk e kishte lajmëruar për ardhjen e mjeku.

Ajo hyri, e puthi të shoqin dhe menjëherë filloi të demonstronte se kishte kohë që ishte ngritur, se mosqenia e saj aty ishte thjesht një keqkuptim.

Ivan Iliçi e shihte, e peshonte me sytë të topitur, kurse me vete e qortonte për bardhësinë e llërëve, të qafës, për pamjen e topolakes së shëndetshme, për shkëlqimin e flokëve dhe xixëllimin e syve plot gjallëri. E urrente me të gjitha fuqitë e shpirtit. Kurse prekja e saj, e bëri të vuante edhe më, për shkak të valës së urrejtjes që ia përshkoi qenien.

Ajo vazhdonte të mbante ndaj sëmundjes së tij po atë qëndrim të fillimit. Ashtu siç e ka përpunuar qëndrimin e vet ndaj të sëmurëve mjeku, të cilin ai tanimë nuk mund ta ndryshonte më, ashtu dhe ajo përpunoi një qëndrim të caktuar ndaj tij dhe vazhdonte t'i qëndronte besnike: nuk bënte atë që duhej të bënte, vetë e kishte fajin që nuk i pinte në rregull ilaçet dhe ajo, nisur nga dashuria që ka për të, e qorton.

- Nuk dëgjon! Nuk i pi ilaçet në kohën e duhur! Kryesorja, rri shtrirë në një pozicion të tillë, që, me siguri, i bën shumë dëm: i mban kërnëbët lart.

I tregoi mjekut që e detyronte Gerasimin t'ia mbante lart kërnëbët. Ky vuri buzën në gaz dhe shqiptoi me një zë gjysmë ledhatar dhe gjysmë përbuzës se të sëmurët kështu e kanë, ndonjëherë trillojnë dhe marrëzira, por mund t'ua falim.

Kur mbaroi vizita dhe mjeku pa orën, Praskovia Fiodorovna i bëri të ditur të shoqit se kishte thirrur mjekun e famshëm, që të vinte ta vizitonte dhe së bashku me Mihail Danilloviçin (kështu e quanin mjekun që sapo e vizitoi) bënë një konsultë mjekësore.

- Të lutem, mos kundërshto Këtë e bëj për veten time, - i tha pa e fshehur ironinë, duke i lënë të kuptonte se ajo të gjitha i bënte për të, kështu që nuk i jepte asnjë të drejtë që ta kundërshtonte. Ai nuk foli, por rrudhi ballin. Po e ndiente që gënjeshtër që e rrethonte ishte mpleksur e kokolepsur aq keq, saqë ishte e pamundur që t'i gjendej fija.

Plot në ora njëmbëdhjetë e gjysmë, erdhi mjekun i famshëm. Prapë e dëgjuan, prapë trokitën me gishta, prapë biseduan në praninë e të sëmurit dhe mandej veç, në dhomën e pritjes, foln për veshkën, për zorrën e verbër, këmbyen pyetje dhe përgjigje, të shoqëruara me pamje pezante, me gjeste dhe grimasa kuptimplote dhe përsëri çështja e madhe, e vërtetë, që kishte të bënte me jetën dhe me vdekjen, tanimë një çështje reale dhe konkrete, përsëri u zëvendësua me debatet për sëmundjen e veshkave dhe të zorrës së verbër, të cilat nuk po funksiononin ashtu si duhej, por që tani me dërmën që pritej t'u jepej prej Mihail Danilloviçit dhe mjekut të famshëm, do të detyroheshin që të ndreqeshin.

Mjeku i famshëm u ngrit që të përshëndetej me të sëmurin përpara se të dilte, i dha vetes një pamje serioze dhe nuk dukej aspak shpresëhumbur. Pyetjes së druajtur, me të cilën iu drejtua Ivan Iliçi, duke e parë me sytë e shndritshërn të mbushur me frikë dhe shpresë bashkë, në kish shenja shërimi, iu përgjigj se garanci të plotë nuk jepte dot, por mundësia ekzistonte. Ai vështrim shprese, me të cilin Ivan Iliçi e përcolli mjekun, ishte aq i mjerë, sa kur e pikasi Praskovia Fiodorovna, qau dhe ashtu e përлотur, doli nga dera e kabinetit për t'i dorëzuar honorarin mjekut të famshëm.

Humori i mirë, nga shprsesa që u ushqe u mjeku i famshëm, nuk qe jetëgjatë. Aty mbeti përsëri dhoma, me po ato tablo nëpër mure, me po ato perde, tapiceri dhe në divan rrinte shtrirë po ai trup i rrënuar mosmëkeq nga dhembjet që s'i ndaheshin. Dhe Ivan Iliçi i dolën vetiu nga thellësia e shpirtit rënkime të thekshme. I bënë një gjilpërë dhe ai humbi në një gjumë të rëndë.

Kur u zgjua, kishte rënë muzgu. I sollën të hante diçka. E shtyti me zor lëngun e mishit, pastaj u dergj në po atë gjendje lëngate të madhe dhe prapë e priste nata, që i kallte datën.

Në orën shtatë, në dhomë hyri Praskovia Fiodorovna, e veshur dhe e stolitur si për mbrëmje, me gjinjtë të fryrë dhe të ngritur, me gjurmë pudre dhe të kuqi në fytyrë. I kishte thënë që në mëngjes se do të shkonin në teatër. Kishte ardhur me turne Sarra Bernari, kishin porositur një lozhë, porosi, për të cilën kishte qenë ai që nguli këmbë. Tani Ivan Iliçit i doli nga mendja kjo që kishte thënë dhe stolia e pispillosja e së shoqes e fyen. Vetëm se nuk e dha veten, e fshehu fyerjen, pasi iu kujtua që kishte qenë ai që kishte ngulur këmbë të shkonin, sepse për fëmijët do të ishte një argëtim dhe edukim estetik njëherazi.

Praskovia Fiodorovna ndihej e kënaqur nga vetja, por edhe si me faj. U ul si mbi gjëmba, e pyeti si e ndiente veten, e bëri, siç iu duk atij, vetëm sa për të kaluar radhën, por jo se donte vërtet ta dinte se cila ishte gjendja shëndetësore e tij, e vetëdijshme që nuk kishte se ç'të re mësonte, dhe e çoi fjalën aty ku i rrihte asaj vetë. I tha se në asnjë mënyrë nuk do të shkonte në shfaqje, por ja që lozha u porosit dhe me të do të shkonte edhe Elena, edhe Petrishçevi (hetuesi, i fejuari i ardhshëm i së bijës), të cilët duheshin shoqëruar patjetër. Sa për atë vetë, do të ishte më e kënaqur të rrinte këtu rreth të. Iu lut të bënte ashtu si e kishte porositur doktori.

- Ah, po. Fiodor Petroviçi (i fejuari i ardhshëm) deshi të të shihte. Të hyjë? Edhe Liza.

- Le të hyjnë.

Hyri vajza, e veshur dhe e stolitur, me trupin e ri e të bukur të zbuluar. Tek e shihte, Ivan Iliçit mend po ia zinte frymën angështia. Kurse ajo ndihej e getë, e fortë, e shëndetshme dhe e dashuruar, por edhe e indinjuar nga sëmundja, vuajtjet dhe vdekja, që po ia pengonin lumturinë.

Hyri dhe Fiodor Petroviçi, veshur me frak, me flokët të dredhur *à la Capoul*, qafëgjatë e me darnarët e fryrë mbi jakën e bardhë, të

ngrirë, me kraharorin e gjerë e të bardhë dhe me kofshët e mbushura, të shtrënguara prej pantalionave të zeza, me njëren dorezë të bardhë të veshur, ndërsa në dorën tjetër mbante cilindrin.

Pas tij nuk hyri, por rrëshqiti në derë gjimnazisti me uniformë të re, me doreza të bardha dhe me rrethë mavi poshtë syve, kuptimin e të cilëve Ivan Iliçi e dinte fort mirë. I dhimsej djali. I pikonte mu në zemër tek e shihte me atë vështrim të trembur dhe si të përzishëm. I dukej se, përveç Gerasimit, Vasia e kuptonte dhe dhimsurohej për të.

U ulën që të gjithë dhe përsëri e pyetën për shëndetin. Ra heshtja. Liza e pyeti të ëmën mos e dinte gjë se ku ndodhej binokli. Nënë e bijë ia hodhën fajin njëra-tjetrës, nuk dihej se ku ishte vënë. Nuk qe skenë nga të këndshmet.

Fiodor Petroviçi e pyeti Ivan Iliçin a e kishte dëgjuar Sarra Bernarin? Në fillim ky nuk e kuptoi çfarë i tha, por pastaj iu përgjigj:

- Jo. Po ju e keni dëgjuar?

- Po. Në “*Adrienne Lecouvreur*”.

Praskovia Fiodorovna vuri në dukje se ajo ishte e mirë, sidomos, në aksh rol. E bija e kundërshtoi. U ndez një debat lidhur me elegancën dhe vërtetësinë e interpretimit të këngëtares, një bisedë e rëndomtë në raste të tilla.

Në mesin e fjalëkëmbimit, Fiodor Petroviçi i ktheu sytë nga Ivan Iliçi dhe s'foli më. Edhe të tjerët panë nga ai dhe po ashtu heshtën. Ivan Iliçi kishte ngrirë, me shikimin e syve rrezëllitës përpara vetes, dukej që ishte i indinjuar me atë sjellje që po tregonin. Duhej korrigjuar lapsusi, por nuk qe e mundur. Heshtja e zgjatur duhej thyer. Askush nuk po guxonte, të gjithë ndiheshin të lemeritur, trembeshin mos i dilte boja gënjeshtres së mirësjelljes, atëherë gjendja do të dukej në dritën e saj të vërtetë. Kuturisi që ta bënte e para Liza, e theu heshtjen. Deshi që ta fshihte atë që provonin të gjithë në ato çaste, por s'e bëri dot, nëpërdhëmbi:

- Në duhet shkuar, shkojmë, - tha duke parë orën e dorës, që ia kishte bërë dhuratë i ati, dhe fare pak, që mezi shquhej, por në një mënyrë shumë kuptimplote, i buzëqeshi djaloshit dhe u ngrit e shoqëruar nga fëslifërimita e fustanit.

Pas saj u ngritën dhe të tjerët, morën leje dhe dolën.

Kur ata ikën, Ivan Iliçit iu duk se po ndihej më mirë, sepse nuk kishte më gënjeshtër: ajo kishte dalë së bashku me ta. Sa për dhembjen, ajo aty ishte. Si dhembja, si frika qenë po ato të parat, gjendja e përgjithshme as iu keqësua e as iu përmirësua.

Përsëri minuta ndoqi minutën, ora ndoqi orën, qe gjithçka njësoj dhe fundi nuk po dukej, por ishte edhe më i tmerrshëm në atë pashmangshmërinë e vet.

- Po, i thoni Gerasimit që të vijë, - iu përgjigj Ivan Iliçi pyetjes së Piotrit.

IX

E shoqja u kthye natën vonë. Hyri në majë të gishtave, por ai e dëgjo: i hapi sytë dhe pastaj i mbylli shpejt. Deshi që ta zëvendësonte Gerasimin, të rrinte vetë me të, por ai i hapi sytë dhe i tha:

- Jo. Shko.

- Ke shumë dhembje?

- S'ke ç'bën.

- Merr opium.

Bëri si i tha. Ajo doli.

Kohën deri në orën tre, e kaloi në një përhumbje të mundimshme. I dukej sikur po e rrasnin në një thes të zi, të ngushtë, dhembja që ndiente ishte e padurueshme, po mundoheshin që ta fusnin sa më thellë, mirëpo sado që përpigeshin, nuk po mundnin. Kjo që po i bënin, i shkaktonte vuajtje të përbindshme. Ai, edhe ndiente frikë, edhe donte që të zhytej në atë thellësi; edhe rropatej të mbahej aty ku ishte, edhe i ndihrnonte të padukshmit që ta zhytnin. Dhe ja, papritmas, shkëputet dhe bie. U zgjua. Gerasimi, si më parë, rrinte ulur te këmbët e tij në krevat dhe dremiste i qetë, i mbushur me durim. Kurse ai rrinte shtrirë me këmbët e dobësuarra, të veshura me çorape, mbështetur në supet e tij. Qiriri ishte po ai, brenda në abazhur, edhe dhembja ishte po ajo, nuk i kishte pushuar as dhe një minutë.

- Shko, Gerasim, - pëshpëriti.

- Jo, s'ka gjë. Po rri.

- Shko, shko.

I hoqi këmbët, u shtri në brinjë mbi krah dhe u platit në një dhimsuri të kobshme për veten e tij. Me zor priti sa doli Gerasimi dhe shkoi në dhomën fqinje, nuk i përmbajti dot më lotët e qau si fëmijë. Vajtonte dobësimin nga lëngata, vetminë e lemerishme që ndiente, egërsinë dhe vrazhdësin njerëzore, por edhe mizorinë e Perëndisë, mungesën e Zotit.

"E pse i ke bërë të gjitha këto, o Zot? Përse më katandise në këtë farë feje? Pse, pse po më mundon aq shumë?..."

Nuk priste përgjigje. Lotët i shkonin çurg. E dinte që përgjigje nuk kishte, nuk mund të kishte. Dhembja e shtrëngoi sërish, por ai nuk lëvizti, nuk thirri që të vinin ta ndihmonin. Tha me vete: "Flë, më bjer! Po përse? Ç'të paskam bërë? Përse?"

Pas kësaj nuk u ndie dhe jo vetëm pushoi së qari, por edhe së marri frymë, zuri të përgjonte: ia kishte ënda që të dëgjonte jo zërin e

vet tek kuvendon me shpirtin me anën e tingujve, por zërin e shpirtit, donte të ndiqte ecurinë e varganit të rëndimeve që i buisnin në kokë.

- Hë, ç'do? - qe pyetja e drejtpërdrejtë dhe e qartë që e ndjeu se po i bëhej. Çfarë do? Hë, çfarë, - ia përsëritën. - Çfarë the? - Të mos kem vuajtje. Të rroj, - qe përgjigjja që i dha.

Dhe përsëri u tendos në atë përgjërëm, për të mbajtur vesh zërin e shpirtit dhe aq shumë, saqë as dhembja nuk e pengoi dot.

- Të rrosh? Si të rrosh? - e pyeti zëri i shpirtit.

- Po të rroj si më parë, mirë dhe i kënaqur.

- Ashtu si jetoje më parë, mirë dhe i kënaqur? - përsëriti pas tij zëri i shpirtit.

Dhe filloi të kalonte nëpër mend minutat më të ëmbëla të jetës së tij të këndshme. Por, për çudi, ato tani nuk po i dukeshin më aq të bukura si atëherë. Që të gjitha, me përjashtim të kujtimeve të fëmijërisë. Atëherë, në kishte jo pak gjëra të mira, me të cilat mund të jetoje, sikur të qe e mundur që jeta të kthehej prapë. Por njeriu që ato i kishte përjetuar, nuk ishte më: po i dukeshin si kujtime të dikujt tjetër.

Sa fillonte ajo pjesë e jetës, rrjedhojë e së cilës ishte Ivan Iliçi i tanishëm, gjithçka që atëherë i ishte dukur ngazëllimndjellëse, tani në sytë e tij shkrihej dhe shndërrohej në hiç, shpesh në fëlliqësi.

Dhe sa më shumë që largohej nga fëmijëria, sa më shumë i afrohej së tashmes, aq më të pavlera dhe më të dyshimta bëheshin gëzimet. Fillimin e kishte në Fakultetin e Drejtësisë. Asoherë kishte gjëra vërtet të mira: ishte miqësia e çiltër, ishte gëzimi i shpenguar rinor, ishin shpresat për të ardhmen. Por në vitin e fundit të Fakultetit, minutat e ngazëllimta u pakësuan ndjeshëm. Më pas, në vitet e para të shërbimit pranë guvernatorit, përsëri pati disa minuta të bukura: ishin kujtimet e dashurisë për gratë. Pastaj që të gjitha i ngatërroheshin, kurse gëzimet vetëm në të rrallë i nxirrnin kryet. Dhe sa më pas, aq më pak gëzime kujtonte.

Martesa... ashtu shpejt e shpejt, zhgënjimi që erdhi më pas, era e gojës së gruas, sensualiteti, shtirja... Po dhe shërbimi i vdekur, detyra e flashkët, tahmaja e parasë... Vit pas viti, dhjetëra vjet, e njëjta gjë. Dhe sa më tëhu, aq më keq. Jeta i mori të tatëpjetën, kurse ai pandehte se i mori të përpjetën. Kështu kishte qenë. Në sytë e shoqërisë, ai ngjitej lart, kurse në të vërtetë jeta i shkonte nën këmbë... Dhe tani gati vdekja!

E ç'ishte kjo kështu? Përse? Nuk ishte e mundur. Jeta nuk mund të ishte kaq e pakuptimtë dhe kaq e fëlliqur! Në qenka aq e pakuptimtë dhe e fëlliqur, atëherë përse u dashka vdekur me kaq vuajtje? Se ç'kishte në këtë mes që nuk shkonte!

"Mos nuk paskam jetuar ashtu si duhet?"- qe mendimi që i erdhi sakaq në kokë. "E si kështu, kur i bëra të gjitha punët ashtu si duhej?" e kundërshtoi po aty veten dhe e flaku tej këtë zgjidhje të vetme të enigmës së jetës dhe të vdekjes bashkë, si një gjë krejt e pamundur.

"Po ti tani ç'dëshirë ke? Të jetosh? Si të jetosh? Të bësh jetën që bëje në gjyq, kur trupi gjykues shpallte: "Gjyqi filloi!" Gjyqi po zhvillohet, po po zhvillohet, - përsëriti me vete. - Ja ky është gjyqi! Po unë jam i pafajshëm! - thirri i zemëruar. - Përse?" Dhe Ivan Iliçi e ndërpreu të qarët, si e ktheu fytyrën nga shpina e divanit, zuri të mendonte vetëm për një gjë: "Po pse? E ç'është i gjithë ky tmerr?"

Sado që u mundua, nuk e gjeti dot përgjigjen. Dhe kur në kokë i erdhi mendimi, i cili e vizitonte shpesh, se e gjithë kjo po i ndodhte për arsye se kishte jetuar jo ashtu si duhej, atëherë solli në mend rregullsinë e jetës së bërë dhe e largoi, si bënte ngaherë, këtë mendim të çuditshëm.

Kaluan edhe dy javë. Ivan Iliçi nuk ngrihej më nga divani. Nuk donte që të shtrihet në krevat, i pëlqente më shumë të rrinte shtrirë në divan. Dhe, thuajse tërë kohën, rrinte me fytyrën të kthyer nga shpina e tij, hiqte në vetmi ato vuajtje të pandashme dhe rrëkëllente në kokë, në vetmi, po ato mendime pa rrugëdalje. "Po kjo çështje? A thua të jetë vdekja?" Dhe zëri i brendshëm i përgjigjej: "Po, vërtet. Përse gjithë këto vuajtje?" Dhe zëri i parë ia kthente: "Ashtu, kot". Më shumë se kjo dhe përveç kësaj, asgjë tjetër nuk kishte. Që me fillimin e sëmundjes, që prej kohës kur Ivan Iliçi shkoi të vizitohej te mjeku, jeta që bënte iu nda në dy gjendje shpirtërore, që ishin kryekëput në kundërshtim me njëra-tjetrën dhe që zëvendëonin në mënyrë të ndërsjelltë njëra-tjetrën: herë e mbyste dëshpërimi dhe ankthi, të shkaktuara nga pritja e vdekjes së pakuptueshme dhe të tmerrshme, herë e flladiste shpresa dhe ndiqte me interes veprimtarinë e trupit të vet. Herë i dilte përpara syve veshka apo zorra e verbër, të cilat përkohësisht i qenë shmangur detyrave të tyre, herë e pllakoste ndijimi i vdekjes së pakuptueshme dhe të trnerrshme, prej së cilës nuk shpëtonte dot.

Që në fillim të sëmundjes, këto dy gjendje shpirtërore këmbenin njëra-tjetrën dhe, sa më shumë që përparonte sëmundja, aq më të dyshimta dhe më fantastika i bëheshin vegimet, që lidheshin me veshkën dhe me zorren e verbër dhe po aq më reale i bëhej vetëdija e vdekjes që po i afrohej.

I mjaftonte që të sillte ndër mend se në ç'gjendje kishte qenë tre muaj më parë dhe në ç'gjendje qe katandisur tani, të përfytyronte të tatëpjetën ku po gremisej, që t'i shëmbej çdo mundësi shprese.

Kohët e fundit të kësaj vetmie, në të cilën qe zhytur kokë e këmbë, tek rrinte shtrirë me fytyrën kthyer nga shpina e divanit, të kësaj vetmie mu në mesin e qytetit plot e përplot me njerëz dhe i rrethuar prej miqve e dashamirëve të shumtë dhe prej pjesëtarëve të familjes, një vetmi që nuk ia gjeje dot shoqen as në fundin e detit e as në tokë, pra,

kohët e fundit i zhytur në këtë vetmi lebetitëse, Ivan Iliçi jetonte vetëm me përfytyrimin e së kaluarës. Përpara syve i dilnin si të gjalla tablotë e asaj jete të shkuar. Dhe nisin me ndodhitë e kohëve më të afërta dhe mandej vazhdonin me ato më të largëtat, të kohës së fmijërisë. Aty ndalej. Sa herë që Ivan Iliçi i jepnin komposto kumbulle, i kujtoheshin kumbullat e rrudhura dhe të thata franceze, që hante kur ishte i vogël, shija e tyre e veçantë, i kujtohej si mbushej goja me lëng kur i vinte radha bërthamës që të zhvishej sa më mirë prej tultit dhe bashkë me këtë kujtim për shijen, i lindte vargani i kujtimeve për atë kohë të largët: dadoja, vëllai, lodrat. "Nuk duhet t'i sjell në mend këto kujtime... më hidhërojnë shumë," thoshte me vete Ivan Iliçi dhe kthehej përsëri në kohën e tanishme. Kopsa në shpinëzën e divanit dhe rrudhat e saftjanit. "Saftjani është i shtrenjtë dhe nuk duron, ishin grindur për këtë. Por ishte një saftjan krejt tjetër dhe grindja që tjetërsoj, kur grisëm portofolin e babait dhe na dënuan, kurse nëna na e solli ëmbëlsirën". Dhe përsëri mendja i fluturonte te fëmijëria, dhe përsëri Ivan Iliçi i drithërohej zemra, ndaj përpiquej që t'i largonte këto kujtime aq prekëse dhe të mendonte për gjëra të tjera.

Dhe po këtu, së bashku me këtë rrjedhë kujtimesh, në shpirt i teptisën kujtimet e një lloji tjetër: si iu shfaq dhe zuri t'i keqësohej sëmundja. Dhe edhe në këtë rast, sa më larg shkonte me ato kujtime, aq më shumë jetë i dilte përpara syve. Edhe mirësi kishte më shumë në atë jetë, dhe vetë jeta ishte më e madhe. Njëra me tjetrën shkriheshin e bëheshin një. "Sa më shumë dhembje më shtohet, aq më shumë ligësi i shtohet jetës," arsyetoi. Vetëm një pikë e shkëlqyer gjendej atje thellë, mbrapa, në fillimin e jetës, mandej zi e më zi, me shpejtësi gjithnjë e më të madhe. "Është në përpjestim të zhdrejtë me katrorin e largësisë prej vdekjes," përllogariti Ivan Iliçi. Dhe kjo pamje si e gurit që gremiset tatëpjetë me rënie të përsheptuar, i ra në shpirt. Jeta, vargu i vuajtjeve në rritje, përfytyrimi i fluturimit drejt fundit të

pashmangshëm, e bëri të rrëqethej. "Po gremisem..." - mërmëriti. Fërgëlloi, lëvizi vendit, deshi që të kundërshtonte, por e dinte që nuk ishte e mundur të kundërshtonte dhe përsëri me po ata sy, të lodhur nga shikimi ngultas, vazhdoi të shihte shpinën e divanit dhe qëndroi në pritje: priste rrëzimin e tmerrshëm, përplasjen dhe shkatërrimin. "Është e pamundur që të kundërshtosh, - tha me vete. Por të paktën, ta kuptoja përse ndodh e gjithë kjo? Edhe kjo qenka e pamundur të arrihet. Se mund të shpjegohej, sikur të thosha që nuk e jetova jetën ashtu si duhej, por këtë unë në asnjë mënyrë nuk kam si e pranoj", tha dhe solli ndër mend jetën e tapinosur, të hijshme dhe pa asnjë cen që kishte bërë. "Është e pamundur që të pranohet kjo. Nuk kam si e pranoj që nuk paskam bërë atë jetë që duhej të bëja, ia përforcoi vetes mendimin e rigulitur fort në kokë dhe vuri fare lehtë buzën në gaz, sikur dikush mund ta pikaste atë buzëqeshje dhe të gënjehej prej saj. Shpjegim nuk ka! Vuajtje, vdekje... Përse?"

XI

Kështu kaluan dy javë. Gjatë këtyre dy javëve, ndodhi ngjarja e shumëpritur dhe e shumëdëshiruar: Petrishçevi u bëri propozimin për t'u fejuar me të bijën. Ndodhi në mbrëmje. Me të gdhirë dita, Praskovia Fiodorovna hyri në dhomën e të shoqit me gëzimin që po i buiste, e bindur që do ta ngazëllente me lajmin e mirë, por atë natë Ivan Iliçi e kishte ndier veten më keq. Ajo e gjeti shtrirë sa gjatë gjerë në divan në një gjendje të re, në kurriz, dukej krejt i shkrehur, rënkonte dhe shikimin e kishte si të ngrirë.

I foli për ilaçet që duhej të pinte. Ai e ktheu ngadalë shikimin e ngrirë drejt saj. Kësaj i ngeci fjala në grykë, nuk e mbaroi dot atë, që donte t'i thoshte, sepse vuri re në atë shikim të llahtarshëm ligësinë që i drejtohej asaj.

- Më lër të vdes i qetë, në ke besuar Krishtin, - i tha.

Ajo deshi të dilte, por atë çast hyri vajza dhe iu afrua që ta përshëndeste. Ai e pa të bijën ashtu si sapo pa të shoqen, kurse pyetjeve të kësaj për shëndetin, iu përgjigj thatë, e mbylli me fjalët se për së shpejti nuk do ta kishin më barrë. Nënë e bijë ndenjën pak të heshtura, pastaj dolën.

- Po ne ç'faj paskemi? - iu qa Liza së ëmës. - Se mos ia shkaktuam ne sëmundjen! Më dhimset babi, po pse të na mundojë?

Mjeku erdhi në kohën e caktuar. Pyetjeve që i bëri, Ivan Iliçi iu përgjigj: "po, jo". Nuk po ia shqiste shikimin e mbushur me ligësi, më në fund, i tha:

- Ju e dini që s'keni se ç'të më bëni, prandaj është e kotë.

- Mund t'jua lehtësojmë vuajtjet, - ia ktheu mjeku.

- As atë nuk mund ta bëni. Mjaft!

Mjeku doli, shkoi në sallon dhe i tha Praskovia Fiodorovnes se gjendja e të sëmurit ishte keqësuar, se mbetej vetëm një mjet që do t'ia lehtësonte vuajtjen: opiumi. Sipas tij, dhembjet fizike duhej të ishin të mëdha. Konstatimi që i drejtë, por edhe më të tmerrshme ishin vuajtjet shpirtërore, ishin këto që po e torturonin aq shumë në këto çaste Ivan Iliçin. Iu shkaktuan për arsye se natën që shkoi, duke parë fytyrën e përgjumur, që shprehte mirësi dhe bujari, të Gerasimit, befas i feksi mendimi: po sikur vërtet kjo jeta ime, jeta e vetëdijshme, të ketë qenë "jo ashtu"?

E vërshoi sakaq mendimi se ajo që atypari i qe dukur krejt e pamundur, që ai ta kishte kaluar jetën jo ashtu si duhej, mund të ishte e vërtetë. Tha me vete se pikërisht ato pak shenja lufte që kishte shfaqur

kunofir të mirave, që shiheshin nga njerëzit e shoqërisë së lartë si të tilla, shenja që mezi shfaqeshin tek ai dhe që nxitonte t'i largonte sa më tutje nga vetja, mund të kenë qenë të vërteta, kurse të tjerat jo. Edhe shërbimi, edhe organizimi. i jetës, edhe familja, edhe interesimi për çështjet e punës, që të gjitha mund të mos kenë qenë ashtu si i ishin dukur atij. Ka bërë çmos që t'i mbrojë si të vërteta të patundshme, por ja që tani po e ndiente dobësinë e argumenteve që nxirrte në mbrojtje. Po e shihte që nuk kishte se çfarë të mbronte.

"Në qoftë kështu, tha me vete, unë po e lë jetën me vetëdijen se i paskam marrë nëpër këmbë të mirat që ajo të afron, po ndahem me asgjë dhe këtë nuk ke si e ndreq. Atëherë si?" Ashtu si ishte, shtrirë në kurriz, e shkoi nëpër mendje jetën që kishte bërë. Kur pa në mëngjes lakeun, të shoqen, të bijën dhe pastaj mjekun, çdo lëvizje e tyre, çdo fjalë e shqiptuar e vërtetonte katërcipërisht këtë konstatim të llahtarshëm, që kishte bërë natën. Në ta ai shihte veten, gjithë ato me të cilat kishte jetuar dhe u bind përfundimisht që nuk ishin ato që duhej të ishin, se të gjitha s'ishin veçse gënjeshtër, e madhe, e përbindshme, ishte ajo që e mbulonte si jetën, si vdekjen. Kjo vetëdije ia dhjetëfishonte vuajtjet fizike. Rënkonte, gulçonte, përpëlitej i lebetitur, zhvaste rrobat dhe largonte batanijen, sepse i dukej se po ia zinin frymën dhe po e shtypnin. Edhe për këtë i urrente.

I bënë një dozë të madhe opiumi, ra behot, por me afrimin e darkes, krizat iu përsëritën si më parë. I dëboi që të gjithë dhe u përpëlit për llahtar.

Erdhi e shoqja, i tha:

- *Jean*, të keqen, bëje këtë për mua (për mua?). Nuk të bën dëm, përkundrazi, të lehtëson. Nuk është ndonjë gjë. Shpesh edhe ata që janë shëndoshë e mirë e bëjnë...

Ai shqeu sytë.

- Çfarë? Të kungohem? Përse? Jo, s'është nevoja! Po mirë...

Ajo zuri të qante.

- Mirë, miku im? Po thërres priftin tonë, është aq mirë...

- Thirre. Mirë do bësh, - nëpërdhëmbi.

Kur erdhi prifti dhe i kërkoi të rrëfehej, Ivan Iliçi e bëri me gatishmëri të plotë, pas kësaj u lektis, ndjeu lehtësim në shpirt, sikur iu davaritën dyshimet dhe, për rrjedhojë, edhe vuajtjet dhe sikur e përndriti një rreze shprese. E çoi mendjen te zorra e verbër, tha me vete se ajo mund edhe të shërohej. Kungimin e mori me lot në sy.

Koha që kaloi shtrirë pas kungimit, nuk qe aq e rëndë, sikur iu përtëri shpresa për të jetuar gjatë. Kujtoi për operacionin që i kishin thënë se duhej të bënte. "Të jetoj, dua të jetoj," - ia përsëriste vetes. Erdhi e shoqja, i uroi shëndet pas kungimit. Pastaj e pyeti: -

Pse, a nuk është e vërtetë që ndihesh më mirë?

Pa e vështruar, ai iu përgjigj:

- Po.

Veshja e saj, trupi, shprehja e fytyrës, tingulli i zërit, që të gjitha i thoshin po atë gjë: "Vetë e sheh se ato me të cilat ke jetuar dhe po jeton, nuk janë gjë tjetër, vetëm se gënjeshtër, mashtrim, që fshehin nga sytë e tu jetën dhe vdekjen". Me ta shkuar nëpër mend këtë mendim, iu ndez urrejtja dhe bashkë me urrejtjen, iu shumëfishuan vuajtjet fizike, kurse me këto iu përforcua vetëdija e vdekjes së afërt dhe të pashmangshme. Po i ndodhte një dukuri e re: një turjelë e padukshme po e shponte, një pushkë e padukshme po e godiste, një barrë e padukshme po ia zinte frymën. Shprehja që i mori fytyra, kur e shqiptoi atë "po", ishte e tmerrshme. Tek e tha atë "po", duke ia qepur shikimin e syve të nemitur fytyrës së të shoqes, Ivan Iliçi krejt papritur, po të kihet parasysh gjendja e tij fare e shkrehur, u kthye vrulltas përmbys dhe ulëriu:

- Ikni! Ikni! Më lini të qetë!

XII

Që atë çast, filloi dhe nuk pushoi tri ditë ajo britmë ndjellakeqe dhe e zezë, që dëgjohej edhe dy dhoma më tutje dhe të kallte lemerinë. Në kohën që iu përgjigj së shoqes, Ivan Iliçi e ndjeu se po merrte fund, se nuk kishte kthim, se kaq e pati të shkruar, se tani nuk kishte më asnjë shpëtim, kurse dyshimi zemërndrydhës ashtu dhe i mbeti, pa asnjë zgjidhje.

- O, o, o! - zuri të bërtiste me ca uljengritje zëri kobndjellës. - Nuk dua! ulëriu dhe zëri iu zvarg duke e zgjatur të pandryshuar zanoren e fundit: "a,a,a!"

Gjatë këtyre ditëve, kur e kishte humbur kuptimin e kohës, ashtu dergjur në divan, trupi i përpëlitej dhe laprat i llokoçiteshin të mbërthyera prej atij thesit të zi, ku e thithte tërë kohën fuqia e padukshme dhe e pamposhtshme. Fërgëllonte, ashtu si fërgëllon në duart e xhelatit, i dënuari me vdekje, duke e ditur se e ka të pamundur shpëtimin dhe çdo minutë e ndien se me gjithë përpjekjet mbinjerëzore që bën, i afrohet gjithë më tepër fundit sterrimë. Po e ndiente se shkaktare e kësaj sfiliteje kaq ndrydhëse ishte dhe sikleti që po përjetonte, ngaqë gjithë më tepër po zhytej drejt asaj vrimës gllabëruese, por për t'u futur në të, nuk po futej dot. Dhe pengesë po i bëhej vetëdija se jetën që po linte prapa e kishte bërë të mirë. Ishte kjo përlligje kokëforte që përpiquej t'i bënte jetës që kishte kaluar, ajo që po e mbante ashtu të kapërthyer e të gllabëruar në këtë gjendje as tutje e as tëhu, nuk po e linte që të zhytej më tej, drejt asaj vrimës dhe nga kjo, po shihnte picirrë me sy.

Papritmas, një shakullimë iu përplas në karaharor, në ijë, ia shtrëngoi si në mengene gjoksin, po ia merrte frymën, dhe e ndjeu që

tani po gremisej në atë vrimën sterrë të zezë, kurse atje poshtë, në fundin e atij honi, po shndrinte një rrëzëllimë. Po ndodhte diçka e ngjashme me atë, që provojmë në një vagon, kur pandehim se treni po shkon përpara dhe aty për aty i thërret mendjes dhe e kupton drejtimin e vërtetë.

"Po, ajo që u bë, nuk është ajo që duhej të bëhej, i tha vetes. - Por s'ka gjë. "Ajo", që duhej bërë, edhe tani mund të bëhet. Po ç'na qenka kjo "ajo" që duhej bërë? e pyeti veten dhe s'u ndie.

Ndodhi nga fundi i ditës së tretë, një orë përpara se të jepte shpirt. Gjinnazisti iu afrua ngadalë të atit dhe u gjunjëzua pranë divanit. I sëmuri vazhdonte të ulërinte dhe të lëvizte vrullshërn parakrahët e duart. Dora i goditi kokën gjinnazistit. Ky ia kapi, e mbështeti te buzët dhe u shkreh në lot.

Në këtë kohë, Ivan Iliçi u gremis, pa dritë dhe iu qartësua në mendje se jeta që kishte bërë nuk qe ajo që duhej bërë, por atë mund ta riparoje. E pyeti veten: "Po kjo ç'është?" Dhe mbajti vesh që të dëgjonte përgjigjen. Ndjeu që se kush po ia puthte dorën. I hapi sytë dhe pa të birin. I erdhi keq për të. Iu afrua dhe e shogja. Ai dhe atë e pa. Me gojën të hapur, me lotët të pafshirë, që i zbrisnin nëpër hundë dhe faqe, me një shprehje ankthi në fytyrë, e shoqja nuk po ia ndante sytë. I erdhi keq edhe për të.

"Po, unë ata po i mendoj, - mendoj. - Atyre po u vjen keq për mua, por do ta ndiejnë veten më mirë kur të vdes unë". Donte t'ua shprehte këtë mendim që i feksi, por ja që nuk ishte në gjendje, s'kishte forca. "E ç'duhet llafet, më mirë po e bëj," - tha me vete. I tregoi me sy, të shoqes në drejtim të të birit dhe mermëriti:

- Merre... gjynah... Dhe ty gjynah... Deshi t'u thoshte edhe "më falni", por tha: "Lërmëni..." Dhe duke mos qenë në gjendje që ta korrigjonte veten, tundi krahun, duke ushqyer shpresën se kush duhej që ta kuptonte, do ta kuptonte.

Dhe sakaq iu bë e qartë se ajo që e kishte munduar aq pamëshirë deri më tani dhe nuk po e lëshonte, zuri të terratisej vrellshëm: nga të dyja anët, nga dhjetë anë, nga të gjitha anët. Po i dhimseshin të vetët, duhej bërë diçka për ta, që të mos vuanin. Duhej që t'i shpëtonte ata, por të shpëtonte dhe vetë nga gjithë këto heqje. "Sa mirë dhe sa thjesht, - mendoi. - Po dhembjen? e pyeti veten. - Atë ku ta shpie? Pa hë? Ku je, moj dhembje?"

Mbajti vesh.

"Ja ku është. E po, le të jetë".

"Po vdekja? Ajo ku është?"

E kërkoi frikën e pakmëparshme që kishte patur nga vdekja dhe nuk e gjeti. Ku ishte? Cila vdekje? Frikë nuk ishte më, sepse as vdekje nuk kishte.

Në vend të vdekjes ishte drita.

- Ja se ç'na qenka! - këlthiti i befasuar. - Ç'gëzim!

Për atë, të gjitha këto ndodhën brenda një çasti dhe kuptimi i këtij çasti nuk ndryshoi më. Për të pranishmit, agonia zgjati edhe dy orë. Në kraharor i llokoçiste diçka. Trupi i ronitur i regëtinte. Pastaj llokoçitjet iu pakësuan dhe regëtimat sa vinin e i rralloheshin.

- Mbaroi! - tha dikush që ishte përkulur mbi të.

Ai e dëgjoi këtë fjalë dhe e përsëriti në shpirtin e vet. "Mbaroi vdekja, - tha me vete. - Ajo nuk është më".

E thithi ajrin, por i mbeti në gjysmë të rrugës, u drodh dhe dha grahmën e fundit.

Ç' I MBAN GJALLË NJERËZIT

E dimë që erdhëm në jetë nga vdekja, sepse i duam sivëllezërit: ai që nuk e do të afërmin, është i dënuar me vdekje (Sipas Joanit, III, 14).

Ai që është i kamur në këtë botë dhe e sheh sivëllanë në nevojë, por i vë kyçin zemrës, si bëka fole në shpirtin e tij dashuria e Zotit? (III, 17).

Fëmijët e mi! Le ta duam tjetrin jo me fjalë e mburrka, por me shpirt e me duart plot (III, 18).

Dashuria është nga Zoti dhe kush e ka në shpirt dashurinë, ai lind nga Zoti dhe e njeh Zotin (IV, 7).

Kush s'e do tjetrin, nuk njeh Zotin, sepse Zoti është dashuria (IV, 8).

Zotin askush asnjëherë s'e ka parë. Në e daçim tjetrin, Zoti është në mesin tonë (IV, 12).

Zoti është dashuria dhe ai që rron në dashuri, rron me Zotin, Zoti është brenda (IV; 16).

Ai që thotë se e do Zotin, por e urren sivëllanë, është gënjeshtar, sepse tek nuk do sivëllanë, që e sheh me sy, si mund ta dojë Zotin, të cilin nuk e sheh? (IV, 20).

I

Një këpucar, bashkë me të shoqen dhe me fëmijët, rronte qiraxhi te një muzhik. Nuk kishte as shtëpi e as tokë, ai dhe të vetët e mbanin gjallë frymën me zanatin e këpucarit. Buka kushtonte qimet e kokës, për punën paguhej me kopekë, me ato që zinte, sa mezi e shtynin. Kishin vetem një qyrk, e vishte herë ai dhe herë e shoqja, por u vjetërua dhe u strapacua, u kthye në zhele. Kishin dy vjet që mateshin të blinin një lëkurë dashi e të qepnin një qyrk të ri.

Në të hyrë të vjeshtës, iu bënë paratë: tri rubla letër i mbante e shoqja në sënduk, kurse pesë rubla dhe njëzet kopekë ua kishin borxh muzhikët e fshatit për punët e bëra.

Me të gdhirë dita e perëndisë, u nis këpucari për të blerë lëkurën. Veshi xhupin me astar pambuku të së shoqes, e veshi mbi këmishë, i vuri krahët xhybes prej stofi të dalëboje, të gjatë deri te këmbët, futi në xhep trirubëlshen, shkuli një hu nga gardhi dhe e bëri si shkop e u nis, fill pasi hëngri mëngjesin. Tha me vete: "Do t'i mbledh pesë rublat e njëzet kopekët nga muzhikët, do t'u shtoj tri të miat dhe do ta blej një lëkurë dashi për të qepur një qyrk.".

Shkoi te muzhiku që ishte më afër, nuk e gjeti në shtëpi, e shoqja i dha fjalën se brenda javës do ta dërgonte të shoqin tek ai me paratë në xhep, kurse për të dhënë, nuk i dha. Shkoi te tjetri, ky bëri be e rrufe se nuk i gjendej shuma që i kishte borxh, i dha njëzet kopekë dhe çizmet për t'ia meremetuar. E ndau mendjen që ta merrte lëkurën veresie, por dyqanxhiu i tha se veresie nuk i kishte hije.

- Paratë në dorë dhe zgjidh e merr. Na e keni sjellë në majë të hundës me ato borxhet tuaja.

Nuk mbaroi dot punë, mori vetëm njëzet kopekë për meremetimin e çizmeve dhe, me to ndër duar, e mbajti frymën në mejhane. I piu ato njëzet kopekë nga marazi dhe mori rrugën e kthimit për në shtëpi pa lëkurën e dashit. Kur doli, mëngjesi iu duk i acartë, tani që i ktheu nja dy gota, moti po i dukej i ngrohtë edhe pa qyrkun veshur. Eci nëpër rrugën e fshatit, në njërën dorë mbante hurin, me të cilin trokiste nëpër gurët e ngrirë të kalldrëmit, kurse në dorën tjetër mbante çizmet dhe fliste me vete.

- Unë, - thoshte, - edhe pa qyrkun veshur ngrohtë jam. I rrëkëlleva nja dy të mira, m'u shpërnda nëpër damarë afshi, ohohosh... S'ka ç'më duhet qyrku mua. Gotat ma humbën mendjen. Ja, kësisoj njeriu jam! Nuk kam gajle, edhe pa qyrk bëj. Ç't'i bëj gruas, që do mërzitet. Ama plasje të vjen: punon si qopi, kurse ai tjetri të heq për hunde. Di unë tani si ua punoj: nuk ke para që të paguash, ta heq kokoren prej gëzofi nga koka dhe tungjatjeta. Për atë Zot që do ta bëj.

Të jep njëzet kopekë burri i botës! Hakun më jep, atë bëj! Të thotë se e ka nga e keqja. Po unë, nga e mira e paskam? Zotëria e tij të ka edhe shtëpi, edhe tokë, edhe gjë të gjallë dhe gjithë tjetër ç'duhet, kurse unë jam gisht. Ti ha bukën që e nxjerr vetë, kurse unë e blej, gjeji paratë ku të duash, por tri rublat e bukës do t'i bësh hall, pa bukë s'rrohet. Vjen në shtëpi e të thonë: "Buka na mbaroi". Gjeji paratë ku të duash, me bukën nuk bëhet shaka. Hë, de, paguama hakun që ta blej.

Në këtë e sipër, u gjend te kisha. Sheh se ç'zbardhëllon në atë buzëmbremje në anën e hajatit. E ndali shikimin për ta parë më mirë se ç'ishte, po nuk po e shquante dot. "Gur në atë vend atje, nuk ka si të ketë. Mos ka hyrë ndonjë dele? Sikur nuk ngjan me delen. Nga koka ngjan si njeri. Po pse të jetë aq bardhosh? Pastaj, ç'punë ka njeriu këtu?"

Iu afrua. U duk më mirë. Çudi e shkuar çudisë: njeri ishte, po i gjallë a i vdekur, s'e thoshte dot, rrinte ulur lakuriq mbështetur pas murit, pa lëvizur. I shkuan shtatë këpucarit, tha me vete: "E paskan vrarë një njeri, e paskan zhveshur dhe e paskan lënë aty. Ngec në bela dhe s'del dot më!"

Dhe këpucari vazhdoi rrugën. Mori të kthyerën te cepi i kishës, ai njeri nuk dukej më. E kaptoi kishën, doli në rrugën e hapur, ktheu kokën dhe u duk njeriu, vuri re që po lëvrinte, seç ishte duke shikuar. Këpucarit i hyri data, tha rre vete: "T'i afrohem apo të shoh rrugën? Më mirë po i afrohem, le të dalë ku të dalë. Po jo, se një Zot e di ç'njeri mund të jetë. Nuk u gjend këtu për të mirë. Ti i afrohesh, kurse ai të hidhet e të mbyt. Shko e merru me të, të kam rixha. E ç'të bësh me të, me laskuriqin? Nuk e heq dot rrobën nga trupi yt që t'ia japësh. Ruajna, o Zot!"

Dhe këpucari e shpejtoi hapin. E la prapa kishën, por po e brente pendimi. I erdhi turp nga vetja.

Qëndroi në mes të rrugës.

- Po ti, more, Semion, ç'je duke bërë? - iu përvesh vetes. - Tjetri ka keq, është duke vdekur, kurse ti u trembe, e le në baltë. Se mos je ndonjë i pasur, zotrote dhe ke frikë se t'i marrin paratë? Ah, Semion ziu, s'bëre mirë!

U kthye dhe iu afrua njeriut.

II

Iu afrua dhe e pa një copë herë: ishte një djalë i ri, djalë në vaktit, pa asnjë shenjë plage në trup, vetëm se qe mbledhur gurruc i mardhur dhe i trembur. Rrinte pështetur pas murit, me sytë ulur, ende nuk i kishte ngritur që ta shihte Semionin, dukej aq i dobësuar dhe i drobitur, sa edhe për ta parë nuk kishte fuqi. Semioni iu afrua edhe më shumë, njeriu sikur atë çast u zgjua nga dremitja, ngriti kokën, i hapi sytë dhe e pa. Dhe ai shikim në çast ia ngrohu shpirtin Semionit, se përse i hyri menjëherë në zemër ky njeri. I hodhi në tokë çizmet që mbante në dorë, hoqi brezin, me të cilin kishte shtrënguar xhyben, e hodhi mbi çizmet dhe zhveshi xhyben.

- Lëri nazet, i tha. - Vëri krahët. Pa hë.

E kapi nënsqetull, e ngriti në këmbë. Njeriu qëndroi. Semioni ia vështroi trupin e pakët, të pastër, krahët hollak, këmbët e drejta dhe fytyrën e përdëllimtë. Ia hodhi xhyben në supe, njeriu mezi po i gjente mëngët. Semioni ia futi krahët në mëngë, ia rregulloi në trup, e rmbështolli me xhyben dhe ia shtrëngoi me brez.

E hoqi nga koka kasketën e zhubrosur, donte t'ia vinte në kokë, por ndjeu t'i mbërdhinte shoga, ndaj tha me vete: "Më kanë rënë flokët, kurse ai shih si i paska, të gjatë dhe të dredhur". E veshi përsëri. "Po i mbath dhe çizmet".

E uli në pllakat e hajatit dhe i mbathi çizmet.

E pa ashtu të veshur e të ngjeshur dhe i tha:

- Kështu, or byrazer. Tani lëviz pak, që të shpihesh dhe të ngrohesh. Sa për të tjerat, me to ka kush merret, nuk na pyet kush ne, as ty e as mua. Ecën dot?

Njeriu qëndronte qiri në këmbë dhe e shihte me përgjërirn Semionin, kurse për të folur, nuk fliste.

- E pse të qenka lidhur kështu gjuha? Se nuk do të dimërojmë këtu, de. Duhet shkuar në shtëpi. Na, merre në dorë këtë hu, mbështetu në të, në s'të arritkan forcat. Pa hë, luaj vendit.

Dhe njeriu hëri si i thanë. Eci me çap të lehtë, nuk mbetej prapa Semionit.

Kur dolën në rrugë, Semioni e pyeti:

- Pa trego, kush je?

- Nuk jam vendali.

- Vendalinjtë i njoh të gjithë. Të pyes si u gjende këtu, në hajatin e kishës.

- Nuk është e mundur që ta them.

- Mos të fyen gjë njerëzit?

- Mua askush nuk më fyeu. Më ndëshkoi Zoti.

- Ajo dihet, nga Zotina vijnë të gjitha. Por duhet gjetur një strehë. Ku të të shpie?

- Për mua njëlloj është se ku.

Shqeu sytë Semioni. Nuk ngjante me të ndërkryerin, fjalët dhe lëvizjet i kishte të buta, por vetëm nuk donte që t'i hapej. Tha me vete: "E ç'nuk bën vaki në këtë botë!" Kurse njeriut i tha:

- Po mirë, shkojmë tek unë. Se dhe të ecësh pak, të bën mirë.

Semioni çau përpara, shtegtari e ndoqi pas. Fryu një shkulum ere e thëllimtë, Semionit iu fut të ftohtit nën këmishë, dehja po i dilte, ndjeu të mbërdhinte. Ecte dhe ngjethej, shëmonte dhe ndrydhej, u mbështoll mirë me xhupin e së shoqes dhe mendoi: "Ja dhe qyrku. Dola nga

shtëpia për të blerë lëkurën e dashit e po kthehem pa xhyben veshur, papo edhe laskuriqin po ua çoj peshqesh atyre të shtëpisë. Do të më telendisë Matrena!" Tek e çoi mendjen te Matrena, iu ngjeth trupi. Kurse tek vështronte shtegtarin, iu kujtua sërish shikimi që ky i hodhi atje te hajati dhe zemra iu përpëliti si zogth.

III

Atë mëngjes, e shoqja e Semionit e nasqerisi dhomën e vetme, me të dalë i shoqi. I bëri çarallëke drutë, mbushi ujë, u dha fëmijëve për të ngrënë, hëngri dhe vetë një çapë bukë dhe e pyeti veten: "Kur ta zë magjen, sot apo nesër?" Kishin edhe një tepsia me bukë të pazënë. "Në i shkrep Semionit dhe ha përjashta, në darkë nuk para hahet shumë bukë, del e tepron për nesër".

E vërtiti disa herë nëpër duar tepsinë me bukën dhe e ndau mendjen: "Sot nuk po zë magje. Se dhe mielli po na mbaron, del a s'del edhe për një herë. Duhet shkuar deri të premtën".

Matrena e ngriti bukën, u ul te tryeza dhe u mor me arnimin e këmishës së burrit. Mendja i rrinte tek i shoqi, ishte në merak si do t'ia dilte mbanë, që të blinte lëkurë të mirë.

"Do t'ia hedhë dyqanxhiu. Nuk para ua thotë këtyre punëve. Vetë kurrë, askënd s'e mashtron, kurse atij edhe kalamau që është kalama ia shkon ujët nën rrogos. Tetë rubla s'i thonë pak. Me kaq para blen një lëkurë të mirë dhe qep një qyrk për të qenë. Nuk them se e bën me dy faqe, por me një faqe dhe të mirë e qep. Dimrin e shkuar hoqëm pikën e zezë pa qyrk! As deri në lurnë nuk shkoje dot, askund. Ja dhe sot, veshi rrobën në të ngrohtë dhe doli, mua nuk më la gjë. Doli herët, zëre se është kthyer. Në mos i priset mendja dhe futet në ndonjë mejhane, bandilli..."

Matrena s'e mbaroi mendimin, kur u dëgjuan kërcitjet e shkallëve të çardakut, se kush po i ngjiste. E nguli gjilpërën dhe doli në çardak. Sheh, ishin dy: Semioni dhe një muzhik i panjohur pa kokore, në këmbë kishte mbathur çizme.

E nuhati në çast erën e vodkës që dilte nga goja e të shoqit. "Ashtu qenka, paska pirë," tha me vete. Kur e pa të heshte dhe të mrrudhej, pa xhybe, vetëm në xhup, dhe në dorë nuk kishte asgjë, Matrenës i pikoi mu në zemër. "I paska shpenzuar paratë, ia paska shtruar me këtë të paudhë dhe po na e sjellka në shtëpi".

I la të hynin në dhomë, hyri dhe vetë pas tyre dhe sheh: njeriu nuk ishte i atyre anëve, ishte një djalë i ri, thatim, kishte veshur xhyben e tyre. Nuk i dukej këmishë nën xhybe, as kokore nuk kishte. Si hyri në dhomë, djali ngriu: as lëvizte dhe as sytë nuk i ngrinte. Matrena tha me vete: "Nuk duhet të jetë njeri i mirë, qenka i trembur".

U ngrys, u tërhoq për te soba, qëndroi në pritje të asaj që do të ndodhte. Semioni e hoqi kasketën dhe u ul në një stol, dukej mirësia vet.

- Pa hë, Matrena, - i tha, - na shtro për të ngrënë darkë.

Kjo seç dërdëlliti nën hundë dhe nuk luajti nga soba: shikimin e syve të ndezur e kalonte sa te njëri, te tjetri, tërë kohën tundte kokën qortueshëm. Semioni e vuri re zemërimin e së shoqes, po nuk kishte nga t'ia mbante. Bëri sikur s'po e vinte re dhe e mori shtegtarin për dore.

- Ulu, or byrazer, i tha, - që të hamë darkë. Shtegtari u ul në një stol.

- Mos nuk ke bërë gjë për darkë? - e pyeti të shoqen.

Matrena s'e mbajti dot më përbrenda mllefën:

- Kam bërë, por jo për ty! Se ti, me ç'po shoh, nuk paske pirë vodkën, por paske pirë mendjen! Shkove për të blerë lëkurën, që të qepnim qyrkun, kurse u ktheve pa xhyben veshur, na solle në shtëpi edhe një rrugaç laskurig. Nuk ka për ju, pijanikër, darkë!

- Lëri këto, Matrena. E ç'më kakaris si ndonjë laraskë? Ti më parë pyet se ç'njeri është...

- Bën mirë të më tregosh ç'i bërë paratë?

Semioni futi dorën në xhepin e xhybes dhe i nxori tri rublat letër, ia tregoi.

- Ja paratë. Kurse Trifonovi nuk m'i dha se nuk kishte. Më dha fialën se do të m'i sjellë nesër.

Mllefë i Matrenës erdhi e u rrit: lëkurën e dashit nuk e bleu, xhyben e vetme që kishin ia kishte veshur një laskuriqi dhe e pruri edhe në shtëpi.

E rrëmbeu nga tryeza trirubëlshen, shkoi te sënduku dhe e futi. Tha:

- Nuk kam gatuar për darkë. Se nuk mbahen me të ngrënë e të pirë pijanecët që s'kan as këmishë në trup.

- Ah, Matrena, mbaje gojën. Bën mirë të dëgjosh në fillim.

- E ç'fjalë të mençur mund të dëgjosh nga goja e një budallai të dehur. S'e kisha kot që nuk desha të martohesha me një pijanec si ti. Nëna më nxori me pajë, ti e shite dhe e pive, shkove për të blerë lëkurën, edhe ato para i pive.

Semioni u orvat që t'i mbushte mendjen së shoqes se pagoi vetëm njëzet kopekë për vodkën, po pse, e linte Matrena që të hapte gojën. Ia kujtoi dhe ç'u kishte ndodhur dhjetë vjet të shkuar.

Foli sa foli, pastaj u derdh për te Semioni, e kapi për mënge, ia tundi me sa fuqi kishte dhe i tha:

- Hiqe xhupin, është imi! E vetmja rrobë që më ka mbetur. I vure krahët dhe kërcite ike. Ma jep këtu, mor qen bir qeni, që të rëntë një plasje, o Zot!

Semioni s'e bëri të gjatë: e zhveshi xhupin, por i ngeci njëri krah. Matrena nuk duroi, ia hoqi me forcë, krahu u gris në tegel. Matrena e rrëmbeu xhupin, e hodhi në kokë dhe u gjend te dera, donte

të dilte, por ndali një hop: nuk po i ikej pa e marrë vesh se ç'njeri ishte ky që kishte përpara. Zemra po i rrihte fort, donte që ta nxirrte jashtë ligësinë që po e mbyste.

IV

Ndali te dera dhe tha:

- Qenka njeri i mirë, kështu thua, po ama as këmishë veshur nuk të ka. Paska dalë nëpër botë për të bërë punë të mira, kështu the, por më parë pse s'më thua, nga na erdhi ky rrjepacak?

- Po të tregova, moj: po kthehesha në shtëpi, shoh, në hajatin e kishës seç zbardhëllente, i afrohem, ishte ky njeriu që ke përpara, lakuriq. Zoti më çoi që t'i zgjasja dorën e ndihmës, ndryshe do të merrte fund, zavalli. Si të bëja, hë? Se me njerëzinë ndodh e ç'nuk ndodh! Mu dhims robi i perëndisë, e veshja dhe e mbatha, e solla këtu. Qetësohu tani! Mos hyr në gjynah, Matrena! Do vdesim një ditë.

U kreshpërua sërish Matrena, donte që t'i sulej e ta bënte helaq të shoqin, por, tek pa shtegtarin, i ngeci fjala në grykë. Rrinte ulur, i kruspullosur, në buzë të stolit. Ashtu si kishte zënë vend në fillim, ashtu dhe kishte ngrirë, mjerani: me krahët lëshuar mbi gjunjë, me kokën vajisur në kraharor, me sytë përtokë dhe vetëm mrrudhej, si ta mbyste një dorë e padukshme. S'u ndie më Matrena. Semioni shtoi:

- Matrena, mos të mungon Zoti në shpirt, moj?!

Me të dëgjuar këto fjalë, Matrena ia qepi sytë shtegtarit, e zhbiroi me atë shikim turjelë dhe sikur ia hoqi njeri me dorë zemëratën. Bëri disa hapa drejt sobës, e shtyu gjellën në tas dhe ua vuri përpara. Vuri në tryezë dhe dy gota me dhallë. Shkoi te dollapi, nxori tepsinë me bukën e pazënë dhe ua vuri në tryezë. U dha dhe lugë.

- Hani, - belbëzoi.

Semioni i tha shtegtarit që ta afronte stolin të tryeza.

- Urdhëro e merr, o njeri, - e ftoi.

Semioni e preu bukën, e thërmoi dhe e bëri përshesh gjellën që ishte në tas. Zunë të hanin. Kurse Matrena u ul në cepin e tryezës, mbështeti bërrylat, pastaj kokën e vuri në mes të pëllëmbëve dhe nuk ia ndau shikimin shtegtarit. Po i dhimsej varfanjaku, i kishte hyrë në zemër. Sakaq, shtegtari u gjallërua, iu fshi mrrudhja nga fytyra, ngriti sytë, e pa Matrenën dhe vuri buzën në gaz.

Hëngrën. Gruaja ngriti bukën dhe zuri ta pyeste të panjohurin:

- Ty nga të kemi?

- Nuk jam nga anët tuaja.

- Po si u gjende në hajatin e kishës?

- Nuk është e mundur që ta them.

- E kush të katandisi në këtë hall?

- Më ndëshkoi Zoti.

- Po si, lakuriq ishe?

- Po, lakuriq. Ngriva së ftohti. Më pa Semioni dhe i erdhi keq, e hoqi xhyben dhe ma dha mua, më mori me vete dhe më solli këtu. Kurse ti më dhe për të ngrënë e për të pirë, u dhimsurove për mua. Shpëtimi e përdëllimi do t'ju vijë nga Zoti!

Matrena u ngrit, mori nga parvazi i dritares këmishën e vjetër të Semionit, atë që sapo e kishte arnuar, dhe ia dha që ta vishte, mori dhe poturet e vjetra dhe ia dha edhe ato.

- Vishi dhe shtrihu ku të të pëlqejë më shumë, në minder apo mbi sobë, - i tha.

Shtegtari e hoqi xhyben, i veshi këmishn dhe poturet dhe u shtri në minder. Matrena mori xhyben, shoi dritën dhe u shtri përbri të shoqit. U mbulua me njërin cep të xhubes, mbetjen ia hodhi të shoqit dhe s'u ndie, por gjumë nuk kishte, s'i hiqej nga mendja shtegtari. Tek kujtoi se e përlanë tepsinë me bukë dhe nuk u mbeti gjë për nesër, tek

solli në mend se i dha këmishën dhe poturet, i theri zemra e iu ligështua shpirti, por kujtoi buzagazin e shtegtarit dhe i gufoi zemra.

Nuk po e zinte gjumi, mbajti vesh dhe vuri re që as Semioni nuk po flinte, e tërhoqi xhyben nga vetja.

- Semion!

- Ë!

- Buka që hëngrët ishte e fundit, nuk vura magje. Si do t'ia bëjmë nesër, nuk e di. Do marr bukë hua te Mellania.

- Në qofshim gjallë, do të bëjmë hall.

Ajo heshti një copë herë, pastaj pëshpëriti:

- Duket njeri i mirë. Po pse nuk tregon se kush është?

- Nuk tregon, se nuk mundet.

- Sema!

- Ë!

- Mirë që ne japim, po neve pse s'na jep kush?

Nuk dinte Semioni se ç'përgjigje t'i jepte. I tha:

- Lëri broçkullat!

U kthye në anën tjetër dhe e zuri gjumi.

V

Semionit dhe Matrenës i doli gjumi herët. Fëmijët ende flinin. Gruaja shkoi te komshija për të huajtur pak bukë. Edhe shtegtari u ngrit, rrinte ulur në stol, i veshur me këmishën dhe poturet që i dha Matrena mbremë dhe shihte lart. Fytyrën e kishte më të përndritur, krahasuar me të djeshmen.

I pari foli Semioni:

- Mirë, more djalë. Barku do bukë, kurse trupi lakuriq do veshje.

Duhet punuar që të hash. Ç'punë di të bësh?

- Asnjë punë nuk di të bëj.

U habit Semioni tek e dëgjoji dhe ia ktheu:

- Në qoftë dëshira, çdo gjë arrihet.

- Njerëzit punojnë, edhe unë do punoj.

- Po emrin se e ke?

- Mihajllo.

- E po, Mihajllo, në nuk do të tregosh se kush je, kjo është puna jote, ama, pa ngrënë nuk rrihet. Në e bëfsh punën që do të jap, do të të mbaj me bukë e do të të bëj strehë.

- Të dhëntë Zoti kuvet. Edhe unë do të mësoj që të punoj. Më trego se ç'duhet bërë, dhe gati më ke.

Semioni mori në dorë fijen e spangos, e përdrodhi disa herë në gishtin tregues dhe zuri ta fërkonte pas copës së dyllit.

- Nuk do shumë marifet. Ja, kështu...

E pa Mihajlio, e përdrodhi disa herë fijen e spangos në gishtin tregues dhe e fërkoji me copën e dyllit.

Semioni i tregoi zbrujtjen e lëkurës. Mihajllo edhe këtë e kuptoi. Këpucari i tregoi si pastrohej lëkura nga qimet, si shkohej tegeli dhe Mihajlio i kuptoi dhe i bëri edhe vetë. Çdo punë që i tregonte zanatliu, Mihajllo e kuptonte menjëherë dhe e bënte në vend. Pas ditës së tretë, iu përvesh punëve si t'i kishte bërë një jetë të tërë. Nuk e ngrinte kokën nga puna, kurse për të ngrënë hante maja-maja. Njëra punë këmbente tjetrën, kurse Mihajllos nuk i ndihej zëri, ulte kokën dhe punonte. Vetëm herë mbas here ngrinte kokën me sytë nga qielli. Në rrugë nuk dilte, as fjalë të tepërt nga goja s'lëshonte. Shakatë s'i donte, nuk i qeshte buza.

Vetëm një herë e panë që vuri buzën në gaz: natën e parë, kur Matrena u shtroi darkën.

VI

Ditë pas dite, javë pas jave dhe muaj pas muaji, kaloi viti. Mihajllo, tërë këtë kohë e kaloi të Semioni, punonin të dy bashkë. Nami për punën e mirë të çirakut të këpucarit mori dhenë, askush nuk bënte çizme aq të shëndosha dhe pa hile si ai. Myshterinjtë zunë të vinin nga i gjithë qarku, po dhe haku i punës iu rrit.

Një herë, në dimër, po punonin si ngaherë Semioni dhe Mihallo. Mbjatën vesh, dëgjuan tringëllima zilkash kuajsh të hazdisur, një trojkë, që s'ishte parë në ato anë, iu afrua oborrit. Panë në dritare: jo larg gardhit, ndali ajo trojkë, kërcëu që nga pupa karrocieri si top llastiku, hapi derën e trojkës dhe që andej doli një zotëri goxha i mbajtur, eci nëpër oborr dhe zuri të ngjiste shkallët e çardakut. Matrena u gjend më përpara te dera, ia hapi me nderim, zoteria iu përkul me mirësjellje, uli kokën dhe kaloi pragun. Kur u gjend në dhomë, e drejtoi trupin si të divit, mend e ciku me kokë tavanin dhe me atë trup të bëshëm, e mbushi qoshen e dhomës.

Semioni u ngrit në këmbë, iu përkul deri në tokë dhe po e shihte gojëhapur. Nuk i kishin parë sytë njeri aq bojalli. Se Semioni vinte i pakët, po dhe Mihajllo me karthinë ngjasonte, kurse Matrena të kujtonte caragen. Iu duk si jotokësor me atë fytyrë të gjerë dhe të kuqe, me kokë të madhe sa një daulle, me qafën të trashë si të buallit dhe me trupin si të derdhur në bronz. Si e shtroi frymëmarrjen, zotëria e zhveshi qyrkun, u ul në stol dhe u thotë:

- Kush është ustai, këpucari?

Semioni beri pak përpara dhe i tha:

- Unë jam, fisnikëri.

Zotëria i bëri zë karrocierit:

- Hej, Fedka, pa na e sill plaçkën.

Erdhi me vrap karrocieri si top llastiku, ia dorëzoi të zotit bohçen me plaçkën brenda. Zotëria e mbajti pak ndër duar, pastaj e la mbi tryezë.

- Pa zgjidhe bohçen, e urdhëroi.

Karrocieri e zgjidhi.

Zotëria e shpoi disa herë me majën e gishtit tregues plaçkën dhe tha:

- Vërja mirë veshin kësaj që do të them, o ustabash: a e sheh se ç'mall është? Semioni e preku me gishta si njohës lëkure që ishte, e çmoi mallin dhe i tha zotërisë:

- Mall për kokën e mallit qenka. Nuk paska të sharë, fisnikëria juaj.

- Po mirë, me tamam a e kupton se me çfarë malli ke të bësh?

Semioni e provoi dhe njëherë me gishta dhe i tha:

- Po, mall i mirë është.

- Ashtu, de. I mirë thua. Po ti mor kokë e budallait as në ëndërr nuk ke parë kurrë mall si ky! Është blerë në Gjermani, njëzet rubla në dorë janë paguar për të. Semioni u shushat nga këto fjalë dhe, kokulur, mërmërit:

- Si urdhëroni, nuk kam parë.

- Ashtu, de. Po si, a merr përsipër të më bësh një palë çizme për këmbën time?

- Marr, fisnikëri.

Zotëria u çakërrye dhe i bërtiti:

"Marr", - thua. Po a e ke të qartë se për kë do t'i bësh ato çizme? Po se me çfarë lëkure do t'i bësh, këtë e ke të qartë? Dhe do të m'i bësh që as të mos shtrembërohen dhe as të mos grisen gjatë gjithë vitit dhe të mos hiqen nga këmba si në shi, ashtu dhe në dëborë. Në zotohesh, ja ku e ke mallin, merre dhe fillo nga puna, në s'ta mban, lëre aty ku është. T'i kemi kusitë pa kapakë: në u shtrëmbërofshin dhe në u grisshin pa e mbyllur vitin, do të urdhëroj që të të degdisin në filifistun. Ama, në mos

u shtrembërofshin dhe në mos u grisshin pa mbushur motin, për punën do të shpërblej me dhjetë rubla.

Semioni u tremb nga këto fjalë të zotërisë dhe po nguronte të jepte përgjigje. U pa sy në sy me Mihajllon, I afroi buzët te veshi i këtij dhe i pëshpëriti:

- Si thua, e pranojmë porosinë?

Ky tundi kokën: "Mos e kthe punën".

Semioni e çmoi miratimin e Mihajllos, e mori përsipër përgatitjen e çizmeve, e pranoi kushtin që të mos shtrembëroheshin e as të griseshin brenda vitit.

Atëherë zotëria i bëri zë karrocierit si top llastiku, e urdhëroi që t'i zbathte çizmen e këmbës së majtë dhe e shtriu këmbën.

- Më merr masën.

Semioni i bashkoi dy fije bashkë për këtë rast, e shtroi me pëllëmbën e dorës letrën, i fshiu mirë e mirë duart pas përparësës, për të mos ia ndotur çorapet zotërisë dhe zuri t'i merrte masën. Fillimisht, i mati gjatësinë dhe gjerësinë e tabanit, pastaj i mati samarin e këmbës, filloi t'i maste vendin te noçka e këmbës, por letra nuk i doli. Në vendin e noçkës kjo e tij nuk ishte këmbë, por kërcu druri.

- Hap sytë, mos më vijnë të ngushta në pulpë, hoqi vërejtjen zotëria.

Semioni u detyrua të bashkonte edhe një fije tjetër, për të matur pulpën, ku do të vinte qafa e çizmes. Zotëria po bënte durim, rrinte-rrinte dhe ua hidhte sytë atyre që ishin në dhomë, e ndali shikimin mbi Mihajllon.

- Po ai atje kush është? - e pyeti këpucarin.

- Është mjeshtri. Ai do t'i punojë çizmet tuaja, finikëri, shpjegoi Semioni.

- Më dëgjo se ç'do të them, - shqiptoi zotëria duke iu drejtuar Mihajllos. T'i punosh çizmet me aq merak, që të mos grisen e as

shtrembërohen para kohe. Semioni pa andej nga ishte Mihajllo: u habit, që ky as sytë nuk ia kishte drejtuar zotërisë, e kishte tretur shikimin diku në atë qoshen e dhomës, prapa shpinës së zotërisë. Dukej sikur këmbente shikime me dikë atje. Mihajllo, pa sa pa, dhe vuri buzën në gaz, se si u përndrit i gjithi.

- Po ti, mor marrok, ç'më zgërdhiesh. Hap sytë, mor derdimen, që çizmet të jenë gati brenda kohës së caktuar.

Kurse Mihajlio ia ktheu pa e prishur terezinë:

- Gati do të jenë, atëherë kur duhet.

- Ashtu, de. Zotëria e veshi çizmen, pastaj qyrkun, u mbështoll mirë e mirë dhe eci drejt derës. Por harroi të ulej te shtalku dhe përplasi ballin.

Shau rëndë, fërkoj ballin, u ul në trojkë dhe iku.

Kur zotëria iku, Semioni tha:

- Jo njeri, por gur stralli që. As pesë burra bashkë s'e vënë dot përfund. Shtalku i derës u troshit, kurse ai vetëm sa e fërkoj pak vendin e shembur dhe u nis.

Kurse Matrena sqaroi:

Po të bësh jetën që bën ai, si të mos jesh div majmok. Me atë alamet shëndeti dhe fuqie, as vdekja nuk të merr dot.

VII

Semioni i tha Mihajllos:

- Porosinë e morëm, por mos morëm dhe të keqen për veten tonë. Kam frikë se mos bëjmë ndonjë gabim, na mori lumi e deti pastaj. Se meshini që na solli është mall i shtrenjtë, kurse zotëria që si shumë kokoroç. Pa hape bohçen, merr metrin dhe vijë punës, se ti dhe syrin e

ke më të saktë dhe dorën më të matur, unë kam filluar të bie. Ti bëj atë punë, kurse unë po u jap fund balleve që kam në dorë.

Mihajllo nuk e bëri të gjatë: e hapi bohçen, e shtriu lëkurën e punuar hollë në tryezë, e shtroi mirë me pëllëmbë, e palosi më dysh, mori gërshtëret dhe zuri ta priste.

Iu afrua Matrena, ndoqi më sy ç'po bënte Mihajllo, e shihte dhe s'po u besonte syve të saj. "Po ky ç'bën kështu?" - e pyeti veten. Se Matrena që e ditur në punët e këpucarisë, e shihte dhe habitej, sepse Mihajllo nuk po e priste lëkurën siç bëjnë këpucarët, seç bënte ca si rrathë. Dhëmbët ia mbajtën që t'i thoshte dy fjalë, por s'e bëri, heshti. "Mos nuk e di ai si duhet prerë Wkura për të bërë çizme për një zotëri. Me siguri që e di. S'e ka sefte. Bëj mirë të mos përzihem në punët e të tjerëve".

Mihajllo e preu lëkurën, aq sa duhej dhe ashtu si duhej, për një palë çizme dhe iu vu punës së qepjes, e bënte jo si këpucarët e tjerë, por allasoçje.

Matrena përsëri shqeu sytë tek e shihte, por edhe këtë herë parapëlqeu të mos fliste, nuk donte që të përzihet. Kurse Mihajllo qetë-qetë e çoi deri në fund punën e nisur. Po afronte mesdita. Semioni u ngrit nga vendi i vet i zakonshëm dhe u afrua që të shihte punën që kishte nxjerrë nga duart Mihajllo. Ky, në vend të çizmeve kishte bërë opinga me qafat që shkonin deri lart, por që nuk kishin takë.

Semioni ngriu. "Po kjo kështu? Mihajllo ka një vit që punon në zanat, as dhe një herë nuk ka lajthitur, s'e ka gënjyer kurrë dora, kurse sot ja se ç'paska bërël Prite të keqen. Se zotëria na porositi që t'i bëjmë çizme sipas të gjitha rregullave, ne e morëm përsipër punën, kurse ky shkon e llangos ja se çfarë! Atë deli lëkurë e paska prishur! Shko e dili përpara zotërisë me këtë mall. S'do t'i pranojë opingat me qafa. E ku ta gjejmë lëkurën që t'ia kthejmë?"

E pa drejt në sy Mihajlion dhe i tha:

- Po ç'paske qullotur kështu, mor njeri i perëndisë? Po do të na marrësh në qafë me këtë që paske sajuar. Zotëria na porositi çizme e jo opinga me qafa. Mjerë ne, do na pijë e zeza!"

Këpucari nuk e kishte mbaruar mirë ankimin, kur nga dritarja që shihte oborrin erdhën trokëllima patkonjsh kali. Panë në dritare: një kalorës i zbriti kalit dhe po e lidhte te gardhi. I hapën derën: ishte karrocieri si top llastiku, ai që kishte sjellë këtu zotërinë në trojkë.

- Tungjatjeta!

- Tungjatjeta. Ç'e mirë ju paska sjellë?

- Më dërgoi zotëria për punën e atyre çizmeve.

- Si, për punën e çizmeve?

- Po ja, për ato që porositëm te ju. Nuk i duhen ato çizme zotërisë. Ndërroi jetë zotëria e tij.

- Ç'thua?

- Që këtu nga ju, ai as deri në shtëpi nuk mbërriti dot, dha shpirt në pajton. Se ne kur ikëm nga ju, morëm rrugën për në shtëpi. Arritëm. Zbrita shpejt e shpejt nga popa për t'i hapur derën, siç e do detyra, shoh, rrinte shtrirë në ndenjësë si ndonjë thes me kashtë, ashtu kishte ngrirë. Me zor të madh e nxora nga pajtoni. Te ju më dërgoi zonja, më urdhëroi: "I thuj këpucarit, se zotërisë që ju bëri porosinë dhe la aty edhe bohçen me plaçkën, nuk i nevojiten çizmet. Me lëkurën bëni më mirë një palë opinga me qafa për të vdekurin. Më urdhëroi të pres deri sa të bëhen gati dhe t'i marrë me vete". Prandaj erdha.

Mihajllo i mori opingat me qafa nga tryeza e punës, mbështolli në bohçe dhe ia dha karrocierit të zotërisë. Ky i mori dhe u la shëndenë me fjalët:

- Lamtumirë, ustallarë! Paçi të mira dhe gëzime!

Kaloi edhe një vit, pas tij dhe një tjetër, edhe dy, dhe ja, u mbushën gjashtë vjet që Mihajllo jeton në shtëpinë e Semionit. Jetën e bën që të gjithën njëlloj: nuk shkon gjikundi, as dhe një fjalë të tepërt nuk lëshon, dhe tërë këtë kohë e vuri buzën në gaz vetëm dy herë: atëherë kur e zonja e shtëpisë u shtroi darkën dhe i ftoi në tryezë, dhe atëherë kur zotëria i kërcënoi. Semioni nuk di se me ç'fjalë ta shpreh, gëzimin që i ndihu fati dhe i qëlloi një punëtor aq i mirë. Nuk e pyet më nga erdhi në anën e tyre, vetëm se shpirti drithërohet mos merr e ikën.

Po punonin si ngaherë në shtëpi. Zonja e shtëpisë po merrej me gatimin, kurse camërdhokët vraponin nëpër dhomë, hipnin e zbrisnin nëpër stola dhe shihnin në dritare. Semioni po u shkante tegelin një palë balleve, kurse Mihajllo po u vinte takat këpucëve.

Djalka, që nga dritarja, u sul për te Mihajllo, e pushtoi me krahët njomëzakë për qafe që prapa dhe i pëshpëriti:

- Xhaxhi Mihajllo, shih pak në dritare, e shoqja e tregtarit më duket se po vjen te ne bashkë me të dyja vajzat, njëra çalon.

Me ta dëgjuar, Mihajllo e la punën, iu afrua dritares dhe bëri si i thanë.

Semioni u habit: Mihajllo nuk e kishte zakon të shihte se ç'bëhej jashtë, kurse këtë herë e kishte ngjeshur hundën pas xhamit dhe s'po ia shqiste dot sytë rrugës. U ngrit dhe Semioni, iu afrua dritares dhe pa në rrugë: vërtet një grua dhe dy vajza iu drejtuan shtëpisë. Gruaja kishte veshur rrobe të pastra, për dore mbante dy vajza, me peliçe dhe me shall leshi në kokë. Vajzat, me vështirësi i shquaje nga njëra- tjetra, vetëm se njëra çalonte në njërën këmbë.

Gruaja me vajzat i ngjiti shkallët e çarciakut, trokiti në derën e shtëpisë, ia hapën dhe e futën brenda.

- Rrofsh e qofsh, o i zoti i shtëpisë!

- Mirë se vini! Ç'urdhëroni?

Gruaja u ul te tryeza. Vajzat u ngjeshën pas gjunjëve të saj, të druajtura nga prania e të huajve.

- Dua t'u porosis vajzave nga një palë këpucë verore.

- Pse jo, i bëjmë. Nuk kemi bërë ndonjëherë këpucë për këmbën e tyre, por do ta provojmë. Ua bëjmë me lëkurë qengji apo keci, që të jenë të buta, por edhe prej doku të shëndoshë ua bëjmë. Ja, Mihajllon e kemi mjeshtër për kësi punësh.

Semioni e ktheu kokën nga Mihajllo dhc sheh: c kishte lënë punën, sytë ua kishte ngulur vajzave dhe nuk po ua shqiste.

U habit Semioni. Se vërtet që vajzat ishin të mirka, syzeza, faqemafishe dhe faqekuqe, por edhe peliçja e shalli i leshtë i hijeshonin edhe më, por po habitej Semioni, sepse po vinte re diçka të veçantë në atë shikim, si t'i njihte prej kohësh vocërraket.

Semioni u ul më afër gruas dhe bëri pazar. E gjetën kollaj llafin. Donte që t'u merrte masën vajzave. Gruaja e mori në prehër çalamanen dhe i tha Semionit:

- Kësaj merri dy masa: njëren për këmbën e shëndoshë, tjetrën për këmbën e sëmurë. Asaj tjetrës bëja njëlloj si të këmbës së mirë të kësaj, janë binjake, ngjajnë si dy pika uji.

Semioni ashtu bëri dhe tha duke parë çalamanen.

- Nga se iu bë? Se vajza qenka për kokën e vajzës. Mos ka lindur kështu?

- Jo, e shtypi e ëma.

Iu afrua dhe Matrena, donte të dinte se kush ishte gruaja, në i kishte fëmijët të sajët. I tha:

- Nuk qenke e ëma e tyre?

- Nuk jam as e ëma dhe as gjiri i tyre, i kam bërë bija për shpirt.

- Nuk i paske të tuat dhe t'u dhimskan aq shumë!

- E si të mos dhimsurohem për to? Që të dyja i kam rritur me qumështin e gjirit tim. Kisha fëmijën tim, por ma mori Zoti. Për të nuk jam dhimsuruar, si dhimsurohem për këto.

- Po të kujt janë?

IX

Gruaja i tregoi:

- Gjashtë vjet më parë, ashtu ndodhi që, brenda javës, u vdiq i ati dhe e ëma, mbetën jetime në mes të katër rrugëve. Të atin e varrosën të martën, kurse e ëma ia dha shpirtin Zotit të premtën. Ngelën kërthijat triditëshe nga i ati dhe as një ditëshe tamam nga e ëma. Unë në atë kohë, së bashku me tim shoq, jetoja në atë fshat. Shtëpinë tonë nga shtëpia e këtyre, e ndante gardhi. I ati i vajzave ishte njeri pa njeri, punonte pylltar. Tek prisnin drurët, e zuri njëri nën vete, e sollën në shtëpi pa ndjenja, atë ditë i mbylli sytë përgjithmonë. Kurse e shoqja, po atë javë, lindi binjaket, këto që shihni këtu. Të këputur ishin, vetëm rronin, kur i lindi, ishte vetëm, në lindje e sipër, vdiq. Shkova në mëngjes që ta shihja, si fqinjë që ishim, kurse ajo mjerane ishte kallkanosur. Tek kishte vdekur, kishte zënë nën vete njëren, ia dëmtoi këmbën përgjithmonë. U mblodh graria, e lanë, e prokofisën, e varrosën. U gjendën njerëz të mirë që ndihmuan. Vocërraket mbetën pa njeri. Si të bënin? Ndër gratë e fshatit, vetëm unë kisha fëmijë në gji: dy muaj më parë kisha lindur djalë. I mora në shtëpinë time. U mblodhën muzhikët, e pleqëruan për më mirë, më thirrën dhe më thanë: "Ti, Marie, mbaji hëpërhë vajzat, kurse ne do të mendojmë dhe do t'i japim udhë kësaj pune". Kurse unë i dhashë gji kësaj të mirës, kurse të shtypurën nuk e ushqeva: nuk doja që të mbetej gjallë. Por i vura gishtin kokës, thashë me vete: "E pse duhet që engjëllit t'i mehet shpirti?" Më

erdhi keq për të gjorën. Dhe u dhashë gji që të treve bashkë: dy i ushqeja njëherazi, kurse të tretën e ushqeja pas pak. Ia dola mbanë, po rriteshin. Se unë isha e re, ushqimin e haja të mirë, kisha gji, pinin dhe tepronte. Dy pinin, e treta priste. Ngjiej njëra, merrja atë që nuk kishte pirë. Po ja që kështu. deshi Zoti: të dyja vajzat u rritën mirë e tu mirë, kurse djali s'më rrojti shumë, e varrosa në vitin e dytë të jetës. Pas kësaj që më ndodhi, nuk më dha më perëndia frnijë. Sa për kamjen, ajo erdhi e na u shtua. Ja, tani jetojmë me burrin në mullirin e tregtarit, paguhemi mirë, jetën e bëjmë të mirë. Kurse fëmijë nuk kemi. Po si të rrosh vetëm, pa fëmijë? Asaj nuk i thonë jetë! Po të mos kisha vajzat, jeta do të më shkonte sterrimë! E si të mos i dua! Më janë si dylli në ka dyllë, ka dritë.

Në këtë e sipër, i pushtoi vajzat me njërin krah, kurse me dorën tjetër fshiu lotët që i rridhnin nëpër faqe.

Psherëtiu Matrena tek e pa të përlotur dhe i tha:

- Duket ajo që nuk është thënë kot: pa nënë e pa babë rron, por pa Zotin pranë nuk rrohet!

Si folën sa deshën, u ngrit gruaja bashkë me të dyja vajzat për të ikur. I përcollën të zotët e shtëpisë, u kthyen, shohin: Mihajllo rrinte me krahët lëshuar mbi gjunjë dhe me kokën të ngritur lart, buzëqeshte.

X

Semioni iu afrua dhe e pyeti:

- Ç'është kështu me ty, Mihajllo?

Mihajllo u ngrit, e la punën që kishte në dorë, e hoqi përparësen, iu përkul të zotit me të zonjën dhe u tha:

- Ju lutem shumë, zotërinjtë e mi. Mua më fali Zoti. Më falni dhe ju.

Dhe shohin këpucari me të shoqen që Mihajllo rrezëllin përndritje. Iu përkul deri në tokë Semioni dhe i tha:

- Po e shoh, Mihajllo, që nuk je njeri si ne të tjerët, kështu që nuk kam si të të mbaj, por as të pyes nuk kam të drejtë. Më thuaj vetëm kaq: përse atëherë, kur të gjeta dhe të solla në shtëpi ishe aq i zymtuar, kurse kur ime shoqe të shtroi darkën, ti buzëqeshe asisoj dhe të erdhi përndritja? Më pas, atëherë kur zotëria na erdhi me atë porosi e unë po i merrja masën, ti buzëqeshe për të dytën herë dhe që atëherë u përndrite edhe më? Kurse tani, që kjo grua solli me vete këtu te ne binjaket për t'u porositur këpucka, ti buzëqeshe për herë të tretë dhe u përndrite krejt. Më thuaj, Mihajllo, ç'është, vallë, kjo përndritje që të erdhi? Ç'kuptim kishin ato tri buzëqeshje?

Mihajllo i ktheu këtë përgjigje:

- Përndritja më ndodhte, sepse isha i dënuar, kurse tani Zoti më fali mua. Buzëqesha tri herë, sepse më duhej të mësoja se cilat ishin ato tri fjalët e Zotit. I mësova ato fjalë: të parën atëherë, kur gruas sate i erdhi keq për mua, prandaj buzëqesha herën e parë. Fjalën tjetër e mësova, kur zotëria erdhi e na porositi çizmet, unë buzëqesha për herë të dytë. Kurse tani, kur pashë vajzat, mësova dhe fjalën e tretë, të fundit, dhe e vura buzën në gaz për herë të tretë.

Semioni e pyeti:

- Më thuaj, Mihajllo, për se të dënoi Zoti dhe cilat janë fjalët e Zotit, që ti tani i di, por që dua t'i di dhe unë.

Mihajllo i ktheu këtë përgjigje:

- Zoti më dënoi, sepse nuk iu binda, nuk ia çova në vend porosinë. Isha engjëll në qiell dhe nuk iu binda Zotit. Si engjëll që isha, më çoi Zoti që t'ia merrja shpirtin një gruaje. Zbrita në tokë, shoh: rrinte shtrirë ajo grua, ishte e sëmurë, lindi binjakë, dy vajza. Lëvrinin duart dhe këmbët mituraket përbri së ëmës, kjo nuk i merrte dot që t'u jepte gj. Tek më pa, gruaja e kuptoi që më kishte dërguar Zoti t'ia merrja

shpirtin, u lebetit, më tha: "Engjëlli i Zotit! Sapo e varrosën tim shoq, e shtypi druri në pyll. Nuk kam as vëlla e as motër, nuk kam as teto e as halla, as gjysh e as gjyshe, nuk ka kush m'i rrit vajzat. Mos ma merr shpirtin, më lër gjallë që t'i ushqej e t'i rris vetë, sa t'i bëj që të ecin me këmbët e tyre! Se fëmijët nuk kanë si të rriten pa nënë e pa baba!" Ua vura veshin fjalëve të nënës, ia afrova njëren vajzë te gjiri, tjetren ia dhashë nënës ta mbante në prehër dhe u ngjita lart në qiell, te Zoti. I shkova Zotit dhe i thashë: "Nuk munda t'ia merrja shpirtin nënës që sapo lindi, o Zot! Të atin e fëmijëve e vrau druri, që u rrëzua në pyll, e shoqja lindi binjake, më luti që të mos ia merrja shpirtin, më tha: "Më lër gjallë që të ushqej dhe të rris të voglat, t'i bëj që të ecin me këmbët e veta. Se fëmijët nuk bëjnë dot pa nënë e pa baba". Nuk ia mora shpirtin lehonës". Tha Zoti: "Shko e merrja shpirtin lehonës dhe do të mësosh tri fjalë: do të mësosh ç'u është dhënë njerëzve dhe ç'nuk u është dhënë, do të mësosh ç'i mban gjallë njerëzit. Kur t'i mësosh, atëherë do të kthehesh përsëri në qiell". Fluturova përsëri nga qielli në tokë dhe ia mora shpirtin lehonës. U shqitën gojë e foshnjave nga gjiri. U rrëzua në krevat trupi pa jetë, e zuri nën vete njëren vajzë, ia ndrydhi këmbën. U ngrita lart mbi fshatin, desha që t'ia shpija shpirtin Zotit, por më mori me vete era, m'u dëmtuan keqazi krahët e pastaj m'u shkëputën, kurse shpirti shkoi i vetëm te Zoti dhe unë rashë në rrugë, në tokë.

E kuptuan Semioni me Matrenën se cilin kishin veshur dhe kishin ushqyer, se kush ishte ky, që jetoi në shtëpinë e tyre jo pak, por gjashtë vjet dhe qanë nga frika dhe nga gëzimi.

U tha engjëlli:

- U gjenda i vetëm dhe lakuriq. Më parë nuk e kisha ditur se ç'është nevoja njerëzore, nuk e kisha ditur as se ç'është të flohtit dhe pangrënia, ndërsa këtu në tokë unë u bëra njeri. Më preu uria, mbërdhiva dhe nuk dija se ç'të bëja. Pashë një ki.hë, thashë me vete se enkas për Zotin e kanë ngritur, shkova në atë strehë Zoti, desha të

fshihesha në të. Por e gjeta të mbyllur, ishte e pamundur të hyhej. Shkova në hajat, aty mund të mbrohesha nga era e thëllimtë. Afroi mbrëmja, më preu uria, u kallkanosa, më tundën ethet. Befas dëgjoj: po ecte nëpër rrugë një njeri me një palë çizme në dorë, fliste me vete. Pashë për herë të parë fytyrë njeriu, fytyrë të vdekshmi, tani që dhe vetë u bëra njeri dhe më tmerroi ajo fytyrë, ula sytë dhe nuk dëshiroja që t'i ngrija. Dhe dëgjova tek fliste vetë me veten ky njeri, si të bënte që ta ruante trupin e vet dhe të së shoqes prej ngricës dhe acarit dimëror, mbante me frymë gruan dhe fëmijët. Dhe thashë me vete: "Unë jam duke marë fund nga uria dhe nga të ftohtit, kurse ky njeri ecën dhe po të njëjtën gjë mendon, si unë, si të mbijetojë, si të ketë një qyrk, i cili ta mbrojë nga të ftohtët dhe si t'i ushqejë të vetët. Nuk ka si më ndihmon". Më pa ai njeri dhe u vërenjt, iu bë edhe më e tmerrshme shprehja e fytyrës dhe kaloi pa më kushtuar vëmendje. Më pushtoi një ankth i vërtetë. Kur befas, dëgjoj që u kthye ai njeri. Tek e pashë, nuk e njoha atë që sapo kisha parë të më kalante pa më kushtuar vëmendje: se atëherë në fytyrë i dukej vdekja, kurse tani befas i qe bërë e gjallë, dhe në këtë fytyrën e tij unë njoha Zotin. M'u afrua, më veshi e më mbathi, më mori me vete dhe më shpuri në shtpinë e tij. Na doli përpara një grua dhe zuri të fliste. Gruaja ishte edhe më e tmerrshme se njeriu, shpirti i vdekjes i teptiste nga goja, zuri që të villte ca fjalë, të cilat ndillnin vdekjen, dhe nuk po mundesha të mbushesha me fryrnë, ngaqë s'rnë linte duhma e smërçit të vdekjes. Kërkonte që të më dëbonte, të më linte përjashta në acar dhe unë e dija se më priste vdekja e sigurt, sikur të më dëbonte. Dhe ja, në atë çast aq shumë të vështirë për mua, i shoqi i kujtoi Zotin dhe gruaja sakaq ndryshoi kryekëput. Kur na shtroi për darkë, kurse vetë nuk po m'i ndante sytë, edhe unë e pashë, në të tanimë nuk kishte vdekje, ajo ishte e gjallë dhe unë, edhe brenda saj, e pashë Zotin.

Dhe m'u kujtua fjala e parë e Zotit: "Të mësosh se çfarë ka në mesin e njerëzve". Dhe unë mësova se ka në mesin e njerëzve dashuri. Dhe u gëzova pa masë që Zoti filloi të më zbulonte atë, që më dha fjalën se do të ma zbulonte dhe vura buzën në gaz për herë të parë. Por që të gjitha nuk kisha si i mësoja menjëherë. Ende nuk po arrija dot të kuptoja se çfarë ishte ajo, që nuk i është dhënë njeriut nga Zoti, ajo që i mban gjallë njerëzit.

Jetova te ju, kaloi një vit. Erdhi një njeri për të porositur çizme, kërkoi që të mos i griseshin dhe të mos shtrembëroheshin, të paktën, një vit. Ia qepa shikimin dhe befas, prapa shpinës së tij shqova një shokun tim, një engjëll vdekjeje. Askush tjetër përveç meje nuk e pa atë engjëll, kurse unë atë e njihja dhe e dija se pa arritur që të perëndonte dielli, zotërisë së pasur do t'i merrej shpirti. Dhe mendova: "I bën hesapet njeriu për të mbyllur të paktën vitin dhe as në mend s'i shkon se nuk do të rrojë as deri në mbrëmje". Dhe m'u ndërmend një fjalë tjetër e Zotit: "Të mësosh atë, çka nuk u është dhënë njerëzve nga Zoti".

Se çfarë e kishin njerëzit, unë tanimë e dija. Tani sapo mësova dhe çfarë nuk u është dhënë njerëzve nga Zoti që ta dinë. Dhe nuk u është dhënë që ta dinë se çfarë u nevojitet për trupin e tyre. Dhe buzëqesha për herë të dytë. U gëzova që e pashë shokun tim engjëll, u gëzova që Zoti ma bëri të ditur dhe fjalën e dytë.

Por të gjitha nuk mundja që t'i kuptoja. Nuk mundja dot të kuptoja se ç'është ajo që i mban gjallë njerëzit. Jetova dhe jetova te ju në pritje të fjalës së fundit që do të ma bënte të ditur Zoti. Dhe në vitin e gjashtë të jetës, te ju erdhi kjo gruaja me të dyja binjaket, i njoha menjëherë ato vajza, e dija fort mirë se si mbetën gjallë. I njoha dhe thashë rne vetç: "Mu lut e ëma që të mos vdiste se duhej të rriste binjaket, e besova atë që më tha ajo nënë, mendova se pa nënë e pa baba nuk kanë si të mirërriten foshnjat, kurse një grua krejt e huaj i ushquu dhe i rriti". Dhe kur iu përdëllye shpirti kësaj gruaje falë përgjërimit për

fëmijët e huaj dhe i shkuan lotët çurg, në personin e saj pashë të mishëruar Zotin e vërtetë, krejt të gjallë. Dhe e kuptova se Zoti im ma zbuloi mua fjalën e fundit dhe më fali dhe unë buzëqesha për herë të tretë.

XII

Dhe engjëllit iu zhvesh lakuriq trupi e iu vesh me dritën e amëshimit dhe shndriti aq fort, sa nuk e shihje dot, të lëbyreshin sytë. Foli me zë më të lartë, i cili nuk dilte nga ai vetë, por vinte nga qielli. Dhe tha:

Mësova se gjithsecili rron jo me përkujdesin dhe pekulin për veten e tij, por rron me dashurinë. Mësova se nuk i është dhënë nënës e drejta për të ditur se ç'u duhet fëmijëve të saj për jetën. Se nuk i është dhënë të pasurit e drejta për ta ditur ç' i duhet atij vetë për jetën. Dhe asnjë njeriu të kësaj toke nuk i është dhënë e drejta që ta dijë në i duhen çizme për të gjallin apo opinga me qafa për të vdekurin, madje jo larg, por përpara se të ngrysë dita. Mësova se unë mbeta gjallë, kur u bëra njeri, jo sepse e kisha menduar që më parë çdo gjë ashtu si duhej, pra sepse e kisha paracaktuar ç'më priste në jetën që do të bëja në tokë, por mbeta gjallë, sepse rronte dashuria brenda kalimtarit dhe së shocies, falë dashurisë për të afërmin, u erdhi keq për mua dhe më zgjatën dorën e ndihmës. Dhe jetimët mbetën gjallë, jo sepse dikush që më parë e kishte menduar këtë për ta, por sepse në zemrën e një gruaje të huaj rronte dashuria dhe asaj i erdhi keq për ta, i birësoi. Dhe që të gjithë njerëzit janë gjallë, jo sepse ata vetë të tillë e mendojnë veten, por sepse njerëzit ngrohin dashurinë brenda vetes.

E kam ditur dhe më parë se është Zoti ai që ua fal jetën njerëzve, se është Zoti ai, i cili do që njerëzit të jetojnë; tani mësova se Zoti nuk

do që njerëzit të jetojnë të ndarë nga njëri- tjetri, që t'i rrinë me kokën mënjanë njërim tjetrit dhe prandaj nuk na e ka bërë të ditur gjithsecilit se çfarë i duhet çdonjërit për veten e tij, por do që njerëzit të rrojnë të gjithë bashkë. Këtë e arrijnë përmes dashurisë. Dhe Zoti ua bën të ditur njerëzve në çdo hap që hedhin. Dashuria u duhet për veten dhe për të tjerët, ajo duhet për të gjithë.

E kuptova tani se njerëzve vetëm sa u duket se janë gjallë falë përkujdesit për veten e tyre, në të vërtetë ata janë gjallë vetëm falë dashurisë për ta. Është dashuria dhe vetëm dashuria ajo që ata i mban gjallë. Kush rron me dashurinë, rron me Zotin. Ai është brenda Zotit dhe Zoti është brenda tij, sepse Zoti është dashuria.

Dhe engjëlli i këndoi lavdinë të Madhit Zot dhe nga zëri i tij u drodh shtëpia. Dhe u hap tavani, dhe u ngrit shtylla e zjarrtë që nga toka e deri në qiell. Dhe Semioni, bashkë me gruan dhe fëmijët, ranë përmbys në dysheme. Dhe iu shpalosën engjëllit flatrat prapa shpinës dhe ai u ngjit në qiell.

Kur erdhi Semioni në vete, shtëpia ishte si më parë, aty ishin vetëm njerëzit e shtëpisë, tjetër njeri, përveç tyre, nuk kishte.

Contents

Vdekja e Ivan Iliçit.....	5
Ç'i mban gjallë njerëzit	79